

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet
Ministry of the Environment

Ikäystävällisyyden edistäminen asuinalueilla ja taajamissa

Jere Rajaniemi, Erja Rappe

Ympäristöministeriön julkaisuja 2020:2

Ikäystävällisyyden edistäminen asuinalueilla ja taajamissa

Jere Rajaniemi, Erja Rappe

Ympäristöministeriö

ISBN: 978-952-361-042-2 (PDF)

Kuvat: Kansikuva ja kuva 6 Ikäinstituutti / Ossi Gustafsson;
kuvat 3–5 Erja Rappe; kuva 7 Ikäinstituutti / Paulina Rökman

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2020

Kuvailulehti

Julkaisija	Ympäristöministeriö	4.2.2020	
Tekijät	Jere Rajaniemi, Erja Rappe		
Julkaisun nimi	Ikäystävällisyyden edistäminen asuinalueilla ja taajamissa		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Ympäristöministeriön julkaisuja 2020:2		
Diaari/hankenumero	-	Teema	Asuminen
ISBN PDF	978-952-361-042-2	ISSN PDF	2490-1024
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-042-2		
Sivumäärä	80	Kieli	suomi
Asiasanat	asuinalueet, asuinympäristö, ikääntyneet, ikäystävällisyys, muistiystävällisyys		
Tiivistelmä	<p>Väestön ikääntyessä asuinalueiden ikäystävällisyys on tullut yhä tärkeämmäksi kehittämiskohteeksi. Myös muistiystävällisyys korostuu muistisairaiden asukkaiden määrän lisääntyessä. Ikäystävällisyyttä on edistänyt maailmanlaajuisesti etenkin Maailman terveysjärjestö (WHO).</p> <p>Ikäystävällinen asuinympäristö tukee iäkkäiden asukkaiden hyvinvointia ja osallisuutta sekä huomioi heidän tarpeensa ja voimavaransa. Ympäristö on viihtyisä, helposti hahmotettava ja esteetön. Palvelut ovat saavutettavia ja iäkkäille on tarjolla heille soveltuvia asumisratkaisuja ja kohtaamispaikkoja.</p> <p>Ikäystävällisyyttä kehitettäessä asuinympäristöjä katsotaan sekä osana koko kaupunkia että yksittäisinä asuinalueina ja suunnittelukohteina. Tässä raportissa ikäystävällisyyttä tarkastellaan kansainvälisten ja kotimaisten esimerkkien kautta. Tarkastelun kohteena on kehittämisen tavoitteet, toimijat ja prosessi sekä rakennetun ympäristön ja osallisuuden edistämisen ratkaisut. Kansainväliset esimerkit ovat kaupunkien ja niiden asuinalueiden kehittämisestä Manchesterissa, Haagissa, Corkissa, Göteborgissa, Oslossa ja Reykjavikissa. Kotimaiset esimerkit tulevat kehittämiskohteista Lapinjärveltä, Savitaipaleelta, Porvoosta, Tampereelta ja Helsingistä.</p> <p>Eri kaupungit ja asuinalueet ovat kehittämisessä erilaisissa vaiheissa: toisilla korostuvat suunnitelmat ja toiset ovat jo toteuttaneet käytännön ratkaisuja. Selvityksen lopussa on suosituksia ikäystävällisyyden edistämisen ratkaisuista.</p>		
Kustantaja	Ympäristöministeriö		
Julkaisun jakaja/myynti	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Miljöministeriet	4.2.2020	
Författare			
Publikationens titel	Främjandet av äldrevänliga bostadsområden och tätorter		
Publikationsseriens namn och nummer	Miljöministeriets publikationer 2020:2		
Diarie-/ projektnummer	-	Tema	-
ISBN PDF	978-952-361-042-2	ISSN PDF	2490-1024
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-042-2		
Sidantal	80	Språk	finska
Nyckelord	bostadsområden, boendemiljö, åldrande personer, äldreanpassning, minnesvänlig omgivning		
Referat	<p>I och med att befolkningen åldras blir det allt viktigare att utveckla bostadsområden som är lämpade för äldre. När invånarna med minnessjukdomar blir allt fler blir det dessutom viktigare med minnesvänliga omgivningar. På global nivå har äldrevänliga miljöer främjats särskilt av Världshälsoorganisationen (WHO).</p> <p>En äldrevänlig boendemiljö stöder de äldre invånarnas välfärd och delaktighet och beaktar deras behov och möjligheter. Miljön ska vara trivsamt, lätt att gestalta och lätt att röra sig i. Tjänsterna ska vara lätt tillgängliga och boendelösningarna och mötesplatserna ska vara lämpade för äldre.</p> <p>När man utvecklar en äldrevänlig miljö ser man boendemiljön som en del av staden som helhet, men också som ett eget bostadsområde och planeringsobjekt. I rapporten granskas äldrevänliga miljöer utifrån både internationella och nationella exempel. Man kartlägger målen för utvecklingsarbetet, aktörerna och processen samt lösningarna för att förbättra den byggda miljön och främja delaktighet. När det gäller utvecklandet av städerna och bostadsområdena i dem har de internationella exemplen tagits från Manchester, Haag, Cork, Göteborg, Oslo och Reykjavik. Exemplet från Finland har tagits från Lapträsk, Savitaipale, Borgå, Tammerfors och Helsingfors.</p> <p>Utvecklingen i de olika städerna och bostadsområdena är i olika skeden. I vissa är man fortfarande i planeringsskedet och i andra har man redan genomfört lösningar i praktiken. I slutet av utredningen ges rekommendationer om olika lösningar för att främja äldrevänliga miljöer.</p>		
Förläggare	Miljöministeriet		
Distribution/ beställningar	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: vnjulkaisumyynti.fi		

Description sheet

Published by	Ministry of the Environment	4.2.2020	
Authors			
Title of publication	Promoting age-friendly residential environments and urban areas		
Series and publication number	Publications of the Ministry of Environment 2020:2		
Register number	-	Subject	-
ISBN PDF	978-952-361-042-2	ISSN (PDF)	2490-1024
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-042-2		
Pages	80	Language	Finnish
Keywords	residential area, residential environment, older people, age-friendly, memory-friendly		
Abstract	<p>With the ageing population, more emphasis should be placed on the development of age-friendly residential areas. Memory-friendly environments are becoming increasingly important as the number of residents with memory disorders is growing. Globally, the key actor in promoting age-friendliness is the World Health Organization WHO.</p> <p>Age-friendly residential environments support the wellbeing and inclusion of older residents and take due account of their needs and resources. The surroundings are amiable, accessible and easy to navigate. Access to services is easy, and housing solutions and meeting points suitable for older people are available.</p> <p>When developing age-friendly environments, these are considered both as part of the urban area as a whole and as separate residential areas and sites to be planned. In this report, age-friendly environments are viewed through international and domestic examples. The report presents the objectives, actors and process of the development work, and solutions for the built environment and promoting inclusion. The international examples for the development of urban and residential areas come from Manchester, the Hague, Cork, Gothenburg, Oslo and Reykjavik. The Finnish municipalities used as examples are Lapinjärvi, Savitaipale, Porvoo, Tampere and Helsinki</p> <p>Different urban and residential areas are in different stages of the development process: in some areas the focus is on planning while in others practical solutions have already been implemented. To conclude, the report gives recommendations for solutions to promote age-friendly residential environments.</p>		
Publisher	Ministry of the Environment		
Distributed by/ publication sales	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi		

Sisältö

Lukijalle	9
1 Selvityksen tausta	11
1.1 Selvityksen lähtökohdat ja tavoitteet.....	11
1.2 Mitä on ikäystävällisyys – entä muistiystävällisyys?	12
2 Maailman terveysjärjestö ja ikäystävällisyyden kehittäminen	13
2.1 Ikäystävällisten kaupunkien projekti ja ikäystävällisyyden teemat	14
2.2 Ikäystävällisyyttä edistävä verkosto.....	15
3 Kansainvälisiä esimerkkejä ikäystävällisistä kaupungeista	17
3.1 Manchester.....	18
3.2 Haag	21
3.3 Cork	23
3.4 Göteborg.....	24
3.5 Oslo	26
3.6 Reykjavik.....	29
3.7 Keskeiset havainnot kansainvälisistä esimerkeistä.....	31
4 Kotimaisia esimerkkejä ikäystävällisyyden kehittämisestä	33
4.1 Ikäystävällisen taajaman kehittäminen.....	33
4.1.1 Lapinjärvi	33
4.1.2 Savitaipale.....	38
4.2 Ikäystävällisen asuinalueen kehittäminen	41
4.2.1 Porvoo	41
4.2.2 Tampere	46
4.2.3 Hervanta.....	49
4.2.4 Tesoma	54
4.2.5 Helsinki	57
4.2.6 Vuosaari	58
4.2.7 Koskelan seniorikeskus.....	61
4.3 Keskeiset havainnot kotimaisista esimerkeistä.....	64

5 Yhteenveto ja suositukset	67
5.1 Kehittämisessä huomioitavia tekijöitä	68
5.2 Ikäystävällisyyden kehittämisprosessi	69
5.3 Ikäystävällisyyden ratkaisut	71
Liitteet	73
Liite 1. Haastateltujen taustaorganisaatiot	73
Liite 2. Ikäystävällisen kaupungin tarkistuslista	74
Lähteet	79

LUKIJALLE

Ikääntyvän väestön tarpeiden huomioon ottaminen asuinalueilla ja muussa rakennetussa ympäristössä on yhä tärkeämpää iäkkäiden väestöryhmän kasvaessa. Tässä raportissa kuvataan ikäystävällisyyden edistämistä asuinalueilla ja taajamissa, etenkin fyysisen ympäristön kehittämisprosesseja ja -ratkaisuja sekä niiden yhteyttä alueen yhteisöllisyyteen ja asukkaiden osallisuuteen. Tämä tarkastelu pohjautuu kotimaisiin ja kansainvälisiin esimerkkeihin.

Käytännön esimerkit tulevat erilaisista kaupungeista ja kunnista Suomessa ja Euroopassa. Kansainväliset kuvaukset koskevat Pohjoismaiden, Hollannin, Irlannin ja Iso-Britannian kaupunkeja. Suomen tapauskuvaukset liittyvät Helsingin, Tampereen, Porvoon, Lapinjärven ja Savitaipaleen kehittämistyöhön.

Kuntien kuvauksissa huomiota kiinnitetään kehittämisessä mukana olleisiin toimijoihin, heidän tehtäviinsä, toimintaympäristöön ja resursseihin sekä kehittämisen laajuuteen ja tuloksellisuuteen. Lisäksi kuvataan ikäystävällisyyden käytännön ratkaisuja asuinalueiden fyysisen ympäristön ja ikääntyneiden osallisuuden näkökulmasta. Kokemusten ja arvioinnin perusteella esitellään suosituksia asuinalueiden ikäystävällisyyden edistämiseksi.

Selvitystyön ovat tehneet tutkija Jere Rajaniemi ja vanhempi tutkija Erja Rappe Ikäinstituutista. Raportti on tarkoitettu kuntien asiantuntijoille ja muille ikäystävällisyyden edistämisen parissa työskenteleville ja aiheesta kiinnostuneille.

Tammikuu 2020

Asuntoneuvos Raija Hynynen

1 Selvityksen tausta

Väestön ikääntyessä asuin ympäristöjen soveltuvuus iäkkäille asukkaille tulee yhä tärkeämmäksi tarkastelun kohteeksi. Asuin ympäristöjä katsotaan sekä osana koko kaupunkirakennetta että yksittäisinä kehitettävänä asuinalueina ja suunnittelukohteina. Keskeinen, maailmanlaajuisista huomiota saanut avainsana kehittämiselle on ikäystävällisyys. Myös muistiystävällisyyttä painotetaan ikäystävällisyyden osana. Kehittämisessä korostuvat niin fyysinen kuin sosiaalinenkin ympäristö palveluineen.

1.1 Selvityksen lähtökohdat ja tavoitteet

Kaupunkien kehittämisessä ikäystävällisyys on ollut Maailman terveysjärjestön (WHO:n) toimesta vahvasti esillä. Suomesta Tampere ja Turku ovat mukana ikäystävällisten kaupunkien kansainvälisessä kehittämisessä. Suomessa ikäystävällisyys mainitaan yhä useammin myös yksittäisten asuinalueiden ja palvelukorttelien kehittämisen tavoitteena. Ikäystävällisyyden tavoite jää kuitenkin usein tarkemmin määrittelemättä ja konkretisoimatta, eikä se muodostu kehittämistä ohjaavaksi yhteiseksi kehykseksi. Yksittäisten ja irrallisten kehittämisprosessien sijaan jatkossa tarvittaisiin yhtenäisempää ja pitkäjänteisempää ikäystävällisyyden eri osa-alueiden kehittämistä.

Tässä selvityksessä ikäystävällisyyden kehittämistä tarkastellaan kansainvälisten ja kotimaisten esimerkkien kautta. Selvityksen painopisteenä ovat ikäystävälliset asuinalueet ja taajamat rakennetun ympäristön ja yhteisöllisyyden näkökulmasta. Esimerkkien kautta tutustutaan ikäystävällisyyden tavoitteisiin ja kehittämisprosesseihin. Prosessin osalta tarkastellaan erityisesti kehittämisessä mukana olevia toimijoita ja ikääntyvän väestön osallisuutta siinä. Toimenpiteissä kiinnostavat iäkkäiden asumista ja arkea tukevat ikä- ja muistiystävälliset ratkaisut.

Kansainvälisissä esimerkeissä asuinalueiden kehittämistä katsotaan kaupunkien kehittämisprosessien osana. Esimerkkikaupunkeja ovat Manchester, Haag ja Cork sekä pohjoismaisina kaupungeina Göteborg, Oslo ja Reykjavik. Kotimaiset esimerkit tulevat Lapinjärveltä, Savitaipaleelta, Porvoosta, Tampereelta ja Helsingistä.

Kansainvälisten esimerkkien tieto on koottu olemassa olevista dokumenteista, kuten kaupunkien ikäystävällisyyttä edistävistä strategioista ja toimintaohjelmista. Pohjana tiedon keräämiselle on ollut WHO:n verkkosivusto (Age-friendly World -tietopankki), jonne ikäystävällisyyttä kehittävät kaupungit ovat koonneet ohjelmiaan, käytäntöjään ja kehittämissuunnitelmiaan. Kotimaisissa esimerkeissä tietoa on kerätty kirjallisen aineiston ohella myös haastatteluin (Liite 1).

Raportti on suunnattu kunnille ja muille ikäystävällisyyden kehittäjille käytännön kehittämistyön tueksi. Selvityksen alussa kuvataan WHO:n työtä ikäystävällisyyden edistämiseksi, sillä WHO:n malleja ja käsitteitä hyödynnetään laajasti silloin, kun kaupungeissa ja niiden asuinalueilla ryhdytään luomaan ikä- ja muistiystävällisiä ratkaisuja. Tämän jälkeen kuvataan kansainväliset kaupunkiesimerkit ja katsotaan, miten asuinalueilla hyödynnettävät ratkaisut tulevat esille kaupunkitaso suunnittelussa. Kaupunkiesimerkkien jälkeen siirrytään rajatumpiin kotimaisiin esimerkkikohteisiin. Selvityksen lopussa on esimerkkikokemusten pohjalta tietoa kehittämisprosesseista sekä ikäystävällisyyden edistämisen ratkaisuista.

1.2 Mitä on ikäystävällisyys – entä muistiystävällisyys?

Tiivistetysti ilmaisten ikäystävällinen ympäristö huomioi iäkkäiden ihmisten tarpeet ja voimavarat sekä tukee heidän aktiivisuuttaan, hyvinvointiaan ja turvallisuuttaan. Tällainen ympäristö mahdollistaa kaikkien osallisuuden. Ikäystävälliset asuin ympäristöt ovat viihtyisiä, helposti hahmotettavia ja esteettömiä. Liikkumisen mahdollisuuksiin, opasteisiin, kulkuväyliin ja käveltävyyteen on kiinnitetty erityistä huomiota. Tavallisten asuntojen ohella tarjolla on myös iäkkäille suunnattuja asumisratkaisuja. Asuinalueet ja -rakennukset on suunniteltu kaikille sopivan suunnittelun mukaisesti (design for all). Asuinalueella on riittävästi palveluja ja niiden saavutettavuus on varmistettu. Tarjolla on myös kohtaamispaikkoja, toiminta- ja osallistumismahdollisuuksia sekä viihtyisiä ja virikkeellisiä viherympäristöjä. Asuinalueiden kehittämisessä on mukana monia toimijoita, etenkin ikäihmiset itse. Ikäystävällinen ympäristö soveltuu kaikenikäisille ja mahdollistaa omassa kodissaan ja itselleen tutussa ympäristössä ikääntymisen (ageing in place). (Rappe ym. 2018.)

Ikäystävällisyyteen kuuluu kognitiiviselta toimintakyvyltään heikentyneiden ja muistisairaiden ikäihmisten huomioiminen. Siksi palveluntuottajilla tulee olla tietoa muistisairauksista ja asenneilmapiirin suvaitsevaisuuteen on kiinnitettävä huomiota. Muistiasioita painotettaessa voidaan puhua myös ikä- ja muistiystävällisyydestä. Ikäystävällisyyden kehittämistä on vienyt maailmanlaajuisesti eteenpäin Maailman terveysjärjestö (WHO) ja muistiystävällisyyttä Alzheimer's Disease International. (Mt.)

2 Maailman terveysjärjestö ja ikäystävällisyyden kehittäminen

Ikäystävällisyyden kehittämiseen kaupungeissa, taajamissa ja asuinalueilla kiinnitetään huomiota yhä enemmän. Ikäystävällisyyden korostamisen taustalla on WHO:n toteuttama The Global Age-Friendly Cities -projekti (2006–2007) sekä sen pohjalta vuonna 2010 syntynyt verkosto, The Global Network for Age-friendly Cities and Communities. Age-friendly World -sivuston mukaan WHO:n verkostossa oli syyskuussa 2019 kaikkiaan 937 kaupunkia ja yhteisöä 46 maasta. Suomesta verkostoon on liittynyt vuonna 2012 Tampere ja vuonna 2019 Turku. (WHOa.)

WHO:n mukaan ikäystävällisen ympäristön on tarkoitus edistää tervettä ja aktiivista ikään-tymistä. Tällainen ympäristö mahdollistaa kaikenikäisten ihmisten aktiivisen osallistumisen yhteisönsä toimintaan ja kohtelee kaikkia kunnioituksella heidän iästään riippumatta. Ikäystävällisyys tukee itsenäisyyttä, omia voimavaroja ja mahdollisuutta elää itselleen sopivassa, turvallisessa ympäristössä. Tärkeää on myös sukupolvien välisen solidaarisuuden edistäminen sekä köyhyyden ja epätasa-arvon ehkäisy. Käytännössä ikäystävällinen ympäristö on fyysisesti ja sosiaalisesti esteetön, ja sitä tuetaan politiikalla, järjestelmillä, palveluilla, tuotteilla ja teknologioilla, jotka ylläpitävät ihmisten fyysisiä ja psyykkisiä kykyjä koko elämän ajan. Myös niille, joiden toimintakyky on heikentynyt, annetaan mahdollisuus elää omien toiveidensa mukaisesti. Ikäystävällisyyden edistämiseksi kaupunkien ja yhteisöjen tulee sopeuttaa rakenteensa ja palvelunsa ikääntyvän väestön tarpeisiin. (WHO 2018; WHOc.)

WHO:n verkkosivuille (www.who.int/ageing/en/) ja WHO:n ylläpitämälle Age-friendly World -sivustolle (extranet.who.int/agefriendlyworld/) on koottu paljon tietoa ikäystävällisyydestä. Ikäystävällisyyden teema kytkeytyy WHO:ssa Healthy Ageing (2015–2030) -toimintakehykseen ja sitä edeltäneeseen Active Ageing -kehykseen (WHO 2018).

Maailman terveysjärjestön esittelemät painopisteet ja toimintamallit on usein tunnistettavissa ikäystävällisyyden kehittämisessä eri kaupungeissa ja asuinalueilla silloinkin, kun kaupungit eivät ole muodollisesti liittyneet mukaan WHO:n verkostoon ja sen mukaiseen toimintaan.

2.1 Ikäystävällisten kaupunkien projekti ja ikäystävällisyyden teemat

WHO:n ikäystävällisten kaupunkien projektissa (2006–2007) kerättiin iäkkäiltä ihmisiltä, heidän hoitajiltaan ja palveluntuottajilta tietoa ikäystävällisyyttä edistävästä ja ehkäisevästä tekijöistä kaupunkiympäristössä. Tiedonkeruussa oli mukana 33 kaupunkia 23 maasta. Tuloksena syntyi opas *Global Age-friendly Cities: A Guide*. Se sisältää kahdeksan teeman alle jäsennettyjä tarkistuslistoja ikäystävällisyyttä määrittelevistä piirteistä. (WHO 2007b; WHO 2018.) Suomennettuna ikäystävällisen kaupungin tarkistuslista löytyy tämän raportin liitteenä (Liite 2).

WHO:n oppaassa esitetyt kahdeksan teema-alueita ovat edelleen ikäystävällisyyttä edistävien toimien lähtökohtana ja niitä hyödynnetään ikäystävällisyyttä arvioitaessa. Ne korostuvat myös asuinaluekohtaisessa kehittämisessä.

Teema-alueet ovat seuraavat (WHO 2007b):

- ulkotilat ja rakennukset
- liikenne
- asuminen
- sosiaalinen osallistuminen
- arvostus ja osallisuus
- yhteiskunnallinen osallistuminen ja työelämä
- tiedonvälitys
- sosiaali- ja terveystalvet.

Esitetyt teema-alueet liittyvät etenkin rakennettuun ympäristöön sekä osallistumiseen ja osallisuuteen. Teema-alueiden sisällä luetellaan yksityiskohtaisia tarkasteluohjeita. Ulkotilojen ja rakennusten osalta tarkastelua ohjataan muun muassa alueiden siisteyteen, viheralueisiin, kulkuväyliin, suojateihin, valaistukseen, penkkeihin, julkisiin käymälöihin, opastuskyltteihin ja palvelujen saavutettavuuteen. Liikenteen osalta korostetaan julkisen liikenteen kattavuutta, aikatauluja ja hintoja sekä liikennevälineiden ja pysäkkien soveltuvuutta iäkkäille. Myös erityisryhmille soveltuvat palvelulinjat sekä pysäköintipaikat vammaispaikkoineen otetaan tarkasteluun. Asumisen osalta huomio kohdistetaan sekä tavallisiin asuntoihin että iäkkäille suunnattuihin asuntoihin. Asuntojen tulee sijaita lähellä palveluja, niiden tulee olla turvallisia ja mahdollistaa vapaa liikkuminen. Lisäksi niiden tulee olla muunneltavissa muuttuvia tarpeita vastaaviksi. Osallisuus ja osallistuminen tulevat esille useilla teema-alueilla. Niiden osalta tarkastelu suuntautuu tarjolla oleviin tapahtumiin ja toimintamahdollisuuksiin, toiminnasta tiedottamiseen sekä kokoontumisen ja kohtaamisen paikkoihin. Myös vapaaehtoistoiminnan ja sukupolvia yhdistävän toiminnan mahdollisuuksia korostetaan. (WHO 2007a.)

Teema-alueiden ja tarkastuslistojen ohella WHO:lla on myös ikäystävällisyyden indikaattoreihin ja mittaamiseen liittyvää ohjeistusta (WHO 2015). Ohjeistus on tarpeen etenkin silloin, kun seurataan ja arvioidaan, miten ikäystävällisyyden kehittämisessä on edistytty. Lisäksi WHO:n Euroopan aluetoimisto on julkaissut vuonna 2017 käsikirjan, jossa WHO:n kahdeksaa teemaa on edelleen syvennetty. Käsikirja tarjoaa työvälineitä ja tutkimukseen perustuvaa näyttöä. Se antaa esimerkkejä siitä, minkälaisilla aloitteilla ja toimenpiteillä paikallishallinnossa voidaan edistää ikäystävällisyyttä. Käsikirja on suunnattu paikallisille päättäjille ja suunnittelijoille. (WHO Regional Office for Europe 2017.)

Käsikirjan mukaan WHO:n teemat kattavat niin fyysisen ja sosiaalisen ympäristön kuin palvelutkin. Fyysisessä ympäristössä tärkeää on esimerkiksi mahdollisuus aktiiviseen liikkumiseen, toimiva julkinen liikenne, käveltävyys, saavutettavuus, esteettömyys ja iäkkäille soveltuva asuminen. Kävelyn edistämisen ja kulkuväylien osalta toimenpide-esimerkkeinä mainitaan mm. asiaa edistävän poikkisektorisen työryhmän perustaminen, opastettujen kävelykierrosten järjestäminen, arviointivälineiden kehittäminen kävelyn hyödyistä ja käveltävyyssarviointien tekeminen yhdessä iäkkäiden kanssa. Eri teema-alueita läpileikkaavina teemoina mainitaan fyysisen aktiivisuuden edistäminen, kaatumisten ehkäisy ja iäkkäiden kaltoinkohtelun ehkäiseminen. Keskeisenä ideana on ympäristögerontologiasta tuttu käsite yksilön ja ympäristön yhteensopivuudesta (person-environment fit). Myös muistisairaiden näkökulma tuodaan nyt selkeämmin esille. (Mt.)

2.2 Ikäystävällisyyttä edistävä verkosto

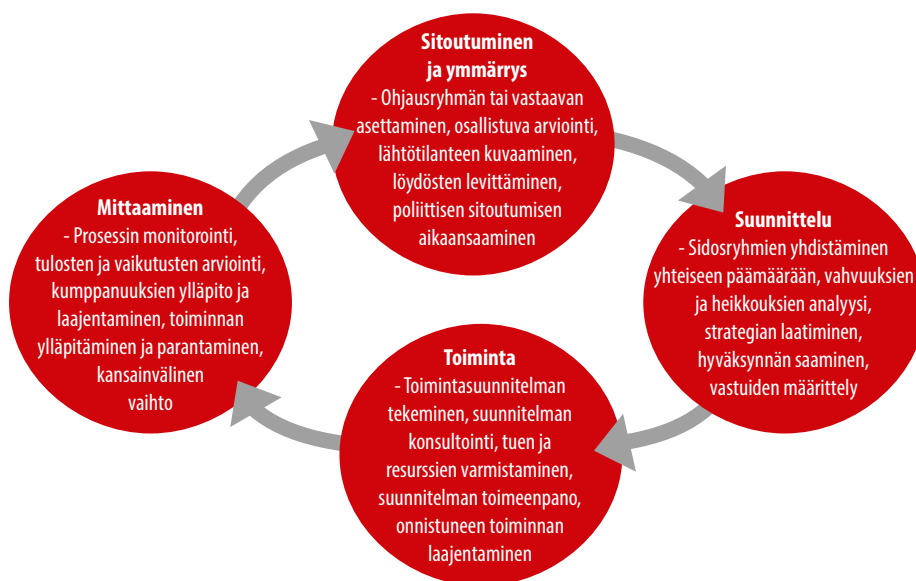
Ikäystävällisyyteen liittyvä työ on jatkunut WHO:n ikäystävällisten kaupunkien ja yhteisöjen verkostossa (WHO Global Network for Age-friendly Cities and Communities). Verkostossa on kiinnitetty huomiota varsinkin siihen ohjelmalliseen prosessiin, jolla ikäystävällisyyttä voidaan kaupungeissa viedä eteenpäin. Toiminnan kehittämiseksi on luotu kehämäinen työskentelyprosessi, johon kaupunkien ja paikallisyhteisöjen tulee sitoutua verkostoon liittyttäessä (ks. Kuva 1). (WHO 2018; WHOa.)

Verkoston tarkoituksena on innostaa verkoston jäseniä muutokseen, yhdistää maailmanlaajuisesti kaupunkeja ja yhteisöjä vaihtamaan tietoa ja kokemuksia sekä tukea verkoston jäseniä löytämään innovatiivisia ja näyttöön perustuvia ratkaisuja (WHO 2018). Verkostoon liitytään Age-friendly World -sivuston lomakkeella, jonka tiedoista luodaan profiilisivu sivustolle. Lomakkeen mukana lähetetään kaupungin hallinnollisen johdon sitoutumiskirje (pormestarin kirje).

Kaupunkien ja yhteisöjen ikäystävällisyys toteutetaan poliittisen sitoutumisen, suunnittelun, toiminnan ja arvioinnin systemaattisena prosessina (WHO 2018). Jatkuvaan kehittämisen prosessiin kuuluvat

- lähtötilanteen arviointi
- sitoutuminen
- eri sidosryhmien mukaan ottaminen
- strategian laatiminen
- toimintasuunnitelman tekeminen ja toteuttaminen
- edistymisen seuraaminen ja arviointi yhdessä kaikkien osapuolten kanssa.

Mukaan pyritään saamaan laaja-alaisesti kaupungin eri hallinnonaloja sekä paikallisia toimijoita julkiselta, yksityiseltä ja kolmannelta sektorilta. Etenkin iäkkäät itse ja heidän edustajansa halutaan mukaan kehittämiseen.

Kuva 1. Ikäystävällisyyden kehittämisen kehä (WHO 2018).

Kaupunkien ja yhteisöjen ohella verkostolla on kumppaneita, jotka katalysoivat kehittämistä alueellisella, kansallisella tai kansainvälisellä tasolla. Kumppanit edustavat valtakunnallista tai aluehallintoa, kansalaisyhteiskuntaa, tutkimusorganisaatioita sekä kansallisia tai kansainvälisiä verkostoja. (WHOa.)

Ikäystävällisten kaupunkien ja yhteisöjen verkosto tarjoaa verkkosivuillaan erilaisia esimerkkejä, käytäntöjä ja työvälineitä, joita kaikki ikäystävällisyydestä kiinnostuneet voivat vapaasti hyödyntää. WHO:n luoma viitekehys ohjaakin vahvasti ikäystävällisyydestä kätevää keskustelua ja kehittämisen painopisteitä.

3 Kansainvälisiä esimerkkejä ikäystävällisistä kaupungeista

Ikäystävällisyyden kehittämisen kansainvälisiksi esimerkeiksi on tässä valittu muutamia länsieurooppalaisia ja pohjoismaisia kaupunkeja, jotka sopivat hyvin vertailukohtaksi Suomelle. Mukaan on otettu kaupunkeja, jotka kuuluvat WHO:n verkostoon ja joilla on jo ehtinyt kertyä kokemusta ikäystävällisyyden kehittämisestä. Pohjoismaiset kaupungit ovat lisäksi mukana Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen (Nordens Välfärdscenter) hankkeessa iäkkäiden elämänlaadun ja ikäystävällisyyden edistämiseksi (Jönsson 2018). Lähes kaikilla valituilla kaupungeilla on ikäystävällisyyteen liittyvä strategia tai toimintaohjelma olemassa. Tarkasteltavana ovat Manchester (Iso Britannia), Haag (Alankomaat), Cork (Irlanti), Göteborg (Ruotsi), Oslo (Norja) ja Reykjavik (Islanti). Koska kaikki näistä kaupungeista kuuluvat WHO:n ikäystävällisten kaupunkien ja yhteisöjen verkostoon, niillä on tietty yhteinen pohja, johon kehittämisessä on sitouduttu ja niiden kehittämistoiminnasta on saatavissa kootusti tietoa. Aineistosta tarkastellaan erityisesti sitä, miten asuinalueiden rakennetun ympäristön ikäystävällisyys ja osallistumisen mahdollisuudet tulevat esille. Kunkin kaupungin kuvauksissa hyödynnetään Age-friendly World -sivuston tietoja (ks. WHOd; WHOe; WHOf; WHOg; WHOh; WHOi).

Kaupungeista Manchester on erityisen kiinnostava, sillä se on liittynyt verkostoon muita aiemmin ja siellä on kehitetty ikäystävällisyyttä jo pitkään. Lisäksi kaupungissa on korostettu asuinalueiden kehittämistä, mikä on tämän selvityksen tärkeä näkökulma.

Kaupunkien tarkoituksena on kehittää ikäystävällisyyttä poikkihallinnollisesti ja -sektori-
sesti, siten että myös iäkkäät itse ovat mukana kehittämisessä. Monessa kaupungissa on Suomen vanhusneuvostoja vastaavia toimielimiä ja erilaisia iäkkäiden foorumeita, joiden kautta iäkkäät ihmiset pääsevät vaikuttamaan. Heidän näkemyksiään kartoitetaan myös kyselyin ja erilaisissa kuulemistilaisuuksissa. Tarkasteltavat aihealueet noudattelevat pitkälti WHO:n ikäystävällisyyden teemoja. Niissä korostuvat saavutettavuuden ja esteettömyyden näkökulmasta rakennettu ympäristö, liikkuminen, asuminen, palvelut ja iäkkäille tarjolla olevat osallistumis- ja toimintamahdollisuudet.

Koska ikäystävällisyyden kehittäminen on varsin kokonaisvaltainen ja siten myös väljä kehys, eri kaupungeissa siihen liitetään hajanaisesti erilaisia asioita, eikä niistä ole helppo saada selville, mistä ne ovat saaneet alkunsa. Ikäystävällisyys näyttäytyy kaupunkien suunnitelmissa usein erilaisina iäkkäitä ja muita kaupunkilaisia yhdistävinä tapahtumina ja kampanjoina, joissa osallistuminen ja osallisuus korostuvat. Asuinalueiden rakennetun ympäristön piirteet tulevat esille varsinkin silloin, kun iäkkäille tehdään kyselyitä ikäystävällisyydestä tai kaupungissa suunnitellaan mittareita ikäystävällisyyden arvioimiseksi. Joskus kaupunki on tarkastelussa kokonaisuutena ja joskus taas asuinaluekohtaisesti, jolloin rakennetun ympäristön piirteet ja paikalliset osallistumismahdollisuudet korostuvat.

Kuva 2. Kaupunkien ohjelmia ikäystävällisyyden kehittämiseksi.

3.1 Manchester

Manchesterissa on WHO:n verkoston mukaan 575 400 asukasta, joista 12,7 % on yli 60-vuotiaita. Kaupunki ympäröivine alueineen on Iso-Britannian toiseksi suurin metropoli-alue ja se sijaitsee Luoteis-Englannissa. Manchesterin iäkkäistä 36 % on pienituloisia ja jopa 59 % asuu pienituloisten asuinalueilla. Tämä on vaikuttanut kaupungin painopisteisiin ikäystävällisyyden kehittämisessä.

Manchester liittyi WHO:n ikäystävällisten kaupunkien ja yhteisöjen verkostoon jo sen aloitessa toimintansa vuonna 2010. Manchester oli ensimmäinen verkostoon liittynyt kaupunki Isonsa-Britanniassa, ja ikäystävällisyyteen liittyvä toiminta onkin ollut kaupungissa näkyvää. Manchesterin liittyessä verkostoon ikäystävällisyys oli osa kaupungin voimassa olevaa

ikäntymisstrategiaa ja strategiaan perustuva toimintaohjelma sai nimekseen Age Friendly Manchester. Vuosina 2010–2017 Manchester on jo toteuttanut yhden WHO:n kehittämissyklin, ja ikäystävällisyyden kehittäminen jatkuu päivitetyn strategian myötä: Manchester: a great place to grow older (2017–2021). Ikäystävällisestä Manchesterista löytyy runsaasti tietoa myös Manchesterin kaupunginvaltuuston sivuilta (Manchester City Council).

Tavoitteet

Manchesterissa pyritään siihen, että ikääntyvät kaupunkilaiset pysyisivät itsenäisinä ja terveisinä, heillä olisi sosiaalisia ja kulttuurisia kontakteja sekä mahdollisuus olla mukana työelämässä. Iäkkäät nähdään toimijoina, joiden äänen tulee kuulua kaupunkia kehitettäessä. Tärkeänä pidetään myös ikään liittyvän epätasa-arvon ja ikäyrjännän torjumista.

Kaupungin ikäänntymisstrategiassa korostuu kolme painopistettä: 1) ikäystävälliset asuinalueet, 2) ikäystävälliset palvelut ja 3) ikätasa-arvon edistäminen. Ikäystävälliset asuinalueet (age-friendly neighbourhoods) mahdollistavat hyvän ikäänntymisen itse valitulla asuinalueella, jossa tarjolla on sopivia palveluja, asumisratkaisuja ja informaatiota sekä pääsy erilaisiin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja taloudellisiin mahdollisuuksiin. Ikäystävälliset palvelut huomioivat iän ja ovat siitä tietoisia. Tällaisia palveluja tuotettaessa osataan arvostaa myös omia iäkkäitä työntekijöitä. Kolmas painopiste liittyy ikätasa-arvon edistämiseen ja negatiivisten vanhuudenkuvien torjumiseen luomalla positiivisempaa kuvaa vanheneemisesta. (Manchester... 2017–2021.)

Toteuttajat ja prosessi

Manchesterissa ikäystävällisyyden toteuttaminen kytkeytyy tiiviisti kaupungin hallintoon ja on osa kaupungin ikäänntymisstrategiaa. Keskeinen toimija on kaupungin työryhmä, Age-Friendly Manchester Team. Kehittäminen toteutuu strategisena prosessina, jossa monenlaiset toimijat ovat mukana ja jossa työtä tehdään pitkäjänteisesti sekä koko kaupungin tasolla että asuinalueilla. Ikäystävällisyys on kehittämistä ohjaava yhteinen kehys.

Ikäystävällisyyden ohjelmaa toteutetaan yhteistyössä julkisen, yksityisen ja yhteisösektorin kanssa. Keskiössä on iäkkäiden oma mahdollisuus vaikuttaa. Myös yliopistot ja tutkimuslaitokset ovat mukana yhteistyössä. Poikkisektorinen työskentely ja iäkkäiden mukaan ottaminen ovat ikäystävällisyyden keskeisiä tavoitteita. Manchesterissa on myös tutkittu ikäystävällisyyttä siten, että iäkkäät itse ovat olleet mukana kansatutkijoina.

Iäkkäille ja heidän edustajilleen on Manchesterissa luotu omia, Suomen vanhusneuvostoja muistuttavia toimielimiä, kuten Older People's Board ja Older People's Forum, jotka ohjaavat ikäystävällisyysohjelman toteutusta. Nämä toimielimet olivat olemassa jo ennen kaupungin liittymistä WHO:n verkostoon. Ikäystävällisyyden kehittämiseksi onkin

Manchesterissa luotu pohjaa jo vuoden 2003 ikääntymisohjelmasta alkaen. (Manchester... 2017–2021.)

Asuinalueilla tehtävän työn keskiössä on Manchester Age-Friendly Neighbourhoods -ohjelma (2016–), joka on kaupungin, yliopistojen, alueellisten verkostojen ja yleishyödyllisen yrityksen (Southway Housing Trust) yhteistyöprojekti (Jolanki ym. 2017, 57–60).

Toimenpiteet

Ikäystävällisyyttä edistävien toimenpiteiden taustalla on WHO:n kahdeksan teemaa, jotka liittyvät etenkin rakennettuun ympäristöön ja palveluihin sekä iäkkäiden sosiaaliseen osallistumiseen ja osallisuuteen. Julkisten tilojen ja rakennusten osalta Manchesterissa pyritään luomaan elinkaarinaapurustoja (lifetime neighbourhoods), jotka koostuvat saavutettavista ja hyvin suunnitelluista asuinympäristöistä, joista kukaan ei jää ikänsä vuoksi ulkopuolelle. Manchesterissa toimia on kohdistettu erityisesti etnisiin vähemmistöihin ja asuinalueisiin, joissa asuu pienituloisia ikäihmisiä. Rakennetun ympäristön tarkasteluissa iäkkäiden asumisen kehittäminen on keskeistä ja huomiota kiinnitetään sekä olemassa oleviin että uusiin asuntoihin. Sosiaalisen osallistumisen osalta tarkoituksena on varmistaa iäkkäiden mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon, kehittämistoimintaan ja palvelujen suunnitteluun. Keskeistä on myös vapaaehtoistoiminnan edistäminen, eri sukupolvia yhdistävien ohjelmien luominen ja yksinäisyyden torjuminen. (Buffel ym. 2016.)

Käytännössä monet toimenpiteistä ovat erilaisia iäkkäiden ihmisten hyvinvointia edistäviä kehittämishankkeita, kampanjoita ja uusia toimintakäytäntöjä. Myös ikäystävällisyyttä käsittelevien oppaiden ja muun tiedotusmateriaalin työstäminen sekä asiaa edistävien työryhmien ja verkostojen synnyttäminen korostuvat. Tällaisia toimia ovat Manchesterissa olleet vuosien varrella mm. Age-Friendly Alexandra Park (ikäystävällinen puisto), Take a Seat (istuinien lisäämiskampanja), Alternative Age-Friendly Handbook (opas ikäystävällisyydestä), Age-Friendly Manchester eBulletin (sähköinen tiedotuslehti), 50+ Employment and Skills Support Group (ikäntyvien työntekijöiden tukeminen), Culture Champions (verkosto vapaaehtoisille) sekä Age Friendly Culture Working Group (työryhmä kulttuuriorganisaatioille). (Ks. myös Manchester... 2017–2021.)

Vuonna 2015 Manchesterissa aloitettiin käytäntö, jossa paikalliset kaupalliset ja muut organisaatiot voivat allekirjoittaa asiakirjan, Age-Friendly Manchester Older People's Charter. Siinä organisaatio lupautuu edistämään iäkkäiden oloja joillain todennettavissa olevalla toimenpiteellä. Tämä käytäntö on jaettu myös muiden mallinnettavaksi Age-friendly World -sivustolla.

Ikäystävällisyydestä on tullut Manchesterissa kokoava sateenvarjokäsite (Age-Friendly Manchester), joka näkyy erilaisissa julkisissa tapahtumissa ja jolla kaupungin erilaiset aloitteet ikäihmisten elämänlaadun parantamiseksi nimetään. (Buffel ym. 2016.)

Kuva 3. Madallettu reunakivi suojatiellä helpottaa liikkumista.

3.2 Haag

Haagissa on WHO:n verkoston mukaan asukkaita 525 000 ja heistä 20 % on yli 60-vuotiaita. Haag on Alankomaiden hallintokaupunki ja kolmanneksi suurin kaupunki. Se sijaitsee maan länsiosassa Pohjanmeren rannalla. Lähes 60 % kaupungin 65 vuotta täyttäneistä asukkaista oli vuonna 2018 yksinasuvia (Hoof ym. 2019). Kotona asuvista ikäihmisistä kolme neljäsosaa asuu kerrostaloissa.

Haag on liittynyt WHO:n verkostoon vuonna 2015, jolloin kaupunki lähetti verkostolle sitoutumiskirjeensä ja teki lähtötilanteen arvion. Haag oli ensimmäinen verkostoon liittynyt Alankomaiden kaupunki. Haagilla on ikäystävällisyyden toimintaohjelma vuosille 2015–2018 (hollanninkielinen). Ohjelma kohdistuu 65 vuotta täyttäneisiin kaupunkilaisiin. (The municipality of the Hague 2016.)

Tavoitteet

Haagissa keskeisiä tavoitteita ovat 1) iäkkäiden vireyden parantaminen, 2) yksinäisyyden vähentäminen ja 3) elämän jatkuminen itselle tutussa ympäristössä pitkäaikaishoidon sijaan (age in place). Myös iäkkäiden turvallisuutta ja muistisairaiden tukemista on korostettu. (Hoof ym. 2019.)

lääkäiden toiveita on Haagissa tarkasteltu WHO:n kahdeksan teema-alueen näkökulmasta. Vuonna 2016 iäkkäiden näkemyksistä valmistui tutkimus, jonka tulokset julkaistiin infograafina WHO:n teemojen mukaisesti. Tämän työn pohjalta Haagissa on vertailtu eri kaupunginosien ikäystävällisyyttä ja luotu perusta The Hague Age-friendly City -toimintaohjelmalle.

Toteuttajat ja prosessi

Haagissa kehittämistä ohjataan ikäystävällisyyden toimintaohjelmalla. Kaupungissa pyritään toteuttamaan laadittuja tavoitteita motivoimalla iäkkäitä asukkaita ja paikallisia organisaatioita mukaan työskentelyyn. Tarkoituksena ei ole toimia ylhäältä alas ohjautuen. Iäkkäille asukkaille järjestetään keskustelutilaisuuksia ja heitä pyritään saamaan mukaan kaupungin seniorikomiteaan.

Kehittämistyö toteutetaan teemoittain yhteistyössä kaupungin, asukkaiden, yritysten ja muiden paikallisten organisaatioiden kanssa. Taloudelliset resurssit toiminnalle tulevat kaupungilta ja yhteistyökumppaneilta.

Toimenpiteet

Keskeinen osa Haagin ikäystävällisyyden kehittämistä on ollut kaupungin 44 asuinalueen ikäystävällisyyden arviointi. Asuinalueiden ikäystävällisyys on pisteytetty ja alueet on sijoitettu pisteytyksen mukaiseen järjestykseen. Lisäksi kaupungin seniorikomitea, The Hague Senior Committee, on selvittänyt asukkaiden käsityksiä kaupungin ikäystävällisyydestä. Keskeisimmät tekijät nähdä kaupunki ikäystävällisenä olivat hyvä julkinen liikenne ja asuinalueen hyvä palvelutaso. (Hoof ym. 2019.)

Yksittäisiä toimenpiteitä ovat olleet muun muassa Vitality Award (palkinto kaupunkilaisten aloitteille ikäystävällisyyden edistämiseksi), Month of Vitality (iäkkäiden kaupunkilaisten osallistumisen edistäminen erilaisten tapahtumien avulla), Common in The Hague (foorumi kuolemaan liittyvien aiheiden käsittelyyn), Golden Plates (iäkkäiden ateriatuotantoon liittyvä kunnianosoitus), Community against Loneliness (yksinäisyyden ehkäisy yritysten, ammattilaisten ja vapaaehtoisten yhteistyönä), Diverse the Hague (ihmisten monimuotoisuuden huomioiminen toiminnassa ja palveluissa), Cultural Canvas (iäkkäiden kulttuuriosallistumisen edistäminen) ja Dementia Community Centres (päivätoiminnan ja tuen järjestäminen muistioireisille iäkkäille ja heidän läheisilleen). (The municipality of the Hague 2016.)

3.3 Cork

WHO:n verkoston mukaan Corkissa on 125 657 asukasta, joista 15,7 % on yli 60 vuotiaita. Cork on Irlannin toiseksi suurin kaupunki, joka sijaitsee maan etelärannikolla. Noin 30 % 65 vuotta täyttäneistä asuu yksin (Cork ... 2016–2020).

Corkin kaupunki liittyi WHO:n verkostoon vuonna 2013, jolloin kehittäminen aloitettiin kaupungintalolla järjestetyn laajan keskustelutilaisuuden myötä. Kaupunki on laatinut ikäystävällisyyden kehittämiseksi strategian vuosiksi 2016–2020, Cork Age Friendly City Strategy. (Cork ... 2016–2020; Cork City Council.)

Tavoitteet

Kaupungin strategian mukaiset tavoitteet ovat seuraavat:

- kaupunki on hyvä paikka ikääntyä
- julkiset rakennukset, kaupat ja palvelut ovat saavutettavia
- iäkkäiden näkemykset sisällytetään osaksi kaupungin päätöksentekoa
- kaupungissa edistetään positiivisia ikäasenteita ja käsitellään iäkkäisiin liittyviä stereotyyppioita
- iäkkäille luodaan mahdollisuuksia olla mukana kaupungin sosiaalisessa elämässä työntekijöinä ja vapaaehtoisina (Cork ... 2016–2020).

Ulkotilojen ja rakennusten osalta huomioidaan se, että rakennusten ja ympäristöjen sijainti, suunnittelu ja ylläpito huomioivat iän ja olemassa olevat parhaat käytännöt. Asumisen osalta taas mahdollistetaan iäkkäiden asuminen omassa kodissaan ja yhteisössään tarjoamalla tukea, palveluja sekä sopivia asuntoja.

Toteuttajat ja prosessi

Irlanti on mukana WHO:n verkostossa ja Age Friendly Ireland tukee paikallista kehittämistyötä tarjoamalla ohjausta, tietoa ja työvälineitä (<http://agefriendlyireland.ie/>). Irlannin kehittämistyö linkittyy vahvasti WHO:n kansainväliseen toimintaan. Irlannissa aloitettiin jo vuonna 2007 valtakunnallinen ohjelma maan kreivikuntien ja kaupunkien ikäystävällisyyden kehittämiseksi. Tämä ohjelma on linjannut myös Corkin kaupungin kehittämistyötä ja strategian laadintaa. Ohjelman vaiheet ovat seuraavat (ks. Cork ... 2016–2020):

1. yhteenliittymän perustaminen
2. konsultointi
3. strategian suunnittelu
4. toimeenpano.

Corkissa on järjestetty ikäystävällisyysstrategian pohjaksi kuulemistilaisuuksia ja kerätty tietoa ja näkemyksiä ikäihmisiltä, palveluntuottajilta sekä julkisen, yksityisen ja vapaaehtoissektorin edustajilta. Strategiaa edeltänyt kuulemisprosessi on ollut laaja-alainen ja hyvin suunniteltu monimuotoisine tiedonkeruineen: pyöreän pöydän keskustelut, fokusryhmät, kyselyt ym. Myös kehittämistyötä on toteutettu monisektorisena kumppanuutena, Cork Age Friendly City Alliance, jossa on mukana kaupunginvaltuusto ja useita jäsenorganisaatioita, kuten Age Friendly Ireland ja Cork Age Friendly Forum sekä terveydenhuollon, koulutuksen, liikennepalvelujen ja liike-elämän organisaatioita. Strategiaa toteuttavaan yhteenliittymään on otettu mukaan myös iäkkäiden edustajia Cork Older People's Forumista. Toteutuksessa tukeudutaan olemassa oleviin paikallisiin rakenteisiin ja resursseihin. (Cork ... 2016–2020.)

Toimenpiteet

Strategia ja sen mukaiset toimenpiteet on jäsennetty WHO:n teemojen mukaisesti. Tietoa on kerätty kuulemistilaisuuksia järjestämällä sekä kaupungin toteuttamalla kyselyllä. Pyrkimyksenä on laatia ikäystävällisyyden teemoille indikaattorit, joiden kautta edistymistä voidaan seurata.

Strategiassa toimenpiteet on kuvattu ja vastuutahot määritelty. WHO:n teemoihin sisällytettyjen toimenpiteiden lisäksi strategiassa on esitetty myös yleisempiä teemoja ja niihin liittyviä toimenpiteitä. Näissä teemoissa kehittämisen kohteena ovat palveluiden saavutettavuus, ikäystävällinen liiketoiminta (Age Friendly Business Programme), vapaaehtoisuuden laajentaminen, iäkkäiden palveluihin liittyvän palveluhakemiston laatiminen ja muistiystävällisten palvelujen kehittäminen. Muistiystävällisyyden kehittämisessä tullaan luomaan yhteyksiä Alzheimer's Societyyn. (Cork ... 2016–2020.) Liiketoiminnan kehittämisessä tarkoituksena on myös akreditoida ikäystävällisiä yrityksiä. Yksittäisiä ikäystävällisyyteen liittyviä projekteja ovat olleet muun muassa Friendly Call ja Social Car.

3.4 Göteborg

Göteborgissa on WHO:n verkoston mukaan 581 822 asukasta, ja heistä 20 % on yli 60-vuotiaita. Göteborg on Ruotsin toiseksi suurin kaupunki maan länsirannikolla. Kaupunki koostuu kymmenestä alueesta.

Göteborg liittyi WHO:n verkostoon vuonna 2015. Ikäystävällisyyden toimintasuunnitelman laatiminen on aloitettu vuonna 2019. Ennen liittymistä verkostoon kaupungissa on jo tehty kehittämistyötä erityisesti iäkkäiden asumiseen liittyen ja työ jatkuu nyt ikäystävällisyyden viitekehityksessä.

Tavoitteet

Göteborgiin pyritään luomaan hyvä ympäristö ikääntymiselle. Keskeistä on asuin ympäristöjen kehittäminen, segregaaation ehkäisy ja tasa-arvon edistäminen. Kaupungin ikäystävällisyyttä tarkastellaan WHO:n teemoja hyödyntäen. Rakennetussa ympäristössä huomiota kiinnitetään ikäihmisten asumisen vaihtoehtoihin, julkiseen liikenteeseen, viherympäristöihin, palveluiden läheisyyteen ja tarjolla oleviin kohtaamisen paikkoihin. (Jönsson 2018.)

Tarkoituksena on parantaa elinolosuhteita vahvistamalla ikäihmisten itsemääräämisoikeutta ja tasaamalla terveyseroja. Olemassa olevia asuin ympäristöjä kehitetään esimerkiksi kiinnittämällä huomiota yhteenkuuluvuuden tunteeseen (sense of belonging), saavutettavuuteen ja teknologian mahdollisuuksiin.

Toteuttajat ja prosessi

Ikäystävällisyyden toimintaohjelman suunnitteluun osallistuvat Göteborgissa kaupungin iäkkäiden asioita käsittelevä kehittämiskeskus Senior Gothenburg sekä kaupungin eri asuinalueiden edustajat ja ikäihmiset itse.

Asumisen kehittämisessä kaupunki on tehnyt yhteistyötä iäkkäiden vuokralaisten, kiinteistöjen omistajien, tutkimuslaitosten, vanhustyön ja muiden asiantuntijoiden kanssa. Työskentely on kohdistunut esimerkiksi kylpyhuoneisiin, sisäänkäynteihin, ulkoympäristöön sekä kohtaamispaikkojen ja palvelujen kehittämiseen. Kaupungin kehittämisorganisaation ohella mukana ovat olleet iäkkäitä ja toimintarajoitteisia ihmisiä edustavat komiteat sekä alueelliset komiteat.

Toimenpiteet

Göteborgissa on panostettu etenkin asumisen kehittämiseen. Kaupungissa on tuettu iäkkäiden kotona asumista parantamalla asuin ympäristöä ja hyödyntämällä teknologiaa monen toimijan yhteistyönä. Mukana on ollut kaupungin organisaatioiden ohella asuinalueiden hallintoa, taloyhtiöitä, asiantuntijoita, kotihoidon henkilökuntaa ja iäkkäitä ihmisiä. Keskeistä on ollut kokemusten vaihto ja uuden tiedon tuottaminen. Huomiota on kiinnitetty joukkoliikenteeseen (alueilla kulkeva minibussi), puistoihin (uuden kaupunkipuiston kehittäminen) sekä liikunnan harrastusmahdollisuuksiin asuinalueilla (Jönsson 2018). Kotihoidossa on hyödynnetty asiakkaiden valvontakameroita toiminnan kehittämisessä.

Muita toimenpiteitä ikäystävällisyyden edistämiseksi ovat olleet eri taustaisten ikäihmisten tarinoiden kertominen yhteisissä kokoontumisissa sekä Life Filming -toiminta, jossa iäkkäät ovat saaneet itse kuvata elämänsä omassa ympäristössään ja tutustua samalla uuden teknologian (iPadit) käyttöön. Yhtenä kuvaamisen aiheena on ollut kaupungin

ulkoympäristö iäkkäiden näkökulmasta. Lisäksi monisukupolvisen toiminnan kehittäminen on ollut Göteborgissa vilkasta ja kaikille asuinalueille on tarkoitus saada aikaan sukupolvet yhdistäviä tapaamisia (Jönsson 2018).

3.5 Oslo

WHO:n verkoston mukaan Norjan pääkaupungissa Oslossa on 624 000 asukasta, joista 11 % on yli 60-vuotiaita. Kaupunki sijaitsee Etelä-Norjassa Oslonvuonon pohjoispäässä.

Oslo liittyi WHO:n verkostoon vuonna 2014, ja sillä on vuonna 2017 hyväksytty toimintasuunnitelma Ikäystävällisyyden kehittämiseksi, Action Plan for an Age-friendly City.

Tavoitteet

Ikäystävällinen kaupunki on osallistava ja saavutettava urbaani ympäristö, joka edistää aktiivista ja tervettä ikääntymistä. Oslossa on tullut esille, että palvelujen, kuten hoiva-asumisen yksiköiden, laatu vaihtelee kaupungin eri alueilla ja siksi yhdeksi tavoitteeksi on asetettu iäkkäiden ihmisten tasa-arvoisen hoidon edistäminen. Tavoitteena on myös iäkkäiden kotona asumisen mahdollistaminen, minkä vuoksi kotihoidon työntekijöitä tullessaan lisäämään. Kaikille asuinalueille on tarkoitus luoda saavutettavia kohtaamispaikkoja. (Action Plan... 2017.)

Koska Oslossa halutaan huomioida eri väestöryhmiä erityistarpeineen, myös muistiystävällisyyden tavoite korostuu. Tavoitteena on esimerkiksi luoda paikallisten yritysten, kuten liikennepalvelujen, työntekijöille koulutusta ikä- ja muistiystävällisyydestä.

Oslon kaupungin painopisteet ikäystävällisyyden kehittämiseksi noudattelevat pääpiirteissään WHO:n teema-alueita. Painopisteissä tulee selkeästi esille fyysinen asuinympäristö palveluineen. Ikäystävällisyyttä käsittelevässä toimintasuunnitelmassa keskeiset painopisteet ovat seuraavat:

- sosiaalinen osallistuminen
 - kaikilla kaupunkilaisilla on mahdollisuus osallistua, keskustella ja vaikuttaa
- liikenne
 - koko kaupunki on kaikkien kaupunkilaisten saavutettavissa, he voivat käyttää turvallista julkista liikennettä ja iäkkäät pystyvät liikkumaan itsenäisesti

- asuminen
 - ympäristö edistää turvallisuutta ja iäkkäille sopiva asuminen mahdollistaa itsenäisen arjen omassa kodissa
- ulkotilat ja fyysinen aktiivisuus
 - asuinalueiden julkiset tilat ja viheralueet soveltuvat kaikille ikäryhmille
- kommunikaatio ja osallistuminen
 - iäkkäällä väestöllä on pääsy merkitykselliseen, ymmärrettävään, ajantasaiseen ja luotettavaan tietoon
- terveys ja hoitopalvelut
 - iäkkäiden saama tuki vastaa tarpeisiin ja lisää turvallisuuden tunnetta.

Oslon toimintasuunnitelmassa kaikki valitut tavoitteet kuvataan mittareiksi, jotta toteutumisista voidaan seurata.

Toteuttajat ja prosessi

Oslon kaupungilla on työntekijöitä, joiden tehtäväksi ikäystävällisyys on määritelty (Jönsson 2018). Keskeinen toimintaa ohjaava kehys on ikäystävällisyyden toimintasuunnitelma, joka linkittyy muihin kaupungin strategioihin ja suunnitelmiin. Jotta laaditut tavoitteet voidaan saavuttaa, tarvitaan laajaa poikkisektorista yhteistyötä, jossa myös kaupungin eri asuinalueet ovat edustettuina. Myös tavoitteita kuvaavien mittareiden tulee olla poikkisektorisia. (Action Plan... 2017.)

Ikäystävällisyyden edistämisen ja ikäihmisten osallistumisen kannalta keskeinen toimija on iäkkäiden neuvosto, The Central Council for Older People, joka toimii neuvonantajana kaupunginhallitukselle ja kaupunginvaltuustolle. Paikallista vaikuttamista mahdollistetaan alueellisten neuvostojen kautta.

Sektorien välinen yhteistyö toteutuu käytännön toimenpiteissä ja erilaisissa yhteisissä kampanjoissa. Tämä näkyy hyvin esimerkiksi iäkkäiden vuosittaisessa kävelytapahtumassa, jossa ovat mukana kaupunki, iäkkäiden neuvosto, yhdistykset, hoitokodit ja seniorikeskukset. Kampanjoiden ja tapahtumien sisältö vaikuttaa aina siihen, mitkä tahot ovat luontevia yhteistyökumppaneita. Tärkeintä kuitenkin on, että julkilausuttuna tavoitteena on ikäystävällisyyden laaja-alainen kehittäminen.

Toimenpiteet

Oslon kaupungin virastoissa sovelletaan kansallista toimintasuunnitelmaa kaikille sopivasta suunnittelusta (universal design). Sosiaali- ja terveyspalvelujen yksikkö koordinoi

kokonaisuutta. Suunnittelun periaatteet kattavat 1) liikenteen ja viestinnän, 2) rakennusten, kiinteistöjen ja ulkotilojen suunnittelun sekä 3) informaatio- ja kommunikaatioteknologian. (WHO Regional Office for Europe 2017, 17.)

Oslossa aiotaan myös kehittää ja testata ikäystävällisyyden mittareita yhdellä pilotti-alueella, Nordre Aker. Alueen tavoitteena on tulla muisti- ja ikäystävälliseksi asuinalueeksi. Kokemusten jälkeen toimintaa levitetään muille alueille. WHO:n ikäystävällisyysverkostossa kehitetyt mallit ja mittarit, joita muutkin verkoston kaupungit käyttävät, toimivat keskeisenä lähtökohtana. (Action plan... 2017; Jönsson 2018.)

Muistiystävällisyyden kehittämisen osalta hyvä käytännön esimerkki on Almas Hus. Kyseessä on simuloitu muistiystävällinen asunto, joka toimii hyvinvointiteknologian keskuksena ja tarjoaa koulutusta muistiystävällisestä suunnittelusta ja teknologiasta kotiympäristössä. (Mt.) Oslossa on myös yksi kymmenen asunnon asuinrakennus (Welhavens street 5), jossa teknologian avulla kognitiiviselta toimintakyvyltään heikentyneet ja muistisairaat ikäihmiset voivat asua itsenäisesti ja turvallisesti (WHOj).

Kuva 4. Almas Hus

WHO:n verkoston sivuilla Oslon osalta mainitaan kaksi ikäystävällistä käytäntöä. Toinen on Oslon kaupungintalolla vuonna 2015 järjestetty ja säännölliseksi aiottu vapaaehtoisten konferenssi, jossa tuodaan esille iäkkäiden vapaaehtoisten arvokas työ ja rekrytoidaan uusia vapaaehtoisia. Toinen on jo mainittu iäkkäiden kävelytapahtuma. Tämä vuosittainen kävely, Walker Rally, toteutetaan kaupungin keskustassa ja siihen osallistuminen on tehty mahdolliseksi myös kävelysauvoja ja pyörätuolia käyttäville. Kävelijöitä palkitaan tapahtumassa mm. parhaasta ulkoasusta ja matkakohtaisessa kävelykilpailussa. Kävely on osa vuonna 2013 alkanutta tapahtumaviikkoa, joka on järjestetty YK:n Kansainvälisen ikäihmisten päivän innoittamana.

Muita ikäystävällisiä käytäntöjä Oslossa ovat esimerkiksi museoiden kanssa järjestettävät muistokokoonnot (Meetings with Memories), muistisairaiden tanssiprojekti, eri sukupolvia yhdistävä urheilutapahtuma (Generation Games) ja keskustelutilaisuudet tutkimusympäristöissä (Jönsson 2018).

3.6 Reykjavik

Islannin pääkaupungissa Reykjavikissa on WHO:n verkoston tietojen mukaan 121 230 asukasta, joista 18 % on yli 60-vuotiaita.

Reykjavik on liittynyt WHO:n verkostoon vuonna 2015. Kaupungissa on laadittu vuonna 2013 vuoteen 2017 ulottuva ikääntymispoliittinen strategia, The policy of the City of Reykjavik regarding the elderly until 2017, jossa ikäystävällisyys on jo mainittu kaupungin tavoitteena. Strategiaa toteutetaan siihen liittyvällä toimintaohjelmalla. WHO:n verkostolle lähetetty lähtötilanteen kartoitus on vuonna 2015 asetetun työryhmän raportti iäkkäiden terveyden edistämisestä Reykjavikissa.

Tavoitteet

Reykjavik on ikääntymispoliittisessa strategiassaan (2013–2017) asettanut tavoitteekseen olla ikäystävällinen kaupunki, joka vastaa iäkkäiden kaupunkilaistensa tarpeisiin. Kaupunki pyrkii olemaan iäkkäiden asukkaiden kannalta saavutettava, houkutteleva ja mukautuva. (The policy of... 2013.)

Ikäystävällisyyden kehittämisen painopisteet noudattelevat pitkälti WHO:n teemoja: ulkotilat ja rakennukset, liikenne, asuminen, sosiaalinen osallistuminen, kunnioitus ja aktiivisuus yhteisössä, opetus, tietoliikenne ja informaatio sekä sosiaali- ja terveystalot. Keskeistä on palvelujen ja informaation saatavuus sekä mahdollisuuksien lisääminen erilaisiin aktiviteetteihin, kuten liikuntaharjoitteluun, vapaa-ajan toimintaan, kouluttautumiseen ja

vapaaehtoistyöhön. Myös iäkkäiltä kerättävää säännöllistä tietoa ja erilaisten mittareiden kehittämistä korostetaan. (The policy of... 2013.)

Toteuttajat ja prosessi

lääkäiden palvelut ovat olleet Islannissa valtion ja kuntien vastuulla, mutta tavoitteena on, että kunnat ottaisivat niistä vastuun. Kaupunginhallinnon erilaiset työryhmät ovat keskeisiä toimijoita iäkkäiden asioita edistettäessä. Esimerkiksi kaupungin palvelutiimi, The Service Team for Elderly People, seuraa iäkkäiden hyvinvointia ja koordinoi palveluja. Tiimissä on mukana edustajia iäkkäiden asukkaiden yhdistyksestä, Association of Senior Citizens, terveydenhuollosta ja kaupungilta. Reykjavikissa toimii myös palveluryhmiä, Direct Service Groups, jotka tekevät asuinalueilla yhteistyötä iäkkäiden kannalta keskeisten organisaatioiden kanssa. (The policy of... 2013.)

Kaupungin eri hallinnonalojen edustajista koottiin vuonna 2014 ohjausryhmä, joka vie eteenpäin ikäystävällisyyden kehittämiseen liittyvää toimintasuunnitelmaa yhteistyössä iäkkäitä edustavien yhdistysten kanssa. Hallinnonaloista oli mukana muun muassa hyvinvoinnin osasto sekä urheilun ja vapaa-ajan, kulttuurin ja turismin, ympäristön ja suunnittelun sekä informaation ja verkkosuunnittelun osastot. Ikäystävällisyyden kehittämisessä keskeinen toimija on myös vuonna 2015 perustettu työryhmä, jonka tehtäväksi annettiin luoda ehdotuksia iäkkäiden terveyden edistämiseksi yhteistyössä paikallisten toimijoiden, kuten asuinalueiden yhteisökeskusten, yksityisten kuntoilu- ja terveystalvelujen sekä muiden yritysten ja yhdistysten kanssa. (Health improvement for...2016; WHOa.)

Toimenpiteet

Vuonna 2015 perustettu iäkkäiden terveyden edistämisen työryhmä on laatinut raportin, joka sisältää kehittämissuhteita iäkkäiden asukkaiden hyvinvoinnin edistämiseksi. Raportin suositukset perustuvat eri asuinalueilla tehtyyn selvitystyöhön. Suosituksissa on esillä paljon ikäystävällisyyden edistämiseen liittyviä ehdotuksia, kuten asuinalueiden kartat ulkoliikunnan edistämiseksi, iäkkäille ilmainen pääsy uimahalleihin, jalankulkuväylien parantaminen penkkejä ja valaistusta lisäämällä, iäkkäille suunnatut ehkäisevät kotikäynnit, iäkkäiden vapaa-ajan harrastamista edistävät kuljetuspalvelut sekä paikallisen kaupakeskuksen kehittäminen sisätiloissa tapahtuvaan kävelyyn sopivaksi. Raportin kooste löytyy Age-friendly World -verkoston sivuilta. (Health improvement for... 2016.)

Raportissa mainittu ehdotus uimahalleista on toteutunut vuonna 2015. Kaupunginvaltuuston päätöksellä kaikilla 67 vuotta täyttäneillä ikäihmisillä on vapaa pääsy kaupungin uimahalleihin. Myös museoihin on 67 vuotta täyttäneillä vapaa pääsy (Jönsson 2018).

3.7 Keskeiset havainnot kansainvälisistä esimerkeistä

Esimerkkikaupungeista on havaittavissa, että ikäystävällisyyden kehittäminen lähtee yleensä liikkeelle kaupunginhallinnosta, joka ryhtyy rakentamaan poikkisektorista yhteistyötä WHO:n mallien ja esimerkkien mukaisesti. Koska kyse on ikäihmisten hyvinvoinnista, sosiaali- ja terveystoimen rooli on merkittävä. Poikkisektorisuus ja etenkin iäkkäiden itensä mukaan ottaminen kuitenkin korostuvat.

Kehittämisen näkökulma on koko kaupungin näkökulma, mutta työtä tehdään myös asuinalueilla. Jotkut toimenpiteistä voivat kohdistua ensin jollekin pilottialueelle, mutta tarkoituksena on levittää toimintaa pilottikokemusten jälkeen muillekin alueille. Asuinalueiden hallinnolliset edustajat mainitaan kehittämisen yhteistyökumppaneina. Keskeinen rooli on myös alueiden toiminnallisilla yhteisökeskuksilla tai vastaavilla.

Käytännössä työ näyttyy erilaisten työryhmien toimintana ja ohjelmien tuottamisena tai jo olemassa olevien rakenteiden ja toimintojen suuntaamisena selkeämmin ikäystävällisyyden kehittämiseen. Monet iäkkäiden hyväksi tehtävät asiat toteutuisivat mahdollisesti ilman ikäystävällisyyden painotuksiakin, mutta ikäystävällisyyden toimintamalleissa pystytään usein yhdistämään erilaisia pyrkimyksiä, hyödyntämään laajasti paikallisia resursseja ja lähentämään eri hallinnonaloja toisiinsa. Koska WHO:n teemoissa painottuvat etenkin rakennettu ympäristö sekä osallisuus ja palvelut, ikäystävällisyydessä on vahva potentiaali yhdistää erityisesti alueellista kaupunkisuunnittelua ja ikääntymispolitiikkaa toisiinsa.

Verkostojen ja työryhmien synnyttämisen lisäksi laaditaan yleensä ikäystävällisyyden kehittämisen strategia ja toimintaohjelma. Iäkkäitä edustavilla yhdistyksillä ja vanhusneuvostoilla on vahva rooli ikäihmisten näkökulmien esille tuojana. Strategian tehtävänä on suunnata kaupungin ikäihmisiin liittyvää kehittämistyötä kohti ikäystävällisyyden yleisiä tavoitteita. Toiminta sisältää monesti uusia projekteja ja kampanjoita sekä jo olemassa olevan toiminnan fokuksimista ikäystävällisyyden näkökulmasta. Usein ikäystävällisyyden strategia linkittyy eri tavoin kaupungin muihin strategioihin ja ohjelmiin, eikä aina ole helppoa nähdä, mikä toimenpide on saanut alkunsa juuri ikäystävällisyyden kehittämisestä.

Ikäystävällisyyden toimenpiteiden kuvauksissa korostuvat erilaiset sosiaalista vuorovaikutusta edistävät kampanjat ja tapahtumat. Toiminnassa huomioidaan iäkkäiden ohella eri sukupolvia ja myös muistisairaajat asukkaat. Asumisen osalta tuodaan esille iäkkäille sopivien asuntojen tarjoaminen sekä kotihoidon kehittäminen ja kotona asumisen mahdollistaminen uutta teknologiaa hyödyntäen. Asuinalueilla pyritään arvioimaan ympäristön ikäystävällisyyttä sekä kehittämään viheralueita, kohtaamispaikkoja, joukkoliikennettä ja muistiystävällisiä palveluja. Myös penkkien ja valaistuksen lisääminen tuodaan esille.

Koska fyysinen asuinympäristö on keskeinen osa ikäystävällisyyttä, ikäystävällisyyden edistämisen tulee olla osa kaupunkisuunnittelua, sen kehittämistoimintaa ja käytännön asuinalueratkaisuja. Esimerkkikaupungeista Göteborgissa oli painopisteenä iäkkäiden asumisen kehittäminen rakennetun ympäristön näkökulmasta. Tämä painotus oli kuitenkin olemassa jo ennen kuin kaupunki liittyi ikäystävällisyyden kehittämisen verkostoon.

Yleisesti ikäystävällisyyden edistäminen on hyvin laaja-alaista ja kokonaisvaltaista toimintaa. Ikäystävällisyyden kehittämiseksi on olemassa valmiina paljon tietoa ja työvälineitä, joten aloittaminen on helppoa eikä se vaadi muodollista kiinnittymistä ikäystävällisyyden kansainvälisiin verkostoihin. Kehittämisen voi aloittaa askel kerrallaan ja ikäystävällisyyden tavoitteita kannattaa hyödyntää sekä olemassa olevien asuinalueiden kehittämisessä että uusien alueiden suunnittelussa.

4 Kotimaisia esimerkkejä ikäystävällisyyden kehittämisestä

Kotimaisina esimerkkeinä kuvataan sekä pienten kuntien keskustaajamien että kaupunkien asuinalueiden ikäystävällisyyden kehittämisen prosesseja. Keskustaajamia edustavat Lapinjärvi ja Savitaipale. Asuinalueista esimerkkeinä ovat Porvoon Johannesburgin, Tampereen Hervannan ja Tesoman sekä Helsingin Vuosaaren ja Koskelan kehittämishankkeet. Kuvauksissa tarkastellaan kohteiden lähtötilannetta, ikäystävällisyyden kehittämisen tavoitteita, toteuttajia ja toimenpiteitä sekä arvioidaan niitä. Osassa painottuu erityisesti muistiystävällisyyden kehittäminen.

4.1 Ikäystävällisen taajaman kehittäminen

Lapinjärven ja Savitaipaleen kunnat ovat kehittäneet keskustaajamiensa muistiystävällisyyttä. Kunnat osallistuivat Täydentäen toimivaa -hankkeeseen (2016–2018), joka oli Aalto-yliopiston Sotera-instituutin, Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden Eksoten, Lapinjärven kunnan, Porvoon kaupungin ja Savitaipaleen vanhain tuki ry:n yhteishanke. Hankkeessa suunniteltiin nykyisen palvelu- ja yhdyskuntarakenteen täydentämistä yhdistämällä asumista ja palveluja uusin tavoin verkosto- ja alustatalouteen tukeutuvilla ratkaisuilla. Tavoitteena oli myös saada aikaan ikääntyvän väestön tarpeisiin vastaava modulaarinen asumiskonsepti ja sitä tukevat palvelukonseptit. Kohteiden kuvaukset perustuvat pääosin hankkeessa tuotettuihin raportteihin (ks. Klemetz & Vauramo 2019; Partanen & Lehtovaara 2019).

4.1.1 Lapinjärvi

Lapinjärvi on pieni, maaseutumainen kunta itäisellä Uudellamaalla. Kunnassa oli vuonna 2018 asukkaita 2 665, joista yli 64-vuotiaita oli 29 % (Tilastokeskus 2019). Lapinjärvi muodostuu kirkonkylän taajamasta sekä 11 kylästä. Riittävien palveluiden järjestäminen kylissä omakotitaloissa asuville ikäihmisille on kotihoidon avulla haasteellista. Toimintakyvyn heiketessä he muuttavatkin usein kirkonkylään vuokra-asuntoon tai palvelutaloon.

Lapinjärven keskustaajamassa (kirkonkylä) on vanha kylärakenne, jossa tärkeimmät palvelut sijaitsevat noin 500 m säteellä. Iäkkäiden asuminen on keskittynyt hieman kauemmaksi palveluista, taajaman ulkolaidalle, mikä heikentää niiden saavutettavuutta.

Tavoitteet

Päämääränä on, että kirkonkylän ydinkeskustasta muodostuu muistiystävällinen taajama olemassa olevia toimintoja ja ympäristöä kehittämällä.

Tavoitteena on:

- lyhentää asumisen ja palveluiden koettua etäisyyttä
- motivoida asukkaita liikkumaan ja parantaa kävelen liikkumisen turvallisuutta
- tukea yhteisöllisyyttä
- edistää muistisairaiden asukkaiden rajoittamattoman liikkumisen mahdollisuuksia.

Toteuttajat ja prosessi

Keskeisiä toimijoita ovat Lapinjärven kunta, asukkaat ja kunnassa toimivat järjestöt, yritykset ja yhteisöt. Täydentäen toimivaa -hankkeessa ikäystävällisyyden kehittämiseen osallistuivat lisäksi Aalto-yliopisto, Työterveyslaitos, Muistiliitto ry ja yrityksiä.

Lapinjärvellä ikäystävällisyyden kehittäminen koostuu useammasta, toisiinsa nivoutuvasta kehittämishankkeesta, joita ovat olleet yhteisöllisten kotihoidon palveluiden kehittäminen, Lapinjärvitalojen kehitystyö, Lukkarinpuiston rakentaminen ja muistiystävällisen taajaman kehittäminen.

Kunnan laatutavoitteissa 2014 määriteltiin, että palvelut pyritään tuottamaan kuntalaisten tarpeista lähtien. Seuraavana vuonna palveluiden kehittäminen aloitettiin kunnan vanhuustyössä, jolloin huomattiin, että muistisairaiden asukkaiden kotona asumisen ja aktiivisuuden tukeminen edellyttää kokonaisvaltaisempaa asumismuotojen ja asuinalueen kehittämistä.

Lapinjärvitalot ratkaisuna muistisairaiden asumiseen. Lapinjärvellä ikääntyneille tarjolla olevat asunnot ovat pääosin huonokuntoisia rivitaloja, eivätkä ne sovellu liikkumisesteisille henkilöille. Jotta vuokra-asuminen keskustaajamassa olisi houkuttelevaa ja muistisairaiden asukkaiden toimintakykyä tukevaa, kunta aloitti pienen, noin 40 m² puurakenteisen, olemassa olevaan rakennuskantaan sopeutuvan omakotitalon, Lapinjärvitalon, kehitystyön vuonna 2016. Kehittäminen toteutettiin yhteistyössä Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARAn, Aalto-Yliopiston, Työterveyslaitoksen, Muistiliiton sekä kunnan asukkaiden sekä

Elementit E Oy:n talotehtaan kanssa. Tavoitteena oli hankintahinnaltaan noin 100 000 € maksava esteetön asunto, jonka rakenteet ja varustelu joustavat asukkaan palvelutarpeiden mukaan. Talo kootaan valmiiksi talotehtaalla.

Lapinjärven kunnan omistama kiinteistöyhtiö rakennutti neljä vuokrataloa keskustaajamaan syksyllä 2019. Kolmeen taloon on jo asukkaat valittu ja heistä osa on muistisairaita. Asukkaat ovat olleet tyytyväisiä asuntoihin. Tulevaisuudessa taloja on tarkoitus hankkia lisää.

Yhteisöllinen hyvinvointipuisto kaikenikäisille. Lukkaripuisto sijaitsee keskeisellä paikalla kirkonkylässä. Se oli aiemmin laaja nurmikkoalue, joka haluttiin muuttaa kaikenikäisten ihmisten hyvinvointia edistäväksi kohtaamispaikaksi. Puiston suunnittelu toteutettiin osallistamalla kuntalaisia. Iäkkäitä asukkaita osallistui puistossa järjestettyihin arviointikävelyihin ja keskustelutilaisuuksiin. Myös muistisairaille asukkailla esiteltiin puiston kehittämismahdollisuuksia ja kerättiin heidän toiveitaan. Osallistamisen tuloksena syntyi suunnitelma, jonka perusteella puiston rakentaminen toteutettiin vuonna 2017. Muisti- ja ikäystävällisyys näkyy puistossa esteettömyytenä, toiminnallisena tilanjäsentelynä ja muistia aktivoivina ja paikallisuutta ilmentävinä elementteinä. Puiston kasvillisuus on monipuolista ja siellä on kohtaamis- ja levähdyspaikkoja sekä iäkkäille soveltuvia kuntoilulaitteita. (Rappe 2016.)

Kuva 5. Lukkaripuisto ennen ja jälkeen rakentamisen.

Muistiystävällisen taajaman kehittäminen. Asukkaiden osallistaminen on ollut Lapinjärvellä tärkeä keino muistiystävällisyyden kehittämisessä. Osallistaminen Lapinjärvi-talon ja muistiystävällisen taajaman suunnitteluun kuului kunnan palkkaaman aluearkkitehdin tehtäviin. Jotta osallistuminen kiinnostaisi asukkaita, sitä on toteutettu pitkäjänteisillä ja vaikuttavilla menetelmillä hauskuutta unohtamatta.

Muistiystävällisen taajaman kehittäminen aloitettiin työpajalla, jossa asukkaat kertoivat asumiseen liittyviä toiveitaan. Samalla kartoitettiin keskustan säilytettäviä piirteitä sekä kehittämistä kaipaavia ongelmia. Sen jälkeen asukkaat osallistuivat suunnitteluun kaikille

avoimen työryhmän, ”Unelmatiin” kautta, joka kokoontui säännöllisesti 2–3 viikon välein aluearkkitehdin vetämänä vuosina 2017–2018. Tiimi koostui pääosin eläkeikäisistä ja osallistujamääräksi vakiintui 10–20 henkilöä. Tiimi suunnitteli kokoontumisiensa sisällöt yhdessä aluearkkitehdin kanssa. Tiimi perehtyi muistiystävälliseen suunnitteluun, tutustui ympäristöön eri näkökulmista, kommentoi suunnitelmia ja teki tutustumismatkoja ikäntyneiden asumiskohteisiin. Taajaman kehittämisen pohjaksi määriteltiin yhdessä arvot, joita ovat yhteisöllisyys ja toisista huolehtiminen, turvallisuus ja turvallisuudentunne, ympäristön esteettisyys ja viihtyisyys sekä kaikkien yhdenvertaisuus.

Valtuusto hyväksyi joulukuussa 2018 asukkaiden ja kunnan toimielinten kommentoiman muistiystävällisen taajaman yleissuunnitelman. Suunnitelma on jaettu neljään teemakonaisuuteen toimenpiteineen. Teemat ovat ajoneuvo- ja kevyen liikenteen erottaminen toisistaan, ydinkeskustan selkiyttäminen, kevyen liikenteen liikkumista tukevat ratkaisut, palveluihin pääsyn helpottaminen ja esteettömyys.

Suunnitelman mukaan muistiystävällinen taajama on:

- selkeä, esteetön, turvallinen ja saavutettava
- helppo liikkua ja orientoitua
- aktivoiva ja tukee sosiaalisia kohtaamisia
- tuottaa mielihyvää.

Kunta on varannut vuosien 2019–2023 investointisuunnitelmaan rahoitusta jatkosuunnitteluun ja rakentamiseen. Jatkosuunnittelu on kilpailutettu ja suunnittelija valittu. Toimenpiteiden toteutuksesta vastaa kunnan tekninen toimi. Kehittämistoimenpiteet on priorisoitu ja niitä toteutetaan vähitellen sekä hankkeistamalla resurssien niukkuuden vuoksi. Suunnitelman toteuttamisessa keskitytään ensin toimenpiteisiin, jotka kohdistuvat turvallisuuden parantamiseen, liikkumisen lisäämiseen ja yhteisöllisyyden edistämiseen. Näitä ovat kevyen liikenteen turvallisuuden parantaminen, lepopaikkojen lisääminen reittien varrelle, kirjaston esteettömyyden parantaminen ja Lapinjärvitalojen muodostaman asuinalueen kehittäminen. Rahoitusta pyritään löytämään myös muutosten vaikuttavuuden tutkimukseen.

Toimenpiteet

Asukkaat toivoivat helppokäyttöistä ja esteettisesti miellyttävää ympäristöä. Kehittämiskohteiksi määriteltiin keskustaajaman jäsentymättömyys ja epäviihtyisyys, puutteelliset liikennejärjestelyt etenkin pysäköinnin osalta ja turvattomaksi koettu reitti iäkkäiden asuinalueelta palveluiden ääreen. Ratkaisuehdotuksia luotiin yhdessä asukkaiden ja yhteistyökumppaneiden kanssa.

Liikkumisen turvallisuuden parantamiseksi ajoneuvoliikenne ja kevyt liikenne erotetaan keskustaajamassa selkeästi toisistaan. Vain huoltoliikenne ja tonteille ajo sallitaan, muutoin autoliikenne ohjataan taajamaa reunustavalle ulkokehälle. Pysäköintipaikat merkitään selkeämmin niin, että pysäköinti ei häiritse jalankulkua. Jalankululle varattu tila erotetaan muusta katualueesta poikkeavalla pinnoitteella. Kävely- ja pyöräteitä parannetaan niin, että ne jatkuvat katkeamattomina. Kevyen liikenteen turvallisuutta parannetaan kiinnittämällä huomiota kulkuväylien tasaisuuteen ja liukkauden torjuntaan, lisäämällä valaistusta ja rakentamalla katettuja levähdyspaikkoja. Katutilan kehittämisen kunta tekee yhteistyössä Uudenmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen kanssa.

lökkäiden asumista ja palveluja yhdistävä kevyen liikenteen reitti linjataan osittain uudelleen, jolloin autoilu ja jalankulku voidaan erottaa toisistaan. Reitti jäsennetään selkeäksi levähdyspaikoilla ja opastavilla elementeillä, kuten pinnoitteilla tai valaisimilla. Palvelut ja yhteistilat sijoittuvat pääosin autoliikenteelle sallitun ulkokehän läheisyyteen, jolloin ne ovat helposti myös kauempaa tulevien saavutettavissa. Palveluista kirjasto sijaitsee korkealla mäellä. Esteetön tie kirjastolle on valmis ja esteetön sisäänkäynti on rakenteilla.

Paikallisella taiteella tullaan tukemaan muistisairaiden asukkaiden orientaatiota ja kulkusuuntien hahmottamista asumista ja palveluja yhdistävällä kevyen liikenteen reitillä. Keskustaajamaa kiertävä ulkokehä osaltaan rajaa visuaalisesti muistisairaille asukkaille turvallista aluetta. Maastossa ulkokehä tullaan lisäksi merkitsemään taide-elementeillä tai rakenteilla.

Kehittämisen arviointi

Lapinjärvellä tiivis taajama tarjoaa hyvät mahdollisuudet liikkumisen edistämiseen ja palveluiden saavutettavuuden parantamiseen kunnan hallinnoimilla alueilla. Kunnan pieni koko helpottaa kehittämistoimien koordinoimista yli hallinnonrajojen ja eri toimijoiden kesken, koska ihmiset tuntevat toisensa. Asukkaiden toiveet ja tarpeet saatiin hyvin esille ja nivottua paikallisiin olosuhteisiin aluearkkitehdin avulla.

Jotta verkostomainen palvelurakenne vastaisi joustavasti sekä tilojen että niissä tarjottavien palveluiden osalta kuntalaisten tarpeita, toimijoiden kumppanuudet ja tiedonkulku ovat keskeisiä. Lapinjärvellä kunnalla on aktiivinen rooli kehittämistyössä. Kunta osallistaa asukkaita, yhteisöjä ja yrityksiä suunnitteluun sekä tiedottaa, järjestää koulutuksia ja tarjoaa tiloja eri tahojen käyttöön.

Hyvästä suunnitteluprosessista ja tavoitteita vastaavasta suunnitelmasta huolimatta käytännön toteutus ei aina vastaa asukkaiden tarpeita. Onnistuneen lopputuloksen toteuttamista varmentaa suunnitteluun ja toteutukseen osallistuvien toimijoiden yhteinen käsitys tavoitteista ja eri tekijöiden vaikutuksista asukkaiden toimintaan.

Taloudelliset resurssit toteuttaa kehittämistoimenpiteitä ovat pienellä kunnalla vähäiset. Ulkopuolinen rahoitus kehittämistoimintaan ja yhteistyökumppanuudet eri alojen toimijoiden kanssa muisti- ja ikäystävällisen asumisen kehittämisessä ovat tällöin välttämättömiä.

4.1.2 Savitaipale

Savitaipale on 3 429 asukkaan kunta Etelä-Karjalassa. Asukkaista yli 64-vuotiaita on 38 %. Väestöennusteen mukaan lähes joka kolmas kuntalainen olisi 75 vuotta täyttänyt vuonna 2040. Asukkaista puolet asuu kunnan keskustaajamassa. (Tilastokeskus 2019.) Kunnan strategiassa korostuu yhteisöllisyys ja pyrkimys lisätä palveluissa sukupolvien kohtaamisen mahdollisuuksia.

Savitaipaleen keskustaajamassa sijaitsee Savitaipaleen Vanhaintuki ry:n omistama toimintakeskus Suvanto. Toimintakeskuksessa on palveluasumista ja lyhytaikaispaikkoja ikääntyneille ihmisille, kaikille avoin lounaskahvila ja uimahalli, fysioterapiapalveluja ja liikuntaryhmiä. Sosiaali- ja terveyspalveluiden rakennusten omistusten uudelleenjärjestelyjen myötä kunnan omistamat kiinteistöt ja osa Vanhaintuki ry:n kiinteistöistä siirtyi yksityisen palveluntuottajan omistukseen syksyllä 2019. Järjestelyjen myötä muistisairaiden ryhmäkoti tulee siirtymään toimintakeskuksesta yksityisen palveluntuottajan tiloihin. Savitaipale kuuluu Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden Eksoteen, joka järjestää kunnan sosiaali- ja terveyspalvelut.

Tavoitteet

Täydentäen toimivaa -hankkeessa etsittiin sekä kunnan että asukkaiden tarpeisiin soveltuvia ratkaisuja asumisen, hoivan ja palveluiden yhdistämiseksi perhehoidon ja kotona asumisen tueksi. Tavoitteena oli kehittää toimintakeskus Suvannon ympärille verkostomainen palvelukortteli hyödyntämällä olemassa olevia toimintoja ja tiloja. Tällöin asukkaat voisivat ikääntyä tutussa ympäristössä turvallisesti verkoston ja yhteisön tukemana. Lisäksi pyrittiin kehittämään digitaalisia ratkaisuja haja-asutusalueiden asukkaiden käyttöön.

Toteuttajat ja prosessi

Kehittämishankkeen projektiryhmään kutsuttiin Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden Eksote, Savitaipaleen vanhaintuki ry., Savitaipaleen kunta ja seurakunta, järjestöjä, yrityksiä, oppilaitoksia, vanhusneuvosto ja kunnan asukkaita muodostamaan poikkihallinnollinen verkosto. Myöhemmässä vaiheessa Eksote, toimintakeskus Suvanto, kunta, seurakunta, SPR ja Kaakkois-Suomen Sosiaalialan osaamiskeskus Socom muodostivat hankkeen ydinryhmän. Niille tahoille, jotka ilmoittivat olevansa kiinnostuneita kehittämistyöstä mutta eivät osallistuneet kokouksiin, lähetettiin kokousaineistot.

Kehittämishanke koostui kuudesta osa-alueesta:

- taajaman nykytilan kartoitus
- palvelutarpeiden kartoitus
- toimintakeskus Suvannon toiminnan ja ympäristön suunnittelu perhehoidon näkökulmasta
- ikääntyneiden Arjen olohuone -konseptin kehittäminen
- teknologian hyödyntäminen
- yhteisön osallistaminen.

Kehittämistyön perustana oli nykytilan ja tulevien palvelutarpeiden kartoitus, jonka pohjalta tehtiin aluesuunnitelma ja palveluiden toimintamallit. Aluksi arvioitiin taajaman palvelurakennuksia ja ympäristöä ja niiden liittymistä taajaman toiminnalliseen kokonaisuuteen. Aalto yliopiston Sotera-instituutti inventoi palvelurakennuksien fyysisiä rakenteita ja toimivuutta sekä kunnan taajamaa käyttäen Preiserin asiantuntijakävely -menetelmää.

Aluesuunnittelun toteuttamiseksi järjestettiin tarjouskilpailu, jonka perusteella valittiin arkkitehtitoimisto tutkimaan idea- ja konseptitasolla sitä, miten taajama parhaiten tukisi ikääntyneitä asukkaita. Aluesuunnitelmaa laadittaessa järjestettiin kaksi avointa työpajaa, joihin kutsuttiin järjestöjen edustajia. Suunnittelun tueksi perustetussa ohjausryhmässä oli edustus kunnasta, Eksotesta, toimintakeskus Suvannosta ja arkkitehtitoimistosta.

Avoimessa asumisen seminaarissa käsiteltiin ikääntyneiden asumiseen ja asuinympäristöön sekä kotona selviytymiseen liittyviä asioita. Kuntalaisille, jotka olivat täyttäneet 55 vuotta, järjestettiin asukaskysely, jossa kartoitettiin nykyistä asumista ja sen haasteita sekä toiveita tulevasta asumispaikasta ja -muodoista. Kyselyn mukaan asumista vaikeuttivat pitkä matka palveluihin, terveyteen ja toimintakykyyn liittyvät ongelmat sekä teiden huono kunto ja ylläpito. Monen toiveena oli muutto rivitalossa sijaitsevaan senioriasuntoon keskusta. Palvelutarpeiden arvioinnissa hyödynnettiin kunnassa aiemmin tehtyjä kyselyitä. Teemoitetuilla kuntalaisten yhteislounailla kerrottiin hankkeesta ja kannustettiin asukkaita osallistumaan hankkeeseen.

Toimintakeskus Suvannon tilojen käyttöä tehostamaan laadittiin opinnäytetyönä malli ylisukupolisesta matalan kynnyksen kokoontumispaikasta "Arjen olohuoneesta", jonne pyritään tavoittamaan erityisesti kotona asuvia ikäihmisiä. Esteettömiä liikkumismahdollisuuksia arvioitiin yhteiskävelyllä, johon osallistui hankkeen eri tahoja. Lisäksi yrittäjä koulutettiin muistisairaana asiakkaan kohtaamiseen palvelutilanteissa.

Digitaalisten palveluiden kehittäminen osoittautui haasteelliseksi. Paikallisessa kaupassa on nettitilausjärjestelmä ja ostosten kotiinkuljetuspalvelu, mutta ikääntyneillä ei välttämättä ole tietokoneita tai älypuhelimia tai osaamista niiden käyttöön. Kotihoidon asiakkailla on mahdollisuus saada käyttöönsä laite, jolla saa yhteyden kotihoitoon tai omaiseen,

mutta siinä ei ole internetyhteyttä. Digitaitojen parantamiseksi Osalliseksi tietoyhteiskunnasta -hanke järjesti viisi opastustapahtumaa, mutta opastuksen jatkuminen toimintakeskuksessa vapaaehtoisvoimin vanhusneuvoston tukemana ei onnistunut.

Toimenpiteet

Verkostomainen palvelukortteli kehittyi ikä- ja muistiystävälliseksi Kyläpiha-malliksi. Kyläpiha palvelupolkuineen tukee iäkkäiden asukkaiden itsenäistä toimijuutta luomalla mahdollisuuksia säännölliseen ja riittävään liikuntaan, hyvään ravitsemukseen ja sosiaalisen verkoston ylläpitoon. Kylämaisessä palvelukorttelissa asuminen ja kaikille avoimet palvelut yhdistyvät. Tällöin palvelut ovat lähellä asukkaita eivätkä ikäryhmät eriydy toisistaan. Palveluiden tuotannon hajauttamisella eri tahojen kesken pyritään lisäämään joustavuutta sovitaa tarjonta tarpeeseen. Palveluja voivat tuottaa julkinen tai yksityinen sektori ja järjestöt yhdessä vapaaehtoistoimijoiden kanssa.

Konsepti- ja ideasuunnitelmassa Kyläpihan alue rajoittuu noin 500 metriä halkaisijaltaan olevaksi ympyräksi, jonka sisällä sijaitsevat toimintakeskus Suvanto, tehostetun palveluasumisen yksiköt ja kunnan yritystalo. Konseptisuunnitelmia tehtiin sekä liikkumiseen ja yhteisöllisyyteen kannustavan reitistön luomiseksi (Pihapolku) että täydennysrakentamiseen soveltuvan monikäyttöisen tilarakenteen kehittämiseksi (Pihatalo).

Pihapolku-konsepti tukee itsenäistä ja turvallista liikkumista sekä palveluiden käyttöä. Esteetön liikkuminen kohteiden välillä tukee hajautettujen palveluiden saavutettavuutta taajama-alueella. Valaistu reitti on varustettu käsijohteella ja opasteet sekä levähdyspaikat, joista osa on katettuja, sijaitsevat näköetäisyydellä toisistaan. Kalusteet reitin varrella soveltuvat myös apuvälineiden kanssa liikkuville. Reitti pidetään esteettömänä myös talviaikaan. Liikkumisen kannusteiksi reitille sijoitetaan erilaisia toimintoja ja taidetta. Sen varrella järjestetään myös tapahtumia. Toimintakeskus Suvannon ja seurakunnan lasten leikkipuiston väliin jäävälle alueelle suunniteltiin tasapainoa ja lihasvoimaa harjoittava liikuntapuisto.

Toimintakeskus Suvannossa sijaitsevien palveluiden näkyvyyttä parantamalla ja kulkuyhteyksiä kehittämällä ne olisivat helpommin saavutettavissa. Yhteisöllisyyden vahvistamiseksi hankkeessa kehitetyt seniorilounaat ovat jatkuneet ja olleet suosittuja. Lounaisiin liittyy esityksiä tai muuta ohjelmaa ja niistä tiedotetaan sekä talon ilmoitustaululla että Facebookissa. Muistisairaiden ryhmäkodin poistuessa vuonna 2021 toimintakeskuksesta vapautuviin tiloihin sijoittuu mahdollisesti avoterveydenhuollon palveluja. Myös tuetun senioriasumisen ja perhehoidon järjestämisen mahdollisuuksia selvitetään.

Toimintakeskuksessa sijaitsevan Arjen olohuoneen kehittäminen kunnan asukkaiden yhteisen tilaksi on jatkunut hankekauden jälkeen. Siellä järjestetään esimerkiksi kaikille avoimia teknologiaan tutustuttavia pelituokioita ja liikuntaan liittyvää toimintaa ollaan lisäämässä.

Hankkeessa otettiin käyttöön yhteydenottokortti, jonka avulla kotona asuva iäkäs voi saada ohjausta tarpeenmukaisiin palveluihin. Kortteja jaetaan edelleen, mutta niiden käyttö on vähäistä, koska ihmiset ovat suoraan yhteydessä toimintakeskukseen palveluja tarvitessaan.

Kehittämisen arviointi

Vanhusvoittoisessa kunnassa tarve asumisen ja palveluiden ikäystävällisyyden kehittämiseen oli tiedostettu, mikä motivoi toimintaan. Ikäystävällisyyden paikallinen kehittäminen liittyi alueellisesti laajempaan sosiaali- ja terveystalouden järjestämiseen kuntayhtymä Eksoten kautta. Kehittämistarpeet pohjautuvat vankkaan tietopohjaan: olemassa olevaa aineistoa hyödynnettiin tulevaisuuden tarpeiden ennakkoinnissa laajasti ja uutta tietoa kerättiin monimenetelmäisesti eri tahojen toimesta.

Usean eri toimijan ja monen osa-alueen yhtäaikainen kehittäminen edellyttää koordinoitua ja hyvää tiedonkulkua eri toimijoiden ja toimenpiteiden välillä, jotta kokonaisuudesta tulisi eheä. Jos tietoteknologian järjestelmät eivät ole yhteensovitettavia, paikallisten digitaalisten palvelukokonaisuuksien kehittäminen on vaikeaa.

Haasteena on, että kehittämistoimien jatkosuunnittelu ja toteutus Täytyy-hankkeen jälkeen on yhteydessä sosiaali- ja terveydenhuollon ratkaisuihin ja kiinteistöjen omistukseen. Muutokset palveluiden järjestämisessä ja kiinteistöjen omistuksessa voivat muuttaa olosuhteita nopeasti ja hidastaa kehittämissuunnitelmien toimeenpanoa. Paikallisten toimijoiden taloudellinen tilanne ratkaisee sen, kuinka suunnitelmat toteutuvat.

4.2 Ikäystävällisen asuinalueen kehittäminen

Ikäystävällisyyden kehittämistä asuinalueella tarkastellaan pienen kaupungin, Porvoon, ja isojen kaupunkien, Tampereen ja Helsingin, näkökulmista. Tampere on esimerkkinä kaupungista, jossa kehittämistyötä on tehty pitkään. Helsingissä taas korostuu muistiystävällisen ympäristön kehittäminen.

4.2.1 Porvoo

Porvoo on asukasluvultaan 50 262 henkilön kaksikielinen kunta Uudellamaalla. Väestöstä yli 64-vuotiaita on 21 %. (Tilastokeskus 2019). Porvoo osallistui myös Täydentäen toimivaa -hankkeeseen, jossa ikäystävällisyyden kehittäminen kohdistui Hornhattulan kaupunginosassa olevan Johannesbergin alueelle. Alueella sijaitsee jo toimintansa lopettanut kaupungin omistama Johannesbergin vanhainkoti sekä yksityisiä että julkista palvelu- ja

vuokra-asuntoja. Osa Johannisbergin rakennuksista on asemakaavalla suojeltuja. Keskeisin kehittämiskohde oli Johannisbergin vanhainkodin puistomaiselle tontille sijoittuvan asu-
mista ja palveluja yhdistävän, erityisesti ikääntyneille soveltuvan Porvookorttelin suunnittelu.

Tavoitteet

Tavoitteena oli ympäristöltään ja rakennusratkaisuiltaan joustava kokonaisuus, Porvoo-
kortteli, jossa hoiva- ja muita palveluja voidaan tuottaa eri järjestämistavoilla tarpeen mu-
kaan alueen nykyistä rakennuskantaa ja olemassa olevia palveluja hyödyntämällä. Näin
saataisiin muodostumaan yhteisöllinen ja kaikenikäisille sopiva esteetön asuinalue, jossa
erityisesti muistisairaiden asukkaiden tarpeet on huomioitu.

Toteuttajat ja prosessi

Porvoossa kaupunki oli ensisijainen toimija, joka koordinoi kehittämistä ja tuotti siihen si-
sältöjä. Kehittämisessä olivat mukana Porvoon kaupungin toimitilajohto sekä kaupungin
kaavoituksen, sosiaali- ja terveystoimen, hallinnon ja talouden sekä viestinnän asiantunti-
joita sekä kaupungin puitesopimuskumppani rakennuttajatoimisto.

Porvookorttelin kehittämisprosessi jaettiin neljään vaiheeseen, jossa ensimmäisessä
alueen kehittämiseksi luotiin konsepti, minkä pohjalta seuraavissa vaiheissa rakentaminen
ja palveluiden tuottaminen valmistellaan, kilpailutetaan ja toteutetaan. Käytöstä saadun
palautteen ja kokemusten perusteella aluetta kehitetään edelleen. Konseptissa määritel-
tiin alueen kehittämisen tavoitteet ja vaadittavat ominaisuudet rakentamisen ja palvelui-
den sekä niiden koordinaation osalta.

Konseptin kehittämisestä vastasi monialainen hankeryhmä ja hankekoordinaattori. Han-
keryhmä hankki tietoa osallistamalla aihealueen seminaareihin ja työpajoihin, konsultoi-
malla asiantuntijoita ja tutustumalla esimerkkikohteisiin sekä koti- että ulkomailla. Arkki-
tehtitoimisto vastasi rakennusten ja tilojen konseptoinnista, ja kaupungin kaavasunnitte-
lija valmisteli alueen maankäyttöä sekä kaavoitusta.

Konseptin kehittäminen tapahtui avoimena, monialaisena oppimisprosessina, jossa eri vai-
heita työstettiin osittain yhtä aikaa.

Siihen kuuluivat seuraavat vaiheet:

1. tiedonhankinta ja tavoitteiden määrittely
2. nykytilanteen analyysi
3. ratkaisujen määrittely
4. yhteiskehittäminen sekä osallistaminen.

Kehitystyön lähtökohtina olivat selvitykset ikääntyneiden asukkaiden hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä ja ikä- ja muistiystävällisistä asuin- ja palvelualueista sekä esimerkkikohteet hyvistä ratkaisuista. Paikallisen tiedon lähteinä olivat kaupunkistrategian mukaiset toimintaohjelmat, kaavoitus sekä alueanalyysi väestökehitysennusteineen. Kaupungin toimitajohto laati selvitysten, paikallisten olosuhteiden ja esimerkkien pohjalta tavoitetilan kehityssuunnitelmalle.

Nykytilanteen analyysissa selvitettiin alueen maasto-olosuhteet ja rakennuskanta sekä väestö ja sen kehitysnäkymät. Lisäksi selvitettiin liikenneolosuhteet, olemassa olevat palvelut ja alueen maankäyttö- ja kaavoitustavoitteet. Suojelluille ja säilytettävälle rakennuksille tehtiin kuntotutkimus, jonka perusteella määritettiin korjaustarpeet ja arviointiin korjausten kustannukset. Palveluiden ja liikkumisen suunnittelussa otettiin huomioon ympäröivien alueiden kehityssuunnitelmat.

Alueen tulevaisuuden palvelutarpeista tehtiin selvitys. Palvelutarpeiden arviointiin kehitettiin Maslowin tarvehierakiaan perustuva työkalu, jonka avulla hahmotettiin palveluiden tavoiteltavia ominaisuuksia sekä asukkaiden että palveluntuottajien näkökulmista. Digitaalisiä palveluja arvioitiin sen perustella, kuinka helppoa eri tavoin järjestettyjen palveluiden käyttö on iäkkäille asukkaille.

Osallistaminen ja yhteiskehittäminen toteutui asukkaiden, virkamiesten ja asiantuntijoiden vuorovaikutuksena. Kehitystyössä hyödynnettiin ikääntyneille suunnatun työpajan, alueen asukkaille järjestetyn kaavoitukseen liittyvän asukastilaisuuden sekä asukkaiden toiveita ja mielipiteitä kartoittaneen verkkokyselyn tuloksia. Lisäksi pidettiin innovaatio-työpaja, johon osallistui asiantuntijoita ja kaupungin edustaja.

Alueen ideasuunnitelmassa hahmoteltiin Porvookorttelin identiteettiä ja asumisen sekä palveluiden sijoittumista. Asukasprofiilien kautta aluetta luonnosteltiin yksityisen ja yhteisöllisen alueen vyöhykkeiksi. Alueelle valmisteltiin kaavarunkoluonnos, jonka pohjalta laadittiin kaksi vaihtoehtoa sisältävä viitesuunnitelma alueen kaavoittamisen ja rakentamisen kilpailuttamisen pohjaksi. Viitesuunnitelmaan tuotiin vanhan Porvoon kaupunginosan kaupunkitilallisia elementtejä ja otettiin huomioon asukaskyselyjen ja työpajojen tuloksia.

Alueen toteuttaja tai toteuttajat valitaan kilpailullisella neuvottelumenettelyllä. Tavoitteena on löytää yhteenliittymä, joka pystyy järjestämään rakentamisen ja palveluiden konseptoinnin ja koordinoinnin asetettujen tavoitteiden mukaisesti. Asemakaava alueelle laaditaan valitun ehdotuksen pohjalta kumppanuuskaavana. Palveluiden tuottajat sitoutetaan palveluntarjontaverkkoon ja heidän solmimassa yhteisjärjestelysopimuksessa määritellään käyttöoikeudet ja suhteelliset osuudet yhteisiin tiloihin. Myös digitaalisten palveluiden toteuttaminen voidaan sisällyttää yhteisjärjestelysopimuksen piiriin.

Hankekaudella tavoitteena oli, että alueen rakentaminen ja palvelut kilpailutettaisiin vuonna 2019 ja asemakaava hyväksyttäisiin vuonna 2020. Tällöin rakentaminen olisi voinut alkaa aikaisintaan vuosina 2020–2021. Kaupungin suunnitelmissa tapahtuneiden muutosten vuoksi asuntorakentaminen painottuu nyt lähemmäksi keskustaa ja Porvookorttelin toteutus on siirtynyt myöhäisemmäksi. Kehityshankkeesta saatuja kokemuksia pyritään kuitenkin hyödyntämään kaavoituksessa ja linjauksia sisällyttämään valmistelussa olevaan Porvoon kaupungin asumisen ohjelmaan.

Toimenpiteet

Porvookortteli-konsepti muodostui viidestä osa-alueesta, joita kehitettiin rinnakkain.

Osa-alueita olivat:

- rakentamisen ratkaisut
- alueen ratkaisut ja viitesuunnitelma
- palvelut
- digitaaliset palvelut
- toteutus- ja hallintamuodot.

Muisti- ja ikäystävällinen asuinalue perustuu ikäystävällisiin ja esteettömiin asuntoihin, julkisiin tiloihin ja rakennettuun ympäristöön sekä asukkaiden kohtaamisia tukeviin yhteisöllisiin ratkaisuihin. Aluetta ei suunnitella ja rakenneta valmiiksi kerralla, vaan kehittyvän ja vuorovaikutteisen prosessin kautta asukkaat, järjestöt, yritykset ja kaupungin edustajat vaikuttavat yhdessä aktiivisesti alueen kehittämiseen.

Alue rakennetaan vyöhykkeisenä yksityisestä julkiseen huomioiden ratkaisujen elinkaarikustannukset. Rakennukset koostuvat vakiomittaisista ja monikäyttöisistä moduuleista. Ratkaisujen muuntojoustavuus parantaa edellytyksiä vastata toimintakyvyltään erilaisten ja eri-ikäisten asukkaiden tarpeisiin. Tiloissa otetaan huomioon myös kotihoidon ja kotiin tuotavien palveluiden tarpeet.

Porvookorttelin toteutus- ja hallintamuodoilla tuetaan yhteiskehittämistä sekä asumisen, palveluiden ja ympäristön nivoutumista kokonaisuudeksi. Asuntojen monipuoliset hallintamuodot ja kohtuuhintaiset rakennusratkaisut edistävät alueen kehittymistä asukaspohjaltaan vaihtelevaksi. Alueen maapohja on tarkoitus säilyttää kaupungin omistuksessa.

Yhteisöllisyys alueella vaihtelee rakennustyypeittäin. Aluesuunnitelmassa yhteistiloja ja liiketiloja varataan 10 % kokonaiskerrosalasta. Yhteistilat on tarkoitettu myös lähiympäristön asukkaiden ja palveluntuottajien käyttöön, mutta niiden käyttöehdot voivat olla erilaiset kuin Porvookorttelin asukkailla.

Muistisairaille asukkaille suunnitellaan 7–8 hengen muistikoteja turvallisine ympäristöineen muiden rakennusten joukkoon. Läheiselle pientaloalueelle sijoitetaan uusia pientaloja perhehoitokyläksi. Alueella olevia vuokra-asuntoja kunnostetaan peruskorjausten yhteydessä esteettömiksi ja yhteisöllisyyttä tukeviksi.

Porvookorttelin alueen vanhat, säilytettävät rakennukset ja pihojen viherympäristöt ovat keskeisiä alueen identiteetille. Piha-alueet varataan oleskeluun ja pysäköinti hoidetaan kansipysäköintinä tai pysäköintitalossa. Asukkaita kannustetaan liikkumaan alueen kevyen liikenteen reitistöllä. Kävelyreittien pituus ja vaativuus vaihtelevat esteettömyyden mukaan. Esteettömät reitit mäkisessä maastossa toteutetaan mahdollisimman loivasti. Reitien varrelle sijoittuu monimuotoisia piha-alueita, oleskelu- ja levähdyspaikkoja.

Jotta Porvookortteli ei jäisi omaksi saarekkeekseen, jalankulkureittien tulisi yhdistää alue läheisiin asuinalueisiin ja vanhaan kaupunkiin sekä muihin merkittäviin paikkoihin esteettömästi. Kunnossapidolla, valaistuksella, risteysjärjestelyillä, opasteilla ja levähdyspaikoilla edistetään kävelyä ja liikkumisen turvallisuutta. Sijoittamalla erilaisia liikunta- ja ulkoiluaktiviteetteja asuinalueiden välisille viher- ja virkistysalueille motivoidaan asukkaita liikkumaan ja sidotaan alueita yhteen.

Suunnitelmassa kaupunki vastaisi aluksi pääosin palveluiden tuottamisesta ja koordinoimisesta. Jatkossa pyrkimys olisi luoda hajautettu, verkostomainen palvelurakenne, jossa palveluiden tuottajina voisivat toimia eri tahot.

Lähipalveluista tärkeimpien kuten päivittäistavarakaupan tulisi sijaita 250–500 m päässä asunnoista. Tavarantoimitukset kotiin sujuvoittavat ikäihmisten arkea, mutta tällöin palveluiden käyttöön liittyvä sosiaalinen vuorovaikutus ja liikunta tulisi korvata muulla tavoin. Jotta palvelut olisivat myös ilman omaa autoa liikkuvien saavutettavissa, julkista liikennettä tulisi kehittää rakentamalla bussipysäkkejä lähelle asuinalueita ja tihentämällä vuorovälejä.

Digitaalisia palveluja tulisi olla tarjolla monimuotoisesti joko erillisinä palveluntuottajien sivustoina tai palveluportaaleina, joissa palveluntuottajien tarjonta on nähtävillä. Digitaalisia palveluja voisi käyttää lisäksi taloyhtiö- tai korttelikohtaisesti ja niiden käyttöön olisi mahdollista saada tukea.

Kehittämisen arviointi

Kaupungin rooli ikäystävällisyyden kehittämisessä oli vahva. Kehittämisen jakaminen eri aikoina toteutettaviin vaiheisiin mahdollistaa toimenpiteiden toteuttamisen joustavasti. Keskeisenä toimijana kaupunki voi määritellä toteutuksen aikatauluja ja ehtoja. Tavoitteena ei ollut suunnitella aluetta valmiiksi vaan sen kehittymiselle asumisen ja palveluiden käytön myötä jätettiin tilaa.

Työhön koottiin laaja poikkisektorinen ryhmä kaupungin eri toimialoilta, mikä edisti kokonaisvaltaisen näkemyksen syntymistä tavoitteista ja niihin liittyvistä toimenpiteistä organisaation sisällä. Samalla muodostui yhteistä ymmärrystä siitä, mitkä tekijät vaikuttavat ikääntyneen väestön hyvinvointiin ja miten asumisella siihen voidaan vaikuttaa. Kehittäminen ei jäänyt irralliseksi kaupungin muusta toiminnasta, vaan se linjattiin olemassa oleviin toimenpideohjelmiin ja maankäyttösuunnitelmiin. Työn pohjaksi kerättiin laaja tietoaisto ja työhön osallistettiin mukaan niin asukkaita kuin asiantuntijoitakin. Hankkeessa kehitettyä palveluiden arvioinnin työkalua voi hyödyntää suunnittelussa yleisemminkin.

Porvookorttelin liikenteellisesti syrjäinen ja mäkinen sijainti on haaste palveluiden kannattavalle tuottamiselle. Työpaikkojen lisääntyminen rakentamisen myötä ja liikenneyhteyksien paraneminen voisi lisätä palveluiden kysyntää alueella.

Alue ei ole tällä hetkellä kaupungin keskeinen kehittämiskohde, eikä se ole varannut resursseja suunnitelmien eteenpäin viemiseen, joten kehittäminen ei tällä hetkellä etene. Hankkeen tuloksia kuitenkin pyritään hyödyntämään kaavoituksessa ja kaupungin asumisen ohjelman laadinnassa.

4.2.2 Tampere

Tampere on väkiluvultaan nopeasti kasvava ja yhdyskuntarakenteeltaan tiivistyvä kaupunki. Tampereen 235 239 asukkaasta 19 % on yli 64-vuotiaita. Vuonna 2040 asukkaista 65 vuotta täyttäneitä ennustetaan olevan 24 %. (Tilastokeskus 2019). Ikäystävällisyys Tampereella tarkoittaa kaikenikäisten asukkaiden huomioimista suunnittelussa ja päätöksenteossa eri sektoreilla. Mikä on hyvää ikääntyneille, on sitä myös muille. Ikäystävällisyyden huomioon ottamista tukevat kaupungin jäsenyydet eri verkostoissa, ikäystävällisyyteen kuuluvien teemojen näkyvyys strategioissa ja ohjelmissa sekä iäkkäiden asioita käsittelevät toimielimet.

Tampere on mukana WHO:n Ikäystävällisten kaupunkien ja yhteisöjen verkostossa (2012) ja EU:n aktiivista ikäänymistä edistävässä Covenant on Demographic Change -verkostossa (2015). Ikäystävällinen Tampere -toimenpideohjelmassa (2018–) tavoitteet kohdistuvat ulkotilojen ja rakennusten esteettömyyteen ja ulkona liikkumisen mahdollisuuksiin, joukko-liikenteeseen, asumiseen, vapaaehtois- ja harrastustoimintaan, syrjäytymisen ehkäisemiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, tiedonvälitykseen sekä terveyden ja toimintakyvyn ylläpitoon.

Esteettömyys on osa Tampereen kaupunkistrategiaa 2030, pormestariohjelmaa ja yhdenvertaisuussuunnitelmaa. Esteettömyysohjelmaa toteutettiin vuosina 2009–2016. Ohjelman tavoitteita olivat muun muassa esteetön asuntotuotanto, esteetön, turvallinen, terveellinen ja saavutettava ympäristö ja palvelut sekä esteetön joukkoliikenne. Vammais- ja

esteettömyysasiamies koordinoi esteettömyyden edistämistä, vammaisneuvoston esteettömyystyöryhmä teki esteettömyyskartoituksia ja arvioi julkisten kohteiden suunnitelmia. Lisäksi järjestettiin koulutus- ja neuvontatapahtumia esteettömyydestä. (Kaukola 2017.)

Tampereen kaupungin TampereSenior-ohjelma (2012–2020) kokoaa yhteen käynnissä olevat ikääntyneitä koskevat tutkimus- ja kehittämishankkeet sekä levittää ja jalkauttaa niiden parhaita käytäntöjä. Ohjelman tavoitteena on kehittää palveluja ja palvelurakenteita tukemaan ikäihmisten hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä. Lisäksi ohjelma on mukana kehittämässä senioreille uudenlaisia asumisympäristöjä ja -malleja ja rohkaisee asukkaita osallistumaan päätöksentekoon. Ikääntyneitä asukkaita osallistetaan toimintaan asukasta-paamisten, työpajojen ja kyselyiden avulla. Asukkaiden lisäksi ohjelmaan osallistuu edustajia eri aloilta, kuten tutkimuksesta, koulutuksesta, yrityksistä ja järjestöistä.

Vanhusneuvosto on toiminut Tampereella vuodesta 1988, aluksi eläkeläisneuvoston nimellä. Vanhusneuvosto osallistuu kaikkeen ikäihmisiä koskevaan päätöksentekoon ja arviointiin. Vanhusneuvoston yhtenä tavoitteena on lisätä asumisen yhteisöllisyyttä ja edistää liikkumisen mahdollisuuksia. Jotta asuin ympäristö vastaisi mahdollisimman hyvinä iäkkäiden asukkaiden arkea, vammais- ja esteettömyysasiamies sekä vammais- ja vanhusneuvostot tarkastavat rakennussuunnitelmat ja niiden toteutuksen paikan päällä. Työssään vanhusneuvosto käyttää WHO:n ikäystävällisen kaupungin viitekehystä.

Yhdyskuntasuunnittelussa voidaan tehdä paljon ikäihmisten toimintakyvyn ylläpitämiseksi. Kaavoituksessa ikäystävällisyys ilmenee lähinnä käveltävyyden edistämisenä. Tärkeää on suunnitella ympäristö, joka saa ihmiset menemään ulos ja liikkumaan: esteetön, visuaalisesti mielenkiintoinen ja vihreä ympäristö, jossa on lähipalveluja. Autoliikenteen keskeisyys näkyy kuitenkin monin tavoin, esimerkiksi pysäköinnin ensisijaisuutena suhteessa piha-alueisiin. Reittien kunnossapito talvella on käveltävyydelle tärkeää. Pullonkaulaksi voi nousta kunnossapitoon käytettävissä olevien resurssien riittävyys, koska tarve voi eri vuosina vaihdella suuresti, mutta varattu budjetti ei jousta riittävästi.

Tampereelle rakennetaan raitiotietä, joka valmistuu vuonna 2021. Raitiotie on ikäystävällinen liikennemuoto: se on pysyvä ja reitti on helppo hahmottaa, pysäkit ja vaunut ovat esteettömiä. Ikääntyneiden asuntoja pyritäänkin kaavoittamaan lähelle pysäkkejä ja kevyen liikenteen reitit pysäkeille rakennetaan esteettömiksi.

Toimenpiteet

Kaupungin suunnitelmassa ikääntyneen väestön tukemiseksi on tavoitteeksi asetettu erilaisten asumismuotojen kehittäminen ja asumisratkaisujen sijoittaminen lähelle alueellisia palvelukeskuksia. Monisukupolvista asumista pyritään edistämään rakentamalla palvelukortteleita. Palveluiden kilpailutukseen lisättiin eteläisellä ja kaakkoisella palvelualueella

vuonna 2019 tavoite asiakaslähtöisen ja ikäystävällisen palvelukorttelikonseptin luomisesta. Vuonna 2020 käynnistyvään hankintaan liittyy kaupungin kanssa tehtävä kehittämistyö, jonka tavoitteena on mahdollistaa asukkaiden elinkaariasuminen esteettömän lähiympäristön ja sujuvien lähipalveluiden avulla.

Esteettömyysohjelmassa (2009–2016) kävelemisen esteettömyyttä ja turvallisuutta edistettiin päivittämällä suojateiden tyyppipiirustukset. Esteettömyydeltään erikoistason suojateitä rakennetaan keskusta-alueille ja ikääntyneiden ja vammaisten käyttämiin ympäristöihin sekä raideliikenteen laitureille johtaville suojateille. Katujen peruskorjausten yhteydessä reunakiviä lasketaan, jotta ne eivät haittaa pyörätuolin ja rollaattorin käyttäjiä. Julkinen liikenne toteutetaan esteettömällä kalustolla ja raideliikenteen laiturialueet suunnitellaan täyttämään esteettömyyden erikoistason vaatimukset. (Kaukola 2017.)

Ikäystävällinen Tampere -toimenpideohjelmassa tavoitteena on kehittää lähipuistoista eri-ikäisille soveltuvia puistokuntosaleja kuntoilulaitteita lisäämällä ja järjestämällä liikuntaan liittyvää ohjausta. Palveluiden ikäystävällisyyttä parannetaan rakentamalla esteettömiä asiointireittejä palvelukeskittyymiin. Esteettömät viheralueet ja uimaranta ovat osa ikäystävällisiä palveluja.

Vuonna 2018 asetettu poikkihallinnollinen erityisryhmien asumisen työryhmä soveltaa ikääntyneiden asumisen hyviä malleja paikallisiin tarpeisiin, koordinoi asumisen ja rakentamisen kokonaisuutta kaupungin maa- ja asuntopoliittisten linjausten mukaisesti ja vastaa yhteistyön toteutumisesta kaupungin eri toimijoiden ja yhteistyökumppaneiden kanssa. (Erityisryhmien asumisen työryhmä 2018.)

Kotitori on ikäihmisen arjen avuksi luotu monipuolinen palvelukokonaisuus, jossa kaupungin, yksityisten ja järjestöjen tuottamia ikäihmisten kotona asumista tukevia palveluja ja laitteita sekä neuvontaa on yhdessä paikassa helposti saatavilla. Kotitori muodostuu keskustassa sijaitsevasta palvelupisteestä, puhelin- ja sähköpostipalveluista, chatistä ja internetportaalista, eKotitorista. Kuusi alueellista Lähitoria eri kaupunginosissa tuovat Kotitorin palvelut lähelle asukkaita. Lähitorilla voi osallistua myös ryhmätoimintaan ja tapahtumiin tai tulla tapaamaan tuttuja. Asiakkaista koostuvat Lähitorien toriraadit kehittävät palveluja asukkaiden kokemusten perusteella. Lielahden, Hervannan ja Sampolan kirjastoissa toimii lisäksi Tietotori, jossa voi käyttää tietokoneita ja saada senioreille suunnattua opastusta niiden käyttöön maksutta. (Tampereen kaupunki 2019.)

Esteettömien asuin- ja palvelualueiden rakentaminen suunnataan alueille, joissa ikääntyneitä asuu eniten. Tavoitteena on kehittää monimuotoisia, yhteisöllisiä ja yksilöllisen elämäntavan vanhanakin mahdollistavia asumisratkaisuja muun asumisen joukkoon. Kehittämiskohteita on ollut Hervannan ja Tesoman kaupunginosissa, jotka kuvataan tarkemmin seuraavaksi.

Kuva 6. Esteettömät kulkuväylät kuuluvat ikäystävälliseen ympäristöön.

4.2.3 Hervanta

Hervannassa ikääntyneiden määrä kasvaa voimakkaasti lähivuosina, koska suuri osa sinne rakentamisvaiheessa 1970- ja 1980-luvuilla muuttaneista on pysynyt alueella. Ikäystävällinen Hervannan palvelualue –kehittämishanke (2015–2017) kuului ympäristöministeriön Ikääntyneiden asumisen kehittämissuunnitelman (2013–2017) ja Tampereen kaupunkistrategian toteutukseen. Kehittämishankkeessa pilotoitiin ja mallinnettiin ikäystävällistä palvelualueita. Hankkeen kuvaus perustuu pääosin raporttiin Kohti ikäystävällisempää Hervantaa (Moisio & Savolainen-Korjus 2018).

Tavoitteet

Tavoitteena hankkeessa oli asumisen ikäystävällisyyden edistäminen ja ikääntyneiden asukkaiden toiminta- ja osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen.

Toteuttajat ja prosessi

Kehittämistyössä olivat mukana Tampereen kaupungin hallinnonalojen lisäksi ikääntyneitä asukkaita, järjestöjä ja yrityksiä. Hanke toteutettiin ympäristöministeriön, Tampereen kaupungin, Tampereen Kotilinnasäätiön ja Tampereen Vanhuspalveluyhdistyksen rahoituksella.

Hervannan kehittäminen on esimerkki erilaisista, toisiaan tukevista ikäystävällisyyttä edistävästä toimenpiteistä, joita asuinalueella voidaan toteuttaa vaiheittain. Kehittämishankkeessa oli kaksi vaihetta: ikäystävällisen palvelualueen pilotointivaiheen suunnittelu (2015) ja hankkeen toteutusvaihe (2016–2017).

Koska Tampereen kaupunki on tehnyt jo pitkään työtä ikäihmisten asioiden edistämiseksi, hankkeen suunnitteluvaiheessa kartoitettiin kaupungin strategisissa linjauksissa ja kehittämistavoitteissa ilmenevät yhteydet ikäystävällisen asuinalueen yleisiin piirteisiin. Tilastojen avulla selvitettiin alueen väestön kehitystä ja palvelujen tarvetta tulevaisuudessa. Asiakirjatietoa täydennettiin kaupungin eri hallinnonalojen asiantuntijoiden, järjestöjen edustajien ja muiden toimijoiden haastatteluilla. Niistä tunnistettiin sellaisia ikäystävällisyyttä edistäviä käytännön toimenpiteitä, jotka olivat linjassa kaupungin strategian ja asukkaiden ilmaisemien kehittämistarpeiden kanssa.

Toteutusvaiheen sisältöä suunniteltiin yhdessä alueen asukkaiden, yritysten ja kolmannen sektorin edustajien kanssa asukastilaisuuksissa ja työpajoissa. Eri tahoja myös haastateltiin ja kyselyjä tehtiin. Järjestöjen rooli asukasysteistyössä oli keskeinen. Kaupungin vuorovaiikutussuunnittelija kokosi aluetoimijaverkoston palveluiden kehittämiseen, jotta toimijat tunsivat toisensa ja toistensa toiminnan. Yhteisen tiedon ja näkemysten tuottamisella kehittämistarpeista ja -ratkaisusta tuettiin toimijoiden yhteistyötä.

Toteutusvaiheen suunnitelmassa kuvattiin käytännön kehittämistoimenpiteet, toteutukseen osallistuvat tahot tehtävien ja resurssit, joista sovittiin toteutusvaiheen yhteistyösopimuksessa. Kaupunki, asukkaat, järjestöt ja muut toimijat toteuttivat tehtäviä osana omaa toimintaansa, olemassa olevilla resursseillaan. Kaupungin panostus hankkeeseen oli merkittävä. Hankkeen kautta koordinoitiin tehtävien toteutusta, järjestettiin koulutusta ja toteutettiin viestintää. Kaikkiaan suunniteltiin 20 toimenpidetokokonaisuutta, joista osa toteutettiin kehittämishankkeen aikana ja osa eteni pidemmän aikavälin kehittämissuunnitelmiin.

Toimenpiteet

Hervannassa ikäystävällisyyttä edistävät toimenpiteet jäsentyvät kolmeen teemaan: 1) ikäystävällinen asuinympäristö, 2) ikäystävällinen asuminen ja 3) toiminta- ja osallistumismahdollisuuksien parantaminen.

Ikäystävällinen asuinympäristö. Ikäystävällisen asuinympäristön kehittämisen toimenpiteitä olivat:

- esteettömyyden erikoistason kriteerien mukaisten kävely- ja asiointireittien toteuttaminen

- esteettömien ja ikääntyneille soveltuvien virkistysalueiden toteuttaminen
- suunnittelijoiden ja päättäjien osaamisen vahvistaminen esteettömistä ratkaisusta
- iäkkäiden palvelutarpeita vastaavan verkostomaisen hyvinvointikeskus-lähtötoimintamallin käyttöönotto.

Esteettömyyden pohjana oli kaupungin esteettömyysasiamiehen alueella tekemät julkisten asiointi- ja palvelupisteiden ja jalkakäytävien esteettömyyskartoitukset sekä asukailta saatu palaute. Niiden perusteella tunnistettiin kohteet ikääntyneiden liikkumisen turvallisuuden ja palveluiden saavutettavuuden parantamiseksi. Tarve todettiin viidelle esteettömyyden erikoistason reitille. Esteettömien reittien kartoitus- ja toimenpidesuunnitelman laadintaan sisältyi myös esteettömyyskävely ja kävelyreittien talvikunnossapidosta järjestettiin työpaja.

Ulkona liikkumiselle ja itsenäiselle asioinnille turvalliset kävelyreitit ja niiden varrella olevat levähdyspenkit ovat ensisijaisia. Hervannassa palvelut ovat lähellä asukkaita: yhdeksän kymmenestä yli 75-vuotiaasta asukkaasta asuu alle 500 metrin etäisyydellä lähimmästä ruokakaupasta. Koska palvelut sijaitsevat useammassa rakennuksessa, niitä yhdistämään suunniteltiin 600 metrin asiointireitti, joka yhdistää keskeiset hyvinvointi- ja päivittäispalvelut. Esteettömyyden parantamiseksi lisättiin palveluihin ohjaavia opasteita, levähdyspenkkejä ja keskisaareke suojaetia. Esteettömästä asiointireitistä tehtiin esitekartta. Esteetön asiointireitti ja viheralueiden sekä kävelyreittien penkkien sijainti tulee näkyviin kaupungin karttapalveluun. Asiointireitin toteuttaminen sovitettiin yhteen Hervantaan rakennettavan raitiotien rakentamiseen. Valmistuttuaan raitiotie parantaa esteettömän liikkumisen mahdollisuuksia Hervannasta kauemmas.

Asukastilaisuuksissa ja asukkaiden haastatteluissa nousi esille toive esteettömistä ulkoiluympäristöistä ja lähiliikuntapaikoista. Toiveiden perusteella valituissa kehittämiskohteissa tehtiin kävelykatselmus, mihin perustuen on tehty kohteiden korjauksia ja sisällytetty kehittämistoimia tuleviin ohjelmiin ja budjetoiteihin. Katselmukseen osallistui viheralueista vastaavien henkilöiden lisäksi myös fysioterapeutti.

Suunnittelijoiden ja päättäjien tietoisuutta iäkkäiden kotona asumista tukevista esteettömistä ratkaisusta vahvistettiin perustamalla monialaisia verkostoja ja työryhmiä, pitämällä katselmuksia, kouluttamalla ja jakamalla neuvonta-aineistoa sekä järjestämällä tapahtumia yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

Hyvinvointikeskus-lähtötoimintamallia kehitettiin alue- ja asukastiedon pohjalta. Toimintamallilla vahvistetaan palveluiden tuottajien yhteistyötä ja asukkaiden aktiivista osallisuutta hyvinvoinnin edistämiseen. Lähtötoimintamallilla, joihin sisältyy palveluneuvonnan

lisäksi myös tapahtumia, ravintolapalveluja sekä erilaisia harrastusmahdollisuuksia ja maksuttomia tiloja asukkaiden toiminnalle, pyritään ylläpitämään iäkkäiden asukkaiden säännöllistä fyysistä aktiivisuutta ja kotia laajempaa elinpiiriä. Palveluneuvonnan tueksi julkaistiin ikääntyneille suunnattu opas Asuminen Tampereella – tietoa ikäihmisille (Tampereen kaupunki).

Ikäystävällinen asuminen. Asukkaiden asumistoiveita kartoitettiin hankkeen valmisteluvaiheessa. Niiden perusteella toimenpiteet kohdistuivat:

- monisukupolvisen yhteisöllisyyden ja yhdessä tekemisen mahdollisuuksiin
- pihojen ja rakennusten, erityisesti sisäänkäyntien esteettömyyteen.

Yhteisöllisyyttä vahvistavat tilalliset ja toiminnalliset toiveet sisällytettiin vuonna 2017 toteutettuun Hervannan pohjoisakselin kortteleiden ideakilpailuun. Kilpailulla haettiin suuntaviivoja asemakaavoitukselle ja mahdollisia yhteenliittymiä toteuttamaan kortteleita kumppanuuskaavoituksella kaupungin kanssa. Tavoitteena oli, että löydetään ratkaisuja, joissa palveluja integroidaan asumiseen. Palvelut ovat saatavissa joko kortteleiden yhteis-tiloissa tai muutoin helposti sujuvien ja turvallisten kulkuyhteyksien kautta.

Tavoitteena on rakentaa myös ikääntyneille soveltuvia esteettömiä vuokra-asuntoja palveluiden lähelle. Keinupuiston palvelukeskuksen laajenuksessa rakennetaan uusia ryhmäkoteja ja keskuksen vanhoja tiloja korjataan päivätoiminnan käyttöön. Lisäksi rakennetaan monipuolinen palvelukortteli, jossa on myös iäkkäille suunnattuja vuokra-asuntoja. Täydennysrakentamisen edellyttämä asemakaavan muutos, jolla pysäköintialue muutetaan liiketiloiksi ja sosiaalitoimen käyttöön, on hyväksytty ja hankkeen suunnittelu etenee kaupungin ja hankkeen kehittäjäyhteenliittymän toimesta.

Tiedon tuottaminen ja jakaminen asuntojen esteettömyydestä ja korjausmahdollisuuksista ikääntyneille asukkaille ja heidän läheisilleen sekä kotihoidon, lähitorien ja palvelukeskusten työntekijöille auttoi löytämään ja toteuttamaan asumista helpottavia ratkaisuja. Hankkeessa julkaistiin ikäihmisille ja hyvinvointipalveluiden työntekijöille suunnatut esteettömyyskortit (Ikäystävällinen Hervanta-hanke 2016) ja järjestettiin esteettömyyskoulutuksia. Kotihoidon asiakkaiden kodeissa kokeiltiin eri ammattiryhmien toteuttamaa esteettömyys- ja turvallisuuskartoitusta tarkastuslistan avulla ja havaittujen parannustarpeiden kirjaamista asiakastietoihin. Ikääntyvien asumista tukevista toimenpiteistä tiedottaminen on kirjattu Tampereen asunto- ja maapolitiikan linjauksiin vuosille 2018–2021.

Tilojen puute rajoittaa usein järjestöjen toimintaa. Yhdistysten ja yhteisöjen on mahdollista saada Keinupuiston palvelukeskuksen ja päiväkeskuksen tiloja maksutta käyttöönsä silloin, kun ne järjestävät kaikille avoimia ja maksuttomia tilaisuuksia. Maksuttomuus on

lisännyt tilojen käyttöä ja kulunvalvonta sekä ovien aukaisu on hoitunut vapaaehtoisten voimin. Järjestöjen mahdollisuuksia osallistua hyvinvointineuvonnan toteuttamiseen parannettiin tarjoamalla kaupungin tiloja ja kalusteita toimintaan ja tapahtumien järjestämiseen terveysasemalla.

Toiminta- ja osallistumismahdollisuuksien parantaminen. Toimenpiteitä, jotka edistävät asukkaiden osallisuutta ovat:

- osallistuminen on liitetty alueellisten hyvinvointikeskusten ja lähitorien toimintaan
- ikäystävällistä palvelualueutta kehitetään järjestämällä asukastilaisuuksia, suunnittelutyöpajoja ja kävelykierroksia asukkaiden näkemysten kartoittamiseksi ja valmisteilla olevien suunnitelmien esittelemiseksi
- asukkaita, kaupunkia, järjestöjä, yrityksiä ja muita toimijoita yhdistämään perustettiin alueverkosto, jonka toimintaa ohjaa kaupungin aluekoordinaattori.

Alueverkosto mahdollistaa asukkaille kasvokkaisen tiedonhankinnan ja osallistumisen omalla asuinalueella, minkä merkitys korostuu kaupungin palveluiden digitalisoituessa nopeasti. Asukkaat ja toimijat kokoontuvat säännöllisesti yhteisiin suunnittelutilaisuuksiin.

Kehittämisen arviointi

Tampereen kaupunki oli kehittämishankkeen keskeinen toimija omilla resursseillaan, mikä edisti kehittämistyön nivoutumista kiinteästi osaksi kaupungin ikääntyneiden asukkaiden asumiselle ja palveluille asettamia tavoitteita ja toimenpiteitä. Kaupunki myös soveltaa hankkeessa saatuja tuloksia muilla alueillaan. Hanke tuki palveluiden ja asuin ympäristön tarkastelua kokonaisuutena, mikä edisti eri sektoreiden yhteistyötä ja toiminnan yhteensovittamista WHO:n ikäystävällisyyden teema-alueiden mukaisesti. Hankkeen myötä päätöksentekijät tunnistivat paremmin iäkkäiden asukkaiden hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä. Hankkeessa suunnitellut toimenpiteet havainnollistivat sitä, miten ikääntyneiden määrän kasvaminen käytännössä vaikuttaa asumiseen ja palveluiden käyttöön.

Ikäystävällisen Hervannan kehittämisen kokonaisuus jakautui eri teemoihin, joissa oli useita toisiaan täydentäviä toimenpiteitä. Toimenpiteiden sisältö ja vastuutoimijat olivat selkeästi määriteltyjä. Toimenpiteissä oli sekä nopeasti, pienin resurssein toteutettavia että pidemmän aikavälin, laajoja kokonaisuuksia, jolloin myös lyhyellä aikavälillä saatiin näkyviä tuloksia. Toimijat tekivät kehittämistyötä pääosin osana omaa toimintaa, omilla resursseillaan, jolloin saatiin kokemuksia eri keinoista edistää ikäystävällisyyttä olemassa olevissa rakenteissa. Toisaalta tällöin myös toimijoiden muut tehtävät vaikuttivat toteutukseen.

Osa aiemmin aloitetuista toimenpiteistä sai hankkeen myötä vahvistusta, mutta ikäystävällisyyden kehittämistyö laajentui myös uusille alueille. Hankkeen toimenpiteet suunniteltiin ja toteutettiin monialaisissa yhteistyöverkostoissa, joissa luotiin uusia yhteistyötapoja toimijoiden välille. Vaarana kuitenkin on, että rakenteet, joihin yhteistyö perustuu, voivat hävitä organisaatiouudistuksissa. Myös henkilövaihdokset voivat heikentää yhteistyön mahdollisuuksia, jos ikäystävällisyyden sisältö ja sen edistäminen eivät selkeästi sisälly toimenkuvaan. Eri toimijoiden yhteistyö vaatii onnistuakseen koordinoitua, jota hanke tarjosi. Hankkeen jälkeen alueen toimijoiden yhteistyötä on koordinoitu alueverkostossa.

Tampereella osallisuutta edistävät toimintamallit ovat vakiintuneet kaupunkisuunnittelun työtapoihin, mutta hankkeessa ikääntyneiden asukkaiden tarpeet tulivat paremmin eri toimijoiden tietoon ja asukkaiden mahdollisuudet vaikuttaa asuinympäristönsä kehittämiseen lisääntyivät. Tiedon jakaminen ja materiaalin tuottaminen ikäystävällisistä ratkaisuista, etenkin esteettömyydestä, niille henkilöille, jotka tapaavat iäkkäitä asukkaita heidän kodeissaan tai palvelupisteissä, oli hyödyllistä, koska siten tieto tavoitti ikäihmiset. Asukkaiden tavoittamisessa ja aktivoinnissa järjestöjen rooli oli keskeinen.

Alueellinen hyvinvointikeskuksiin ja lähitoreihin perustuva palvelumalli on tukenut vahvasti ikäystävällisyyden kehittämistä. Asukkaiden osallistaminen heitä lähellä olevien palveluiden kehittämiseen lähitoreilla ja hyvinvointikeskuksissa ja osallistumisen sisältyminen tarjottaviin palveluihin tuo vaikuttamismahdollisuudet helposti saavutettavaksi.

Esteettömyys, liikkumisen turvallisuus ja vuorovaikutusta tukeva yhteisöllisyys ovat edellytyksiä ikääntyneiden asukkaiden toiminnalle ja osallistumiselle. Näiden tekijöiden tuominen arviointikriteereiksi Hervannan pohjoisakselin uudisrakentamiseen liittyvään ideakilpailuun edisti iäkkäiden asukkaiden tarpeiden huomioon ottamista suunnittelussa ja tulevaisuuden rakennuksissa.

4.2.4 Tesoma

Tesomalla ikäystävällisen asumisen kehittämiskohteista on toteutettu elinkaarikortteli ja suunnitteilla on Käräjätörmän yhteisökylä. Tesoman elinkaarikorttelissa on omistusasuntojen lisäksi asumisoikeus- ja vuokra-asuntoja. Lisäksi kokonaisuuteen tulee kuulumaan palvelutalo. Elinkaarikorttelin pihatalossa ja asuinrakennuksissa sijaitsevat yhteistilat tulevat kaikkien asukkaiden käyttöön tai vuokrattaviksi. Tilojen käyttöä ja toiminnan organisointia varten perustetaan asukkaista ja omistajista koostuva hoitokunta. Asukkaat voivat varata tiloja ja viestittää asioista toisilleen digitaalisen palvelualustan kautta. (Avainyhtiöt 2019.)

Käräjätörmän monisukupolvisessa yhteisökylässä kehitetään elinkaariasumisen ratkaisuja, joissa muistisairaus ei rajoita fyysistä aktiivisuutta ja arjen toimintaa. Yhteisökylä muodostuu Kotipirtin palvelutalon yhteyteen rakennettavasta palvelukorttelista, jossa on

vuokra-asuntoja sekä kylätalo ravintoloiheen ja harrastetiloineen. Yhteisökylän ideana on, että sosiaaliset kontaktit vahvistavat asukkaiden osallisuutta ja vähentävät yksinäisyyttä.

Käräjätörmän suunnittelu

Yhteisökylän suunnittelu sai alkunsa Kotipirtti ry:n aloitteesta rakentaa palvelutalon yhteyteen lisää muistisairaiden asuntoja. Idea muistisairaiden uudeltaisesta yhteisöasumisesta jalostui Käräjätörmän monisukupolvinen yhteisökylä arkkitehtuurikilpailussa. Siinä tavoitteena oli löytää ratkaisuja, joissa ikääntyneet asukkaat voivat asua turvallisesti ja viettää aktiivista elämää, vaikka heillä olisi muistisairaus. Kilpailun voittajiksi valittiin kaksi ehdotusta, joiden perusteella lähdettiin työstämään alueelle asemakaavan muutosehdotusta. Rakennushankkeen suunnittelussa ovat mukana Kotipirtti ry:n lisäksi Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA, Tampereen kaupunki ja Tampereen vuokratalosäätiö.

Palvelukorttelin vuokra-asunnot suunnitellaan eri elämänvaiheissa oleville asukkaille, joiden toivotaan edustavan erilaisia taustoja ja perhemuotoja. Osa asunnoista varataan muistisairaille. Yhteisökylän suunnittelua tukemaan palvelutaltoa ylläpitävä Kotipirtti ry käynnisti 2018 kolmivuotisen hankkeen, jonka yhtenä tavoitteena on kehittää yhteisöllistä asumiskulttuuria sekä palvelukorttelin ja kylätalon toimintaa alueen nykyisten ja tulevien asukkaiden sekä asiantuntijoiden kanssa.

Jo se, että asunnoista suunnitellaan muistisairaille sopivia, on herättänyt huolta kielteisistä mielikuvista. Hankkeessa pyritäänkin kehittämään valmiuksia vuorovaikutukseen ja muistisairaiden asukkaiden kohtaamiseen. Suunnitteilla on seminaari, jossa muistisairaat itse kertovat, mitä he asumiseltaan toivovat.

Hankkeessa on tutustuttu hyviin asumisratkaisuihin, tehty yhteistyötä oppilaitosten kanssa ja pidetty sekä avoimia että tietyille ryhmille suunnattuja työpajoja. Työpajoissa kerätään asumiseen liittyviä toiveita ja ideoidaan ratkaisuja. Työpajoja vetävät hankkeen työntekijät, ja he välittävät tulokset eteenpäin suunnitteluun. Lisäksi on perustettu Hyvän asumisen raati, joka koostuu yhteisöllisestä asumisesta kiinnostuneista iäkkäistä ihmisistä.

Suunnittelussa otetaan huomioon erilaisten asukasryhmien tarpeita ja erityisesti muistisairaiden asukkaiden toimintakyvyn tukeminen. Keskeisiä tekijöitä ovat ympäristön esteettömyys, esteettisyys, viihtyisyys ja turvallisuus. Toiminnan kautta saatavilla onnistumisen kokemuksilla ja ympäristön kauneudella on suuri vaikutus muistisairaiden elämänlaatuun. Kun asuinympäristö on asukkaiden arkea tukeva, voimavaroja jää paremmin vuorovaikutukseen toisten kanssa ja elämästä nauttimiseen. Sosiaalisuuden lisäksi vuorovaikutus on tärkeää asukkaiden turvallisuuden kokemukselle.

Liikkuminen alueella on helppoa, koska rakennukset ovat pieniä ja kävelyreittejä runsaasti. Kylämäinen korttelirakenne yhteisine piha-alueineen tukee yhteisöllisyyden syntyä. Sijoittamalla palvelut rakennusten ikkunallisiin pohjakerroksiin ja tilallisella vaihtelulla kävelyreiteistä suunnitellaan mielenkiintoisia ja ulkoilemaan houkuttelevia. Palvelut tulevat pääasiassa sijaitsemaan noin kilometrin päässä Tesoman keskustassa, jonne johtavia kevyen liikenteen yhteyksiä kehitetään. Turvallisuuden parantamiseksi pyöräily erotetaan jalankulusta.

Muistisairaiden asukkaiden liikkumista rajoitetaan usein vaeltelun ja eksymisen estämiseksi, vaikka heidän liikuntakykynsä olisi hyvä. Yhteisökylässä muistisairaille asukkaille pyritään luomaan turvalliset liikkumisen olosuhteet niin, ettei ympäristöä tarvitse rajata. Apuna käytetään teknologisia ratkaisuja, joilla ympäristöön rajataan turvallinen liikku- ma-alue ja käyttöön tulee myös hälyttäviä paikantamia. Kaatumisriskien minimoimisella, ohjaavilla väreillä ja opasteilla pyritään parantamaan liikkumisen turvallisuutta.

Piha-alueet korostuvat ikäystävällisessä asumisessa. Niiden tulisi olla viihtyisiä, monimuotoisia, esteettisiä ja ympäri vuoden käytettävissä. Asukkaiden keskinäisen vuorovaikutuk- sen lisäksi yhteys luontoon ja kestävät elintavat koetaan merkitykselliseksi. Luonto liittyy esteettisyyteen ja viihtyisyys syntyy hyvällä vihersuunnittelulla. Pihalla kosketus kasveihin ja eläimiin tulisi olla mahdollista myös apuvälineiden kanssa liikkuville asukkaille.

Yhteisöllisyyden kannalta piha-alueet ovat tärkeitä asukkaiden kohtaamisen ja yhdessä tekemisen paikkoja. Yhdessä oleilu kahvitellen ja grillaillen, pelit, leikkipaikat ja kuntoiluvä- lineet, puutarhanhoito sekä pienet pihatyöt ovat työpajoissa toivottuja aiheita. Erityisesti lapsille ja iäkkäille asukkaille tulisi olla monipuolisia oleskelu- ja toimintamahdollisuuksia turvallisesti saavutettavissa kodin välittömässä läheisyydessä. Toiminnallinen ja viihtyisä ympäristö ja muiden ihmisten näkeminen virkistää muistisairaita asukkaita ja ylläpitää hei- dän toimintakykyään. Palvelukorttelissa sairauden loppuvaiheessa on mahdollista siirtyä samassa pihapiirissä sijaitsevaan palvelutaloon, jolloin yhteys tuttuun ympäristöön säilyy.

Käräjätörmän suunnittelun arviointi

Muistisairaiden asuminen yhdessä muiden kanssa samassa rakennuksessa, tavallisissa asunnoissa, on uudenlainen asumismuoto eikä toiminnassa olevia malleja sen kehittä- miseen ole. Lähimmäksi tulevat muistikyläyhteisöt, joissa muistisairaat asuvat keskenään rajatuilla alueilla tai tavallisiin kerrostaloihin sijoitetut ryhmäkodit, joissa liikkumista on ra- joitettu eikä asukkailla juuri ole yhteyksiä ulkopuolelle. Yhteisökylässä ajatuksena on, että yhteisöstä muodostuisi muistisairaat asukkaat hyväksyvä. Tarkoituksena on, että yhteisöllisyy- syy yhdessä asuinympäristön kanssa tukisi muistisairaiden asukkaiden toimintaa niin, että turvallisuuden vuoksi liikkumisen ja toiminnan rajoitteita tarvittaisiin mahdollisimman vähän tai ei ollenkaan.

Muistisairaiden asuminen tavanomaisissa asunnoissa ryhmäkotien sijaan lisäisi asuntojen joustavaa käyttöä, koska silloin ne soveltuisivat kaikkien asunnoiksi. Niissä voisi jatkaa asumista, vaikka asukkaalle ilmaantuisi fyysisen tai kognitiivisen toimintakyvyn rajoitteita. Tarvittaessa ympärivuorokautisia hoivapalveluja olisi saatavilla samassa pihapiirissä.

Piha-alueen ja reittien yhtenäisyys ja helppo hahmotettavuus ovat liikkumisen helppou-delle olennaisia. Koska eri kortteleissa pihat tulevat rakentumaan eri aikoihin, eri rakenta-jien toimesta, tarvitaan taho koordinoimaan kokonaisuutta ja pitämään huolta reittien ja niihin liittyvien merkintöjen yhtenäisyydestä.

Alueen suunnittelun aikataulu on viivästynyt eikä rakentamisen aloittamisajankohdasta ole varmuutta. Alueella on asemakaava, joka odottaa lopullista hyväksyntää. Kun sopi-mukset rakentajista ja palveluntuottajista on tehty, voidaan tehdä tonttijako. Haasteena on saada rakentamissuunnitelmat riittävän kustannustehokkaiksi ja rahoitus varmistet-tua. Yhteisökylän ideana on, että siihen tulevia yhteisiä tiloja käyttäisivät useat toimijat, jotka osallistuisivat myös tilojen rakentamis- ja ylläpitokustannuksiin. Koska tällä hetkellä ei vielä tiedetä kaikkien lähikortteleiden rakentajia, niin kustannuksia yhteistiloista ei voida jyvittää. Rakentamishankkeen keskeinen toimija Kotipirtti ry ei yksinään pysty yhteistilojen rakentamista rahoittamaan.

Yhteisökylän kehittämishankkeessa tarkoituksena oli suunnitella asuinympäristöä yhdessä tulevien asukkaiden ja palveluntuottajien kanssa. Rakentamisen aloittamisen viivästy-minen haastaa suunnitteluun osallistuvien tahojen sitoutuneisuutta. Hankkeen iäkkäistä henkilöistä koostuvan asumisen raadin mukaan enintään kahden vuoden prosessi olisi sopiva. Pidemmällä aikavälillä muutosten ennakointi toimintakyvyssä tai elämäntilanteissa vaikeutuu liiaksi. Suunnitteluvaiheen aikana on tapahtunut myös useita henkilö- ja organi-saatiomuutoksia, mikä on vaikeuttanut tiedonkulkua.

Alueella ennestään sijaitsevan Tampereen Vuokratulosäätiön asukkaiden keskuudessa yhteisöllisyyttä on kehitetty aiemmin onnistuneesti. Heidän mukaan saamisensa kyläta-lon ympärille syntyvän yhteisön kehittämiseen niin, että se vahvistuu ja laajenee hyväksy-mään myös alueella entistä vapaammin liikkuvat muistisairaajat asukkaat, edellyttäen avointa yhteistyötä eri osapuolten välillä.

4.2.5 Helsinki

Helsinki toteuttaa Stadin ikäohjelmaa ikääntyneen väestön tukemiseksi. Ikäohjelma on osa kaupungin hyvinvointisuunnitelmaa 2019–2021. Ikäohjelmaan on kirjattu 33 toimenpi-dettä, jotka jakautuvat kuuteen tavoitteeseen.

Tavoitteita ovat:

- ikääntyneen väestön hyvinvoinnin ja toimintakyvyn vahvistaminen
- tiedon saannin ja digitaitojen vahvistaminen
- aktiivisen osallistumisen ja vaikuttamisen tukeminen
- asumisolojen ja kotona asumisen kehittäminen sekä hyvän arjen ja lähiympäristössä liikkumisen mahdollisuuksien turvaaminen
- palveluiden laadun ja tarpeenmukaisuuden parantaminen
- kaupungin toiminnan ja palveluiden muistiystävällisyyden kehittäminen.

Asumisolojen ja lähiympäristössä liikkumisen kehittämistoimenpiteisiin kuuluu esteettömyyden turvaaminen asumisessa, liikkumisessa ja palveluiden käytössä. Esteettömyyden huomioimista korostetaan kaavoituksessa ja uusilla kaava-alueilla edellytetään esteettömyyden erikoistasoa ikäihmisten palvelutalojen yhteydessä. Asuinalueiden ja joukkoliikenteen asemien ja pysäkkien sekä kaluston esteettömyyttä parannetaan. Seniorikeskusten (entisten monipuolisten palvelukeskusten) yhteyteen rakennetaan ikääntyville soveltuvia vuokra- ja omistusasuntoja lähelle palveluja ja hyviä joukkoliikenneyhteyksiä. Muistiystävällisyyttä edistetään ottamalla käyttöön muistiystävällisen toiminnan käsikirja ja kehittämällä muistikylätoimintamallia.

Helsingissä korostuu muistisairaiden asukkaiden asuin ympäristön parantaminen. Muistiystävällisyyden kehittämisen esimerkkeinä kuvataan tarkemmin Vuosaarta ja Koskelan seniorikeskuksen muistikylähanketta.

4.2.6 Vuosaari

Vuosaari on luonnonläheinen ja monikulttuurinen väestöltään kasvava ja ikääntyvä kaupunginosa, jossa on lähes 40 000 asukasta. Muistiystävällinen Vuosaari -hanke käynnistyi tarpeesta parantaa ikääntyneiden ja muistisairaiden palveluja alueella.

Tavoitteet

Hankkeen tavoitteena on, että iäkkäät asukkaat muistisairaudesta huolimatta pystyisivät asumaan kotona ja ympäristö tukisi ulos lähtemistä ja rohkaisisi palveluiden käyttöön.

Toteuttajat ja prosessi

Hanke on lähtenyt liikkeelle Helsingin Alzheimer-yhdistyksen muistiluotsitoiminnan yhteydessä Vuosaari-verkoston aloitteesta. Muistiystävällinen Vuosaari -työryhmässä on mukana edellä mainittujen lisäksi edustajia kaupungin kotihoidosta ja kirjastosta, Metropolia

ammattikorkeakoulusta, eläkeläisjärjestöistä, yksityisistä palvelutaloista ja kotipalveluntuottajista, seurakunnasta sekä kaksi muistisairasta kokemusasiantuntijaa.

Työryhmä kokoontuu muutaman kerran vuodessa Helsingin Alzheimer-yhdistyksen vetämänä. Ryhmään osallistuu 8–10 henkilöä, eikä toimintaan ole varattu erillistä rahoitusta, vaan se toimii osana muistiluotsitoimintaa.

Toimenpiteet

Hankkeen toimenpiteet jakautuvat kolmeen teemaan:

- parannetaan asenteita muistisairaita henkilöitä kohtaan lisäämällä tietoa ja ymmärrystä muistisairauksista
- palveluiden tuottajia koulutetaan kohtaamaan muistisairaita asiakkaita, jotta heidän itsenäinen asiointinsa onnistuisi
- kiinnitetään huomio fyysisen ympäristön hahmotettavuuteen ja esteettömyyteen erityisesti terveystalouksissa ja kauppakeskuksessa sekä pyritään saamaan taloyhtiöt ja isännöitsijät mukaan kehittämistyöhön.

Kouluttamalla muistikummeja on lisätty alueen asukkaiden tietoa muistisairauksista. Kohdatessaan muistisairaahan henkilön muistikummi osaa tarvittaessa toimia tukena ja neuvoa eksynyttä muistisairasta. Tunnin mittaisia muistikummikoulutuksia on pidetty kouluissa ja eläkeläisten ryhmissä.

Kauppakeskus Columbuksessa tullaan aloittamaan yrittäjien ja heidän henkilökuntansa koulutukset muistisairaiden asiakkaiden kohtaamiseen. Koulutusta on räätälöity yhdessä muistisairaiden henkilöiden kanssa.

Liikkumaan kannustavasta Muistiraitista tehtiin ehdotus kaupungin osallistavan budjetoinnin OmaStadi-äänestykseen, mutta suunnitelma ei edennyt toteutettavaksi. Muistiraitin tavoitteena on tukea muistisairaiden asukkaiden yhteisöön kuulumista, lisätä uskallusta lähteä ulos ja mahdollisuuksia kohdata toisia.

Ideana muistiraitissa on, että se soveltuu kaikille vuosaarelaisille. Suunnitelmaan kuuluu 2–3 erimittaista esteetöntä, värikoodein merkittyä reittiä levähdyspenkkeineen. Reitteihin yhdistetään toiminnallisuutta ja elämyksiä liikunnan, kulttuurin ja musiikin muodossa. Nuoret osallistuisivat levähdyspenkkien maalaamiseen ja penkkien yhteyteen voisi liittää liikuntaohjeita ja tietoja sekä kuvia paikan historiasta ja taidetta. Reiteillä järjestettäisiin

kävelyjä, joilla lauletaan osallistujille tuttuja ja mieluisia lauluja. Laulukävelyihin luodaan malli yhteistyössä Metropolia ammattikorkeakoulun kanssa.

Muistiraitti alkaisi Vuosaaren metroasemalta. Reitit levähdyspenkkeineen merkittäisiin asemalla sijaitsevaan isoon karttaan. Myös metroaseman muistiystävällisyyttä parannettaisiin selkeyttämällä opasteita. Muistiraitin suunnitteluun ja toteutukseen osallistuisi työryhmän lisäksi alueen asukkaita ja muistisairaita kokemusasiantuntijoita sekä kaupungin edustajia kulttuurin ja vapaa-ajan, kaupunkiympäristön sekä sosiaali- ja terveysalan toimialaloilta. Kaupunki johtaisi toteutusta ja ylläpitäisi reittiä.

Kun muistisairaat itse määrittävät keskusteluryhmissä liikkumista helpottavia ominaisuuksia, esiin nousivat ympäristön tasaisuus, rauhallisuus ja riittävä tila liikkumiseen. Lähipalvelut pienissä yksiköissä ovat helposti saavutettavissa. Siisti ja vaihteleva, silmää miellyttävä ympäristö, jossa on maamerkkejä tai mieleenpainuvia kohtia muistin tueksi, edesauttaa liikkumista. Samoin penkit ja muut levähdyspaikat säännöllisin välein. Puistot koetaan turvallisiksi liikkumisympäristöiksi. Liikkumisen turvallisuuden suhteen polkupyörät, sähköpotkulaudat ja skeittarit aiheuttavat huolta. Liukkaus pelottaa ja haittaa päivittäisten asioiden hoitoa.

Muistiystävällisellä kulkureitillä katujen ylitykset ovat turvallisia, suojatiet hyvin merkityjä ja kunnossapito toimii. Opasteet ovat silmän korkeudella, ja niissä käytetään vahvoja värejä sekä nuolia osoittamaan suuntaa. Hyvä opaste kertoo selkeästi mitä opastetaan, on riittävän iso ja tarvittaessa heijastava tai valaistu. Kadunnimet on merkitty kookkailla kirjaimilla, kylttejä tiheästi ja valaistus kirkasta. Valo on tärkeää sekä ympäristön hahmotettavuudelle että viihtyisyydelle.

Kehittämisen arviointi

Vuosaaren muistiystävällisyyden kehittäminen on vasta alussa, mutta tarve muihin kaupunginosiin levitettävälle toimintamallille on jo tullut esiin. Suurin haaste kehittämistyölle on resurssien puute. Käytännössä kehittämistä vie eteenpäin Helsingin Alzheimer-yhdistys, joka tekee työtä osana muistiluotsitoimintaa. Varsinkin fyysisen ympäristön kehittäminen edellyttäisi tiivistä yhteistyötä kaupungin eri toimialojen kanssa ja siihen osoitettua rahoitusta.

Yhteisöllisyyttä vahvistavia muistikummikoulutuksia on pidetty jonkin verran, mutta koulutuksia tulisi saada suunnattua laajemmin alueen asukkaille ja toimijoille.

Kuva 7. Rikspyörä vie luontoon.

4.2.7 Koskelan seniorikeskus

Helsingin kaupunki tarjoaa seniorikeskuksissa ikääntyneille asukkaille kotona asumista tukevia palveluja, palveluasumista ja ympärivuorokautista hoivaa. Koskelan seniorikeskus (entinen Koskelan monipuolinen palvelukeskus) sijaitsee puistomaisella vanhalla sairaala-alueella, jolle täydennysrakennetaan lähivuosina yli tuhat uutta asuntoa noin 3 000 asukkaalle. Rakennettavat asunnot ovat vuokra-, aso-, hitas- ja omistusasuntoja, joista osa on suunnattu ikäihmisille ja kehitysvammaisille. Uudisrakentaminen painottuu alueen reunoille, jolloin keskelle jäävät puistoalueet pääosin säilyvät. Yksi vanhoista rakennuksista kunnostetaan päiväkodiksi ja alueelle on tulossa tilat myös asukastalolle ja päivittäistavarakaupalle. Nykyisin palvelukeskuksen käytössä olevat suojellut rakennukset muutetaan asunnoiksi ja seniorikeskukselle rakennetaan uudet tilat Kunnalliskodintien toisella puolella sijaitsevalle tontille. Alueen julkiset liikenneyhteydet ovat hyvät.

Tavoitteet

Uuden seniorikeskuksen rakentamisen tavoitteena on asukkaiden itsemääräämisoikeutta ja toimijuutta tukeva sekä vapaan ja turvallisen liikkumisen mahdollistava tehostetun palveluasumisen yksikkö muistisairaille henkilöille.

Toteuttajat ja prosessi

Seniorikeskuksen rakennuttavat Helsingin kaupungin asunnot (Heka) ja Asuntotuotantotoimisto (ATT). Hankkeeseen saadaan ARAn erityisryhmien asumisen investointiavustusta. Asemakaava on vahvistettu 2017, tontti luovutettu rakentajille ja uudisrakennuksen esisuunnittelun kilpailutus käynnistyi syksyllä 2019. Varsinainen suunnittelu aloitettaneen syksyllä 2020 ja keskuksen arvioitu valmistumisaika on syksyllä 2023. Koskelan monipuoliseen palvelukeskukseen palkataan rakentamisen ajaksi projektityöntekijä, joka on mukana kaikissa toteutuksen vaiheissa ja opastaa henkilökuntaa tilojen käyttöönotossa.

Toimenpiteet

Seniorikeskusten toiminnassa muistiystävällisyys on keskeistä, koska tehostettua palveluasumista tarvitaan useimmiten muistisairauden vuoksi. Koskelan alueen asemakaavan laadinnassa ja rakentamisen tarvekuvauksessa otettiin mallia hollantilaisesta muistikyläkonseptista. Hankkeen suunnittelun edetessä malli on jalostunut neljän seitsemänpaikkaisen pienkodin toiminnalliseksi ryhmäkodiksi, kvartetiksi. Pienkoti muodostuu asukkaiden omista huoneista kylpyhuoneineen ja huoneita yhdistävästä keittiö-olohuoneesta. Ryhmäkodin yhteisissä tiloissa sijaitsevat kodinhoituhuone, sauna, terassi, parveke tai piha. Tavoitteena on, että asunnot varustellaan niin, että niissä voi asua myös muita kuin muistisairaita asukkaita, esimerkiksi opiskelijoita. Rakennukseen tulee sosiaali- ja terveyspalveluiden lisäksi tiloja myös ravintolapalveluille ja yrittäjille.

Muistikyläideologia perustuu ajatukseen itsemääräämisoikeudesta ja mahdollisimman vapaasta liikkumisesta. Ympäristön esteettömyys, turvallisuus, viihtyisyys ja yhteisöllisyys ovat keskeisiä. Muistikylän ominaisuuksiin kuuluvat pienet yksiköt, joissa voi liikkua vapaasti, mieluisten asioiden tekeminen, kuntoilu, luonnon kokeminen ja ulkona oleminen sekä lähipalveluiden saatavuus. Muistikylän elementtejä voidaan soveltaa kaikkiin toimintaympäristöihin.

Teknologiaa käytetään liikkumisen turvaamiseksi, mutta tällä hetkellä saatavien ratkaisujen käytettävyys ei ole paras mahdollinen. Paikantavat laitteet ovat isoja ja raskaita ja niiden akku kuluu nopeasti. Muistisairas asukas ei välttämättä pysty itse huolehtimaan laitteen lataamisesta.

Seniorikeskusten rakentamiseen liittyvät kilpailutukset perustuvat laatuvaatimuksiin, joissa määritellään rakennusten suunnittelua ja toteutusta ohjaavat tekijät. Laatuvaatimuksissa on otettu huomioon asukkaiden, omaisten ja henkilökunnan työpajoissa työstämiä näkemyksiä ja niissä näkyy muistikyläajattelu. Laatuvaatimusten mukaan ”Seniorikeskus on kylämäinen, turvallinen ja aktivoiva ympäristö, jossa hyödynnetään digitaalisia ratkaisuja”. Seniorikeskukset sijoittuvat keskeisille paikoille, osaksi kaupunkiyhteisöä ja asunnot niissä ovat ryhmäkotityyppisiä. Keskuksen tontin tulee olla väljä ja piha-alueen

huomaamattomasti aidattu tai korttelisisäpiha. Pihan tulisi olla vihreä, liikkumiseen ja toimintaan eri-ikäisiä houkutteleva. Esteettömien kävelyreittien varrella tulee olla kaunista katseltavaa, levähdyspenkkejä ja kuntoiluvälineitä. (Seniorikeskusten laatuvaatimukset, luonnos.)

Uuden rakennuksen myötä Koskelassa luovutaan kokonaan laitoshoidosta ja asukkaat tulevat siirtymään palveluasumiseen. Henkilökuntaa on valmennettu tulevaan hoitokulttuurin muutokseen koulutuksissa ja työpajoissa. Hanketta suunnitellut Muistikylä-työryhmä on laatinut Muistiystävällisen toiminnan käsikirjan, joka on käytössä kaikissa seniorikeskuksissa. Käsikirja on syntynyt henkilöstön, asiakkaiden ja asiantuntijoiden yhteistyönä ja sen tavoitteena on tukea muistisairaana ihmisen osallisuutta ja toimijuutta omannäköisen ja turvallisen elämän mahdollistamiseksi eri toimintaympäristöissä.

Koskelassa järjestetään paljon tapahtumia ja toimintaa ulkona. Creen care -toiminta kuuluu osaksi hoivaa. Tuleva seniorikeskus tulee sijaitsemaan toisella puolen katua kuin alueen laajat puistot. Ulkotoiminta tulee keskittymään tulevaisuudessa rakennusten viherkatoille ja sisäpihoille, jolloin käytettävissä oleva tila pienenee.

Viherkattojen ja sisäpihojen suunnittelua ja tulevaa käyttöä tukemaan asukkailta ja heidän omaisiltaan sekä henkilökunnalta koottiin näkemyksiä Helsingin yliopiston hankkeessa. Tietoa kerättiin lähiviherympäristöön liittyvistä tarpeista ja toiveista eläytymismenetelmän, kyselyjen, kävelyhaastattelujen ja työpajojen avulla. Henkilökunnan näkökulmasta korostui hallittu rakennettu ympäristö ja sen turvallisuus. Asukkaiden toiveissa oli elämyksellinen, ennalta määrittelemättömämpi piha, johon voi liittää omia merkityksiä. Valmiiksi toiminnoiltaan ja tapahtumiltaan suunniteltu paikka voi suunnata olemista suorittamiseksi kokemisen sijaan.

Kehittämisen arviointi

Koskelan uudisrakentaminen on kestänyt aluksi arvioitua pidempään ja suunnitelmat ovat muuttuneet. Eniten viivästyttä aiheutti sote-maakuntaudistuksen valmistelu, joka aiheutti epävarmuutta tilojen tulevasta vuokraajasta. Uudistuksen keskeytyminen ja vanhojen tilojen käytön ehdoiksi asetettujen korjausten määräajan umpeutumisen läheneminen on vauhdittanut hankkeen etenemistä.

Seniorikeskuksen ympäristö tulee muuttumaan aiemmasta rauhallisesta sairaalamaisesta alueesta tehokkaasti rakennetuksi asuinalueeksi, mikä vilkastuttaa ympäristöä ja tulee lisäämään lähipalveluiden saatavuutta. Siihen, kuinka muistisairailla asukkailla sopeutuvat uuteen ympäristöön, tulee vaikuttamaan liikkumisen mahdollisuudet alueella sekä tulevien asukkaiden suhtautuminen ja asenteet muistisairaita kohtaan.

Seniorikeskukseen varataan tiloja myös yritystoiminnalle. Palveluyrittäjille, kuten kampaajalle ja jalkahoitajalle tulee todennäköisesti riittämään asiakkaita, mutta tuotteita, kuten vaatteita tai jalkineita, myyville, voi tilavuokra muodostua liian suureksi. Ratkaisuna voi olla esimerkiksi, että tilan vuokraa useampi yrittäjä, jotka käyttävät sitä eri päivinä. Tällä hetkellä keskuksen tiloissa pidettävistä pop-up myymälöistä ei peritä yrittäjiltä vuokraa.

4.3 Keskeiset havainnot kotimaisista esimerkeistä

Kehittämiskohteissa nousee esille muistisairaiden asumisen ympäristöjen kehittäminen, joka on suuntautunut pääosin sosiaalisen ympäristön ja asuntojen muistiystävällisyyden parantamiseen, mutta myös fyysisen ympäristön ratkaisuista alkaa olla esimerkkejä. Muistiystävällisyyden edistämiseksi perustaa on luonut ”Kansallisen muistiohjelman 2012–2020 – Tavoitteena muistiystävällinen Suomi” toimeenpano kansainvälisten esimerkkien lisäksi (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012).

Kotimaisten esimerkkien valossa Tampere isona kaupunkina ja Lapinjärvi pienenä kuntana ovat toteuttaneet ikäystävällisyyttä rakennetussa asuinympäristössä tavoitteellisesti käytännössä pisimmälle. Tampereen pitkäaikainen mukanaolo WHO:n ikäystävällisten kaupunkien ja yhteisöjen verkostosta heijastuu kaupungin linjauksissa ja toimintamalleissa. Muuallakin on tehty ikäystävällisyyttä edistäviä toimenpiteitä ja toteutusta odottavia suunnitelmia.

Yhteistä monelle kehittämishankkeelle on asumisen ja palveluiden yhdistäminen joustavin, tarvelähtöisin ratkaisuin. Käytännössä tämä tarkoittaa muuntojoustavia rakennusratkaisuja, joissa tilojen käyttötarkoitusta voidaan muuttaa ja verkostoitunutta palveluntuotantoa, jossa palveluntuottajien yhteistyö korostuu. Ikäystävällisyyden kehittämisen perusteiksi on kerätty laaja tietopohja ja mallia otetaan hyvistä käytännön esimerkeistä. Ikääntyneiden osallistaminen asumisen suunnitteluun ja palveluiden kehittämiseen on esimerkeissä toteutunut usein yhteissuunnittelun avulla. Tärkeää on, että asukkaiden osallistuminen näkyy lopputuloksessa, jotta heille syntyy kokemus tasaveroisesta kumppanuudesta ja osallisuudesta.

Sekä taajamissa että asuinalueilla ikääntyneille suunnatut palvelut pyritään yhdistämään asumiseen niin, että samalla luodaan edellytyksiä yhteisöllisyyden syntymiseen. Kylätalo- ja lähitorimallit muodostavat alueellisia asukkaiden olohuoneita, jotka ainakin osittain pyritään profiloimaan kaikenikäisille sopiviksi.

Ikäystävällisyys koostuu erilaisista ympäristön laatutekijöistä, joihin vaikuttavat monet kuntien eri hallinonalojen toimet. Ikäystävällisyyteen kuuluvat keskeisesti liikkumisen

ympäristöt ja niiden kunnossapito, moninaiset ikäihmisten palvelut ja viherpalvelut. Tärkeimmät ikäystävällisen asuin ympäristön ominaisuudet ovat asuin ympäristön käveltävyys ja palveluiden saavutettavuus. Näiden suunnitteluvastuu jakautuu kaavoituksen, liikennesuunnittelun ja vihersuunnittelun kesken, mutta toteutus ja kunnossapito määrittelevät käytettävyyden.

Ikäystävällisyyttä kokonaisvaltaisena käsitteenä on vaikea konkretisoida, eikä sille ole kunnissa käytössä indikaattoreita, joiden avulla alueiden ikäystävällisyyttä ja sen kehitystä voitaisiin arvioida ja seurata. Ikäystävällisyyden kehittäminen jääkin usein yksittäisten toimenpiteiden tasolle eikä siitä muodostu jatkuvaa toimintaa. Mikäli kehitystyön tuloksia pystyttäisiin paremmin seuraamaan ja dokumentoimaan, voitaisiin hankkeissa saatuja kokemuksia jatkossa hyödyntää ja kehittämistä jäntevöittää.

Monialainen, poikkisektorinen yhteistyö on ikäystävällisyyden kehittämisen perusta. Jotta se onnistuisi, toimijoiden yhteistyöstä ja siihen liittyvistä tavoitteista, toimenpiteistä ja vastuista tulee sopia selkeästi yhdessä. Hallinnon siiloutuneisuus, budjetoinnin yksikkökohtaisuus ja eriaikaisuus hankaloittavat kokonaisvaltaista asuin ympäristön kehittämistä, vaikka kaikilla tahoilla olisikin yhteinen näkemys tavoitteista. Yhteistyön onnistuminen edellyttää myös toimintaa kaikissa vaiheissaan koordinoivaa tahoja. Varsinkin isommissa kehittämis- ja rakennushankkeissa on useita toimijoita, joiden välillä sovitaan erilaisia yhteistyösopimuksia. Sopimusten sitovuus kuitenkin vaihtelee ja aiemmin sovitut asiat voivat muuttua hankkeen aikana merkittävästi.

Vaikka hyvä suunnittelu tuottaa myös ikäystävällistä asumista, nykyiset kaupunkikehittämisen mekanismit eivät markkinavetoisuudessaan lähtökohtaisesti edistä ikäystävällistä asumista. Tehokkaassa rakentamisessa ei jää sijaa laajoille viheralueille, isoille korttelipihoille eikä matalille rakennuksille. Rakentamisessa ohjausvalta on siirtynyt kaavoituksesta yhä enemmän rakennusliikkeille ja kiinteistökehittäjille, joiden toiminta on riippuvaista talouden suhdanteista. Kaavoituksessa voidaan tilavarausten muodossa esittää tavoitteita, jotka edistävät asumisen ikäystävällisyyttä, mutta joiden suunnittelua ja toteuttamista kortteleissa määrittelee rakentajan taloudelliset tavoitteet. Parhaiten otetaan huomioon esteettömyys, koska siitä on lainsäädäntöä ja sitä seurataan rakennusvalvonnassa. Laatutekijöiden, joihin ei liity normitusta ja noudattamatta jättämiseen sanktioita, ohjausvoima on heikko.

Kaupunki- ja yhdyskuntasuunnittelulla on monissa kunnissa rajalliset resurssit. Pienissä kunnissa ei ole osaamista omasta takaa ja suurissa kunnissa ei kaikkea ehditä itse suunnitella, jolloin suunnittelua ulkoistetaan. Haasteeksi nousee silloin, kuinka varmistetaan kehittämisen tarvelähtöisyys ja perehtyminen paikallisiin olosuhteisiin.

Ikääntyneet viettävät aikaansa pääasiassa asuinalueellaan ja lähipalvelut ovat heille tärkeitä. Tiivis rakennuskanta ja tiheä reittien verkosto tukee lähipalvelujen saavutettavuutta

ja alueen käveltävyyttä. Tällöin asukasohja riittää palvelujen ylläpitoon ja julkisen liikenteen käyttömahdollisuuksia on enemmän. Täydennysrakentaminen voikin parantaa ikäystävällisyyttä, kunhan samalla huolehditaan, että viheralueita ja pihoja säilyy riittävästi ja rakennuksista ei tule liian suuria. Kunnat korostavat mielellään digitaalisten palveluiden kehittämistä iäkkäiden asukkaiden asumisen tueksi, mutta iäkkäät itse eivät näe sitä tärkeänä.

Ikääntyneiden muuttohalukkuus on vähäistä ja muuttomatkat lyhyitä. Uudet asunnot sijaitsevat useimmiten enintään 5 km etäisyydellä aiemmasta (Helminen ym. 2017). Tämä näkyy hyvin Hervannan ikääntymisenä. 70- ja 80-luvulla rakennetuissa lähiöissä on todennäköisesti sama tilanne muuallakin, mikä kuntien on hyvä tiedostaa.

5 Yhteenveto ja suositukset

Niin kansainvälisessä kuin kotimaisessakin ikäystävällisyyden kehittämisessä työtä tehdään sekä koko kaupungin hallinnollisella tasolla että yksittäisissä kehittämishankkeissa. Eri kaupungit ja asuinalueet ovat kehittämisessä usein eri vaiheissa: toisilla korostuvat valmisteleva työ, suunnitelmat ja tavoitteet ja toiset taas ovat jo ehtineet toteuttaa käytännön ratkaisuja ikäystävällisyyden parantamiseksi. Joissakin kehittämisprosesseissa tai -hankkeissa ikäystävällisyys on selvästi avainkäsite ja keskeinen viitekehys ja toisissa se on löyhemmin osa laajempaa tavoitekokonaisuutta.

Ikäystävällisyyden kansainvälisessä kehittämisessä Maailman terveysjärjestön rooli ja esimerkki on keskeinen. WHO on koonnut yhteen ikäystävällisyyttä kehittäviä kaupunkeja ja yhteisöjä ja tarjoaa selkeän käsitteellisen viitekehysten ja toimintamallin ikäystävällisyyden kehittämiselle. Tarjottu kehittämismalli on helppo omaksua, sillä se noudattaa pitkälti yleisiä hyvän kehittämisen toimintatapoja. WHO:n ikäystävällisyyden käsitteistö ja viitekehys ovatkin paljon käytettyjä, ja ne näkyvät myös niissä kehittämisprosesseissa, jotka eivät ole muodollisesti osa WHO:n verkostoa ja sen toimintaa.

Kehittämisprosessi kuntoon. Selvityksen esimerkit toivat esille sen, että kunnan tulee olla ikäystävällisyyden kehittämisessä aktiivinen ja koota paikalliset toimijat yhteiseen työhön. Työ kannattaa aloittaa kartoittamalla asukkaiden tarpeita esimerkiksi WHO:n ikäystävällisyyden teema-alueita hyödyntäen. Kartoitus voidaan toteuttaa kyselynä tai järjestämällä laaja aloitusseminaari työpajoinen. Tarpeiden kartoituksessa on hyvä olla mukana monia paikallisia toimijoita, kuten järjestöjä ja palveluntuottajia, sekä kaupungin edustajia eri hallinnonaloilta. Tärkeitä toimijoita ovat iäkkäät itse ja heitä edustavat organisaatiot, joiden kautta iäkkäiden ja heidän läheistensä näkökulmia saadaan esille.

Alkutilanteen kartoittamisesta edetään suunnitelmiin ja poikkisektoriin toimintaohjelmiin, jotka kiinnittyvät esimerkiksi kaupungin ikäpoliittiseen strategiaan tai vastaavaan. Vaikka kehittäminen alkaisi yhdeltä asuinalueelta, näkökulmana tulee olla koko kaupungin ikäystävällisyyden kehittäminen. Ikäystävällisyys ei etene vain irrallisin kehittämishankkein, vaan se tarvitsee tuekseen kokonaisvaltaisen ja pitkäjänteisen kehittämisprosessin, johon monet paikalliset toimijat ovat sitoutuneet ja jonka edistymistä seurataan

ja arvioidaan systemaattisesti. Lisäksi on hyvä muistaa, että ikäystävällisyys ei koske vain iäkkäitä, vaan se on kuntalaisten yhteinen asia, joka palvelee lopulta kaikkia asukkaita ja erityisesti niissä elämäntilanteissa, joissa oma tai läheisen toimintakyky on heikentynyt.

Yhteistyötä toteuttamiseen. Kunnat ovat ratkaisevassa asemassa ikäystävällisiä asuinalueita kehitettäessä. Maankäyttö ja kaavoitus ohjaavat asuntojen ja palveluiden sijoittumista ja tontinluovutusmenettelyn kautta voidaan rakentajia sitouttaa kunnan ikääntyneitä koskeviin strategisiin tavoitteisiin ja kehittämissuunnitelmiin. Asuinalueeseen liittyvien suunnitelmien toimeenpano edellyttää usein poliittista päätöksentekoa, mihin vaikuttavat rakentamiselle asetetut tehokkuusvaatimukset ja tuotto-odotukset.

Ikäystävällisyyden kehittäminen vaatii resursseja, joita varsinkaan pienillä toimijoilla ei yksin ole. Isommat asuinalueisiin kohdistuvat hankkeet tehdäänkin usein yhteenliittymissä ja laajassa yhteistyössä, jossa kunta on merkittävässä roolissa. Toimenpiteiden toteuttamista projektiluonteisuus raamittaa, mutta kokonaisuutena ikäystävällisyyden tulisi olla kunnan pitkäjänteistä ja jatkuvaa toimintaa, joka kuuluu automaattisesti hyvään suunnitteluun ja rakentamiseen. Yhteistyön onnistuminen usean eri toimijan kesken edellyttää kehittämisen eri vaiheissa jatkuvaa vuorovaikutusta ja vahvaa poikkisektorista koordinaointia.

Tässä selvityksessä ikäystävällisyyttä tarkasteltiin niin kansainvälisten kuin kotimaistenkin esimerkkien kautta. Kansainväliset esimerkit olivat Länsi-Euroopasta (Manchester, Haag ja Cork) sekä Pohjoismaista (Göteborg, Oslo ja Reykjavik). Niissä tarkastelun kohteena oli koko kaupungin ja sen asuinalueiden suunnittelu. Kaupungit olivat mukana WHO:n ikäystävällisten kaupunkien ja yhteisöjen verkostossa, ja lähes kaikilla oli laadittuna ikäystävällisyyttä kehittävä toimintaohjelma tai vastaava. Kotimaiset esimerkit koostuivat osin rajatuimista kehittämiskohteista, kuten keskustaaajamista tai yksittäisistä asuinalueista. Tarkastelukohteet olivat Lapinjärveltä, Savitaipaleelta, Porvoosta, Tampereelta ja Helsingistä. Seuraavassa on koottu tapausesimerkkien pohjalta yksityiskohtaisemmin niitä asioita, joihin tulee kiinnittää huomiota ikäystävällisyyttä kehitettäessä.

5.1 Kehittämisessä huomioitavia tekijöitä

- Ikäystävällisyys on yleinen käsite, joka on helppo liittää pelkkänä nimikkeenä monenlaiseen iäkkäiden hyväksi tehtävään työhön. Tällöin ikäystävällisyydellä ei ole ohjaavaa voimaa, eikä se aidosti suuntaa tekemisiä uudella ja yhteisellä tavalla. Ikäystävällisyyden sisältöön ja viitekehykseen tulee perehtyä ja sovittaa se paikalliseen kehittämiseen yhteisesti päätetyllä tavalla, jotta se ei jäisi vain tyhjäksi uudissanaksi. Ikäystävällisyyden leimaantumista pelkäävät iäkkäille

tarkoitetuksi on hyvä välttää. Esille tulee nostaa sen myönteiset vaikutukset kaikkien asukkaiden elämään.

- Ikäystävällisyyden kehittämiseen kannattaa sisällyttää muistisairaiden asukkaiden hyvinvoinnin edistäminen painottamalla ikä- ja muistiystävällisyyden tavoitetta. Kun tietoa kerätään iäkkäiltä asukkailta, myös muistisairaiden ja heidän läheistensä näkökulmia tulee saada esille. Muistisairaista henkilöistä koostuvien ryhmien haastattelut ja arviointikävelyt ovat toimiva keino kerätä tietoa.
- Rakennetun ympäristön tulee vastata läkkäiden tarpeisiin, tukea itsenäistä kotona asumista ja mahdollistaa itsenäinen ja vapaa liikkuminen, asiointi ja yhteiseen toimintaan osallistuminen.
- Kokonaan uuden alueen kehittäminen voi olla helpompaa kuin vanhan alueen kehittäminen tai täydennysrakentaminen. Vanhalla alueella voi olla haasteellista saada nykyiset asukkaat ja alueella toimivat yhdistykset hyväksymään suunniteltuja muutoksia. Siksi tiedonkulku on keskeistä, ja kaikkien tulee tietää, mitä tapahtuu milloinkin ja miten pitkään eri asioiden valmistelu vie aikaa.
- Palvelujen järjestämiseen, koordinointiin ja valvontaan aiheuttaa haasteita se, että palvelut voidaan hankkia monista lähteistä. Verkostomaisissa ratkaisuisissa kokonaisuus on monimutkainen eikä selkeää jakoa yksityiseen tai julkiseen palveluun ole.

5.2 Ikäystävällisyyden kehittämisprosessi

- Ikäystävällisyyden kehittämiselle tulee olla olemassa selkeät, poikkisektorisuutta korostavat kehykset. Ikäystävällisyyttä tulisi käyttää yhteisenä viitekehyksenä aina, kun pohditaan, miten fyysinen ja sosiaalinen ympäristö yhdessä tukevat iäkkäiden ihmisten arkea ja asumista.
- Kehittäminen on hyvä sisällyttää kaupungin ikä- tai hyvinvointipoliittiseen tai muuhun strategiaproessiin. Asian edistämiseksi tarvitaan strategiaan perustuva toimintaohjelma, jossa toimenpiteet on kuvattu ja vastuutahot määritelty. Toiminnalle on hyvä asettaa ohjausryhmä tai vastaava ja ikäystävällisyyden edistämisen koordinointi voidaan sisällyttää joidenkin työntekijöiden toimenkuvaan. läkkäät asukkaat ja heitä edustavat tahot sekä eri asuinalueiden edustajat tule ottaa mukaan suunnitteluun ja toteutukseen.
- Kunnan hallinnonalojen tulee tunnistaa oman sektorinsa liittymäkohdat ja vaikutukset ikääntyneiden asukkaiden arkeen ja luoda sitä

kautta edellytyksiä poikkisektoriselle yhteistyölle. Ikäystävällisyyden kehittämisessä tarvitaan etenkin asumisen ja kaupunkisuunnittelun sekä sosiaali- ja terveystoimen yhteistyötä. Vanhustyöllä sekä asumisen ja ympäristön suunnittelulla tulee olla toimivat yhteistyörakenteet ja ikäystävällisyyden kautta yhteinen viitekehys.

- Ikäystävällisyyden paikallisessa kehittämisessä korostuu kaavoituksen, liikennesuunnittelun, kiinteistö- ja asuntotoimen ja ikäihmisten palvelujen yhteistyö. Kokonaisuuden hallitsemiseksi yhteistyölle on hyvä valita koordinaattori, joka varmistaa, että työskentely etenee ikäystävällisyyden tavoitteiden mukaisesti.
- Kaikkien osapuolten näkemykset ja kokemukset asuinalueiden ikäystävällisyydestä tulee koota yhteen kyselyin sekä yhteisiä seminaareja ja työpajoja järjestämällä. Asuinalueilla järjestettävillä arviointitai esteettömyyskävelyillä saadaan aluekohtaista tietoa. Tarpeiden ja toiveiden keräämiseen ja analysointiin tulee varata riittävästi aikaa.
- Rakentamisten, aikataulujen ja budjetoinnin yhteensovittaminen voi olla kehitettävällä asuinalueella haasteellista, jos toimijoita on useita. Silloin korostuvat hyvä etukäteisvalmistelu, kaikkien kokoontuminen yhteen, yhteisesti ymmärretyt tarpeet ja tavoitteet sekä sopimukseen sitoutuminen. Ikäystävällisyyden poikkisektorinen kehittäminen voi edistää eri toimijoiden hallinnollisten rakenteiden ja toimintatapojen yhteensovittamista, mikä sujuvoittaa myös muuta toimintaa.
- Kumppanuuskaavoitukseen ja tontin luovutukseen voidaan asettaa rakentajille ikäystävällisyyttä edistäviä tavoitteita. Toteutusta tulee kuitenkin valvoa, jotta rakentajat toimivat tavoitteiden mukaisesti silloinkin, kun suunnitelmiin tulee muutoksia tai toimijat vaihtuvat rakentamisen aikana.
- Suunnittelukilpailut ovat hyvä tapa saada esiin uusia ideoita ja luoda pohjaa yhteistyökumppanuuksille. Tulevien asumisen ja palveluiden tarpeiden ennakointi on suunnittelussa tärkeää, jotta ratkaisut olisivat toimivia ja pitkäikäisiä.
- Ikäystävällisyyden edistymistä tulee seurata ja arvioida. Tähän tarvitaan mittareita ja indikaattoreita, joiden kehittämiseen WHO:n ikäystävällisyyden teema-alueet antavat aineksia.

5.3 Ikäystävällisyyden ratkaisut

Rakennettu ympäristö

- Ikäystävällinen asuin ympäristö on esteetön, viihtyisä ja turvallinen.
- Asuinalueella on luontoa ja viheralueita sekä iäkkäille soveltuvia lähiliikuntapaikkoja.
- Liikkumisen mahdollisuudet turvataan. Liikkumista edistetään helposti hahmotettavilla, hyvin valaistuilla ja kunnossapidetyillä reiteillä, opasteilla, levähdyspenkkien sijoittelulla ja esteettömillä käymälöillä.
- Iäkkäille on tarjolla heille soveltuvia asumismuotoja, joihin voi sisältyä myös tarvittavia hoivapalveluja.
- Palvelut ovat asukkaiden tarpeiden mukaisia ja niitä integroidaan asumiseen. Palvelut ovat saavutettavia ja käytettäviä, julkinen liikenne esteetöntä ja ikäystävällistä teknologiaa hyödynnetään.
- Palveluja järjestetään tavoilla, jotka samalla vahvistavat yhteisöllisyyttä ja osallisuutta (Kylätalo-, Lähitori- ja Muistikylämallit).
- Rakennusten ja asuntojen muuntojoustavuus parantaa mahdollisuuksia vastata asuinalueen kehittämisen ja asukkaiden tarpeisiin.
- Rakennetun ympäristön esteettömyyttä ja soveltuvuutta iäkkäille asukkaille tarkastellaan kokonaisvaltaisesti suunnittelu- ja toteutusvaiheessa. Kunnalla on yhteinen ohje esteettömyyskävelyille iäkkäille tärkeillä alueilla, joiden avulla niiden korjaus- ja kehittämistarpeet voidaan arvioida.
- Rakennettua ympäristöä tarkastellaan sen asukkaille tuottamien kokemusten kautta. Tällöin voidaan löytää rakenteellisia ratkaisuja, jotka tyydyttävät mahdollisimman monen asukkaan kokemuksellisia tarpeita, kuten turvallisuuden tunnetta.
- Asuin ympäristö on monipuolinen ja muunneltava. Tällöin asukkaat voivat omaehtoisesti ja yhdessä luoda merkityksellisiä sekä yhteisöllisyyttä vahvistavia tiloja ja toimintoja.

Osallisuus

- Ikäystävällisyyden tueksi tarvitaan ikätasa-arvon edistämistä, negatiivisten vanhuudenkuvien torjumista ja ikäystävällistä asenneilma-
piiriä.
- Ikäystävällisyyden vahvistamiseksi asuinalueilla tulee olla eri ikäryhmiä ja sukupolvia yhdistävää toimintaa ja yhteisöllisiä tapahtumia. Toiminnan taustalla voi olla esimerkiksi iäkkäiden yksinäisyyden ehkäisemiseksi järjestetty kampanja.

- Asukkaita ja palveluntarjoajia sitoutetaan ja innostetaan ikäystävällisyyden edistämiseen eri tavoin (kunniakirjat, sitoutumisasiakirjat yms.).
- Asuinalueilla on iäkkäitä kiinnostavaa toimintaa ja kohtaamispaikkoja, kuten toimintakeskuksia, asukastupia, taloyhtiöiden kerhotiloja ja vastaavia. Etenkin iäkkäille soveltuvan vapaaehtoistoiminnan kehittäminen on tärkeää.
- Asuinalueiden palvelut ja liiketoiminta on asiakaspalvelultaan ikä- ja muistiystävällistä. Työntekijöille järjestetään aiheeseen liittyvää koulutusta.
- Iäkkäille on helposti tarjolla tietoa asuinalueiden palveluista sekä toiminta- ja harrastusmahdollisuuksista. Tieto on saavutettavaa ja ymmärrettävää ja sitä tarjotaan monen eri kanavan kautta.
- Iäkkäille asukkaille järjestetään mahdollisuus tasaveroiseen kumppanuuteen yhteissuunnittelussa. Rakentava vuoropuhelu onnistuu, kun asenne siihen on myönteinen, käytettävät menetelmät soveltuvat iäkkäille ja kuulemiseen varataan rauhallinen tila ja riittävästi aikaa.

Liite 1. Haastateltujen taustaorganisaatiot

Aalto-yliopisto / Sotera
Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden tiedekunta
Helsingin Alzheimer-yhdistys ry
Helsingin yliopisto / DENVI tutkijakoulu
Koskelan monipuolinen palvelukeskus
Kotipirtti ry
Käräjätörmän yhteisökylähanke
Lapinjärven kunta
Lännen Viherpalvelut
Porvoon kaupunki
Savitaipaleen vanhaintuki ry
Tampereen kaupunki / kaavoitus
Tampereen vanhuspalveluyhdistys ry
VTS-kodit

Liite 2. Ikäystävällisen kaupungin tarkistuslista

Tarkistuslista perustuu WHO:n maailmanlaajuiseen Ikäystävälliset kaupungit -projektiin, johon osallistui 33 kaupunkia 22 maasta. Lista on tarkoitettu työkaluksi kaupungin oman toiminnan arviointiin ja kehittämisen kartoitukseen. Yksityiskohtaisempaa tietoa on saatavilla WHO:n Global Age-Friendly Cities Guide -julkaisusta.

Ympäristö ja julkiset rakennukset

- Julkiset tilat ovat siistejä ja miellyttäviä.
- Puistoissa ja muilla ulkoilualueilla on tarpeeksi penkkejä, jotka ovat turvallisia ja hyvin hoidettuja.
- Jalkakäytävät ovat hyvin hoidettuja, esteettömiä ja ne on varattu ainoastaan jalankulkijoille.
- Jalkakäytävien pinnoite ei ole liukas. Käytävät ovat riittävän leveitä apuvälineitä käyttäville ja katukiveykset risteyksissä madallettuja.
- Suojateitä on tarpeeksi ja niitä pystyvät käyttämään eri tavoin liikkumisesteiset henkilöt henkilöt. Suojatiet erottuvat visuaalisesti tai äänen perusteella. Liikennevaloristeyksissä kadun ylittämiseen tarkoitettu aika on tarpeeksi pitkä.
- Saarekkeet vilkkaasti liikennöidyillä kaduilla, tarpeen mukaan yli- ja alikulkuja.
- Autoilijat antavat tietä jalankulkijoille risteyksissä ja suojateillä.
- Pyörätiet ja jalkakäytävät on erotettu toisistaan.
- Julkisten alueiden turvallisuuteen kiinnitetään huomiota hyvällä valaistuksella, poliisin partioinnilla ja yhteisötoiminnalla.
- Palvelut sijaitsevat lähellä toisiaan ja pääsy niihin on esteetön.
- Ikääntyneille on erillisiä palvelujärjestelyjä, esimerkiksi erilliset jonot tai palvelutiskit.
- Rakennusten ulko- ja sisäpuolella on selkeät opasteet. Istumapaikkoja ja käymälöitä on riittävästi, hisseihin ja portaisiin on helppo päästä ja lattiamateriaalit ovat turvallisia.
- Julkisia wc:tä on tarpeeksi sisä- ja ulkotiloissa ja ne ovat siistejä, hyvin hoidettuja sekä helppopääsyisiä.

Liikenne

- Julkisen liikenteen maksut ovat kohtuuhintaisia ja selvästi näkyvissä.
- Julkinen liikenne on luotettavaa ja säännöllistä, myös yöllä, viikonloppuisin ja loma-aikoina.

- Kaikki kaupunginosat ja palvelut ovat saavutettavissa julkisen liikenteen avulla, yhteydet ovat hyvät sekä reitit ja kulkuneuvot on selvästi merkitty.
- Julkisen liikenteen ajoneuvot ovat siistejä, hyvin huollettuja, esteettömiä, ruuhkattomia ja niissä on istuimia, jotka on varattu vanhuksille ja liikuntarajoitteisille matkustajille.
- Vammaisille on tarjolla omia julkisen liikenteen ratkaisuja.
- Kuljettajat pysähtyvät pysäkeillä ja odottavat matkustajien istuutumista ennen liikkeellelähtöä.
- Julkisten liikennevälineiden pysäkit sijaitsevat sopivilla paikoilla ja ne ovat turvallisia, siistejä ja selvästi merkittyjä. Pysäkeillä on istumapaikkoja ja ne tarjoavat riittävän sääsuojan.
- Aikatauluista ja reiteistä on tarjolla kattavaa ja helposti ymmärrettävää tietoa.
- Rajallista julkista liikennettä täydennetään vapaaehtoisilla ratkaisuilla.
- Taksit ovat kohtuuhintaisia ja esteettömiä. Kuljettajat ovat avuliaita ja ystävällisiä.
- Tiet ovat hyvässä kunnossa ja hyvin valaistuja. Sadevesiviemärit ovat katettuja.
- Liikennevirrat ovat hyvin ohjattuja.
- Tiealueilla ei ole näköesteitä.
- Liikennemerkkit ja liittymät ovat hyvin näkyvissä ja hyvin sijoitettuja.
- Ajo-opetusta ja kertauskursseja tarjotaan kaikenikäisille henkilöille.
- Pysäköintialueet ovat turvallisia ja sopivasti sijoitettuja. Parkkipaikkoja on riittävästi.
- Invapysäköintipaikkoja on riittävästi ja niiden oikeaa käyttöä noudatetaan.

Asuminen

- Ikääntyneille on tarjolla riittävästi asuntoja, joissa asumiskulut ovat kohtuulliset. Asunnot sijaitsevat alueilla, jotka ovat turvallisia ja lähellä palveluita sekä muita asukkaita.
- Edullisia kodinhoitoon ja huoltotöihin liittyviä palveluita on saatavilla riittävästi.
- Asunnot ovat hyvätasoisia ja tarjoavat riittävästi suojaa ja turvallisuutta mukaan lukien asianmukainen lämmitys ja ilmastointi/viilennys.
- Asunnon sisätiloissa ja kerrostalojen yhteisissä tiloissa on helppo liikkua.

- Kodin muutostyöt ovat mahdollisia ja kohtuuhintaisia. Palvelujen tarjoajat ymmärtävät ikääntyneiden tarpeet.
- Julkiset ja yksityiset vuokra-asunnot ovat puhtaita, hyvin ylläpidettyjä ja turvallisia.
- Vammaisille ja huonokuntoisille vanhuksille on tarjolla riittävästi kohtuuhintaisia asuntoja. Asuntoihin on saatavilla tarvittavat palvelut.
- Paikoillaan vanhenemisen mahdollisuus (ageing in place), riittävä tiedotus palveluista kotona asumista tukevista palveluista.
- Ikäihmisten asunnot ovat yhteydessä ympäröivään yhteisöön ja asuinalueeseen

Osallistuminen

- Erilaisiin tapahtuma- ja toimintapaikkoihin on helppo päästä julkisilla kulkuneuvoilla. Paikat ovat esteettömiä ja hyvin valaistuja.
- Tapahtumien aikataulut sopivat ikäihmisille.
- Aktiviteetteihin ja tapahtumiin voi osallistua sekä yksin että muiden seurassa.
- Aktiviteetteihin ja tapahtumat ovat kohtuuhintaisia eikä niihin sisälly piilo- tai lisäkuluja.
- Aktiviteeteista ja tapahtumista sekä niiden esteettömyydestä ja liikenneyhteyksistä on saatavilla riittävästi tietoa.
- Vaihtelevaa toimintaa tarjotaan palvelemaan eri ikääntyneiden ryhmien tarpeita.
- Ikääntyneille tarkoitettuja tilaisuuksia pidetään julkisissa tiloissa kuten kirjastoissa, kouluissa, asukastuvilla, puistoissa ja kunnallisissa liikuntapaikoissa.
- Kiinnitetään erityistä huomiota syrjäytymisvaarassa oleviin ihmisiin.

Arvostus ja osallisuus

- Ikääntyneiden mielipiteet otetaan säännöllisesti huomioon yksityisten ja julkisten palvelujen kehittämisessä ja suunnittelussa.
- Erilaisia tarpeita palvelevia tuotteita ja palveluita on tarjolla yksityisellä ja julkisella puolella.
- Palvelujen henkilökunta on kohteliasta ja avuliasta.
- Ikääntyneet ovat esillä tiedotusvälineissä ja heitä käsitellään positiivisesti ilman stereotyyppioita.
- Julkiset tapahtumat ja paikat suunnitellaan eri sukupolvien edustajille ja niiden suunnittelussa otetaan huomioon eri-ikäisten tarpeet ja mieltymykset.

- Ikääntyneet huomioidaan myös perheille suunnatuissa tilaisuuksissa.
- Kouluissa tarjotaan mahdollisuuksia saada tietoa ikääntymisestä ja ikääntyneitä ihmisiä on mukana koulujen toiminnassa.
- Ikäpolvet yhteen tuovia tilaisuuksia ja tapahtumia järjestetään säännöllisesti.
- Ikääntyneiden aiemmat ja nykyiset ansiot ja saavutukset tunnustetaan.
- Myös huonossa taloudellisessa tilanteessa olevilla iäkkäillä on mahdollisuus käyttää julkis-, vapaaehtois- ja yksityissektorin palveluja.

Yhteiskunnallinen osallistuminen ja työelämä

- Ikääntyneille henkilöille on tarjolla joustavia mahdollisuuksia vapaaehtoistyöhön, johon liittyen tarjotaan koulutusta ja opastusta sekä kulukorvauksia.
- Ikääntyneiden työntekijöiden ominaisuuksia tuetaan ja hyödynnetään.
- Ikääntyneille tarjotaan joustavia ja kohtuullisesti palkattuja työtehtäviä.
- Iän perusteella tapahtuva syrjintä on kielletty henkilökunnan palkkaamisessa, irtisanomisissa, ylennyksissä ja koulutuksessa.
- Työympäristöjä voidaan muunnella liikkumisesteisten tarpeita vastaaviksi.
- Tuetaan ikääntyneiden ryhtymistä yrittäjiksi.
- Ikääntyneille työntekijöille tarjotaan tietoa eläköitymisen jälkeisistä mahdollisuuksista ja vaihtoehtoista.
- Julkisen, yksityisen ja vapaaehtoissektorin toimielimet kannustavat ikääntyneitä osallistumaan päätöksentekoon.

Tiedonvälitys

- Tehokas perustason tiedonvälitys tavoittaa kaikenikäiset kaupunkilaiset.
- Tiedonvälitys on koordinoitua, säännöllistä ja tieto on helposti saatavilla.
- Ikääntyneitä kiinnostavaa tietoa on säännöllisesti tarjolla.
- Suositaan helposti ymmärrettävää suullista tiedonvälitystä.
- Syrjäytymisvaarassa olevat ikääntyneet saavat henkilökohtaista tiedonvälitystä.
- Julkiset ja kaupalliset palvelut tarjoavat henkilökohtaista palvelua pyydettyä.
- Painettu tieto on tarjolla tarpeeksi isolla ja selvällä kirjasinkoolla painettuna, otsikointi on helposti luettavaa.

- Suullinen ja kirjallinen tiedonvälitys on yksinkertaista ja ymmärrettävää.
- Puhelinvastaajapalveluissa käytetään rauhallista ja selvää ohjeistusta, ja vastaajan viesti on mahdollista kuunnella uudestaan.
- Ilmainen tai edullinen internetyhteys on tarjolla julkisissa paikoissa kuten kirjastoissa tai asukastuvilla.
- Laitteissa kuten kännyköissä, radioissa, televisioissa sekä pankki- ja lippuautomaateissa on isot näppäimet ja kirjasinkoot.

Sosiaali- ja terveysterveyst

- Terveys- ja tukipalveluja on tarjolla riittävästi terveyden edistämisen, ylläpidon ja palauttamisen kannalta.
- Kotona tarjottavat palvelut sisältävät terveys- ja hoivapalveluja sekä kodinhoitoa.
- Sosiaali- ja terveysterveystpalvelujen sijainti on keskeinen ja ne on helppo saavuttaa eri kulkuvälineillä.
- Ikääntyneiden palvelukeskukset ja asunnot sijaitsevat lähellä palveluita ja alueen muuta asutusta.
- Ikääntyneiden käyttöön tarkoitetut rakennukset ovat turvallisia ja esteettömiä.
- Ikääntyneille on tarjolla helposti ymmärrettävää tietoa sosiaali- ja terveysterveystpalveluista.
- Henkilökunta kunnioittaa ikääntyneitä asiakkaita ja heidät on koulutettu ottamaan huomioon ikääntyneiden tarpeet.
- Taloudelliset esteet julkisten palvelujen käytölle on minimoitu.
- Kaikenikäisten asukkaiden tekemää vapaaehtoistyötä pyritään tukemaan.
- Kaupungissa on riittävästi hautausmaita ja niille on helppo päästä.
- Kaupungin turvallisuutta ja hätätilanteita koskevissa suunnitelmissa otetaan huomioon ikääntyneiden rajoitukset ja voimavarat.
- Palvelujärjestelmä on koordinoitu ja hallinnollisesti yksinkertainen.

Päivitetty alkuperäisestä suomenkielisestä julkaisusta: Hynynen, R. (toim.). 2015. Palvelualueen ja ikäystävällisen asuinalueen kehittäminen. Ympäristöministeriö, Helsinki. Ympäristöministeriön raportteja 5/2015.

Alkuperäinen versio: Checklist of Essential Features of Age-friendly Cities. WHO 2007. (www.who.int/ageing/publications/Age_friendly_cities_checklist.pdf)

Lähteet

- Action plan for: Age-friendly city. 2017. Oslo. City Government Propositions 174/17. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2015/03/Action-plan-age-friendly-Oslo.pdf>. [Viitattu 14.10.2019.]
- Avainyhtiöt 2019. Lehdistö tiedote. <http://www.mynewsdesk.com/fi/avainyhtiöt/pressreleases/tampereen-tesoman-elinkaarikortteli-yhdistäen-asukkaat-2875568>. [Viitattu 14.11.2019.]
- Buffel, T., McGarry, P., Phillipson, C., De Donder, L., Dury, S., De Witte, N., Smetcoren, A-S. & Verté, D. 2016. Developing Age-Friendly Cities: Case Studies from Brussels and Manchester and Implications for Policy and Practice. In: Sánchez-González, D. & Rodríguez-Rodríguez, V. (eds.). Environmental Gerontology in Europe and Latin America. Policies and Perspectives on Environment and Aging. Springer, Switzerland. International Perspectives on Aging 13. P. 277–296. ISBN 978-3-319-21419-1.
- Cork Age Friendly City Strategy 2016–2020. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2019/04/Cork-Age-Friendly-Documents-FINAL-PRINT-COPY.pdf>. [Viitattu 14.10.2019.]
- Cork City Council. Cork Age Friendly City Programme. <http://www.corkcity.ie/en/council-services/services/community/age-friendly/cork%20age%20friendly%20city%20programme.html>. [Viitattu 14.10.2019.]
- Erityisryhmien asumisen työryhmä 2018. [http://tampere.cloudnc.fi/fi-FI/Viranhaltijat/Pormestari/Erityisryhmien_asumisen_tyoryhman_asetta\(48918\)](http://tampere.cloudnc.fi/fi-FI/Viranhaltijat/Pormestari/Erityisryhmien_asumisen_tyoryhman_asetta(48918)). [Viitattu 15.11.2019.]
- Health improvement for the elderly, final report – excerpt. 2016. City of Reykjavik. https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2015/06/Health-improvement_excerpt.pdf. [Viitattu 14.10.2019.]
- Helminen, V., Vesala, S., Rehunen, A., Strandell, A., Reimi, P. & Priha, A. 2017. Ikääntyneiden asuinpaikat nyt ja tulevaisuudessa. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 20/2017. <http://hdl.handle.net/10138/195072>. [Viitattu 25.10.2019.]
- Hoof, J. van, Dikken, J., Buttigieg, S. C., Hoven, R. F. M. van den, Kroon, E. & Marston, H. R. 2019. Age-friendly cities in the Netherlands: An explorative study of facilitators and hindrances in the built environment and ageism in design. *Indoor and Built Environment* 0(0): 1–21.
- Hynynen, R. (toim.). 2015. Palvelualueen ja ikäystävällisen asuinalueen kehittäminen. Ympäristöministeriö, Helsinki. Ympäristöministeriön raportteja 5/2015. ISBN 978-952-11-4384-7 (PDF). <http://www.ym.fi/download/noname/%7B3EB1D152-BD19-4064-B1DD-F88B7B71E867%7D/107817> [Viitattu 25.10.2019.]
- Ikäystävällinen Hervanta-hanke. 2016. Oma koti esteettömäksi. <https://www.tampere.fi/tiedostot/e/ZISPMRWQ7/esteettomyyskortit.pdf>.
- Ikäystävällinen Tampere -toimenpideohjelma. https://www.tampere.fi/tiedostot/w/AyZhSCqez/2018_muokattavataulukko_Ikaystavallinen_Tampere_Action_Plan_WHO_GNAFCC.pdf. [Viitattu 14.11.2019.]
- Jolanki, O., Leinonen, E., Rajaniemi, J., Rappe, E., Räsänen, T., Teittinen, O. & Topo, P. 2017. Asumisen yhteisöllisyys ja hyvä vanhuus. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 47/2017. <http://www.ymparisto.fi/download/noname/%7B-9237F1AE-7A10-4097-8271-8A061A89FC77%7D/129184>. [Viitattu 30.10.2019.]
- Jönsson, A. 2018. A better environment to age in – Working towards age-friendly cities in the Nordic region. The Nordic Welfare Centre. ISBN 978-91-88213-28-0. <https://nordicwelfare.org/wp-content/uploads/2018/03/A-Better-Environment-to-Age-in-v2-1.pdf>. [Viitattu 1.11.2019.]
- Kaukola, J. 2017. Esteettömyysohjelma 2009-2016 Arviointiraportti. https://www.tampere.fi/material/attachments/uutiskeskus/tampere/e/PbDNVH0sd/esteettomyysohjelman_arviointiraportti.pdf. [Viitattu 14.11.2019.]
- Klemetz, M. & Vauramo, E. (toim.) 2019. Täytyy-hanke, Ikääntyneiden asuin- ja palveluympäristö, arviointiesimerkkeinä Lapinjärvi ja Savitaipale. Aalto-yliopiston julkaisusarja TAIDE+MUOTOILU+ARKKITEHTUURI 2/2019.
- Manchester: a great place to grow older 2017–2021. Second edition. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/10/Manchester-A-Great-Place-to-Grow-Older-2017-2021-WEB-VERSION.pdf>. [Viitattu 14.10.2019.]
- Manchester City Council. Our age-friendly work. https://secure.manchester.gov.uk/info/200091/older_people/7116/our_age_friendly_work. [Viitattu 29.10.2019.]
- Moisio, P. & Savolainen-Korjus, E. 2018. Kohti ikäystävällisempää Hervantaa. Ympäristöministeriön raportteja 5/2018. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160490/YMra_5_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Partanen, M. & Lehtovaara, M. (toim.) 2019. Täydentäen toimivaa. Asumisen ja palveluiden yhdistäminen. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2019:38.
- Rappe, E. 2016. Lukkaripuiston kehittäminen. Raportti Lapinjärven kunnalle osallistavan suunnittelun toteutuksesta.
- Rappe, E., Kotilainen, H., Rajaniemi, J. & Topo, P. 2018. Muisti- ja ikäystävällinen asuminen ja asuinympäristö. Ympäristöministeriö, Helsinki. Ympäristöopas 2018. 130 s. ISBN 978-952-11-4805-7.

- Sosiaali- ja terveysministeriö 2012. Kansallinen muistiohjelma 2012–2020 – Tavoitteena muistiystävällinen Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:10. https://www.muistiliitto.fi/application/files/6314/8666/3685/Kansallinen_muistiohjelma_2012-2020.pdf.
- Tampereen kaupunki 2019. <https://www.tampere.fi/>. [Viitattu 14.11.2019.]
- Tampereen kaupunki. Asuminen Tampereella -Tietoa ikäihmisille. https://www.tampere.fi/tiedostot/a/CNuHtVXk3/ikaihmissen_asumisen_opas.pdf.
- The municipality of The Hague. 2016. The Hague Age-Friendly City. Information Brochure. http://thehague-agefriendlycity.com/static/assets/TheHagueAgeFriendlyCity_Brochure_ENG_FW31_DEF_web_567.pdf. [Viitattu 16.10.2019.]
- The policy of the City of Reykjavik regarding the elderly until 2017. 2013. City of Reykjavik, Welfare Division. https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2015/06/ReykjavikSeniorsPolicy_2013-17.pdf. [Viitattu 14.10.2019.]
- Tilastokeskus 2019. <https://www.stat.fi/tup/alue/kuntienavainluvut.html#?year=2019&active1=407>. [Viitattu 29.10.2019.]
- WHO. 2007a. Checklist of Essential Features of Age-friendly Cities. https://www.who.int/ageing/publications/Age_friendly_cities_checklist.pdf. [Viitattu 14.10.2019.]
- WHO. 2007b. Global Age-friendly Cities: A Guide. Geneva. ISBN 978-92-4-154730-7. https://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf. [Viitattu 14.10.2019.]
- WHO. 2015. Measuring the age-friendliness of cities. A guide to using core indicators. Geneva. ISBN 978-92-4-150969-5. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/203830/9789241509695_esp.pdf?jsessionid=E75B1F1E9BD41EDD8919807BA3E549F4?sequence=1. [Viitattu 21.10.2019.]
- WHO. 2018. The Global Network for Age-friendly Cities and Communities. Looking back over the last decade, looking forward to the next. Geneva. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/278979/WHO-FWC-ALC-18.4-eng.pdf?sequence=1>. [Viitattu 14.10.2019.]
- WHOa. Age-friendly World. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/>. [Viitattu 14.10.2019.]
- WHOb. Age-Friendly Reykjavik: First Steps to a Better City. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/age-friendly-reykjavik-first-steps-to-a-better-city/>. [Viitattu 15.10.2019.]
- WHOc. Ageing and Life Course. <https://www.who.int/ageing/en/>. [Viitattu 14.10.2019.]
- WHOd. Cork City. Age-friendly World. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/cork-city/>. [Viitattu 14.10.2019.]
- WHOe. Gothenburg. Age-friendly World. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/gothenburg/>. [Viitattu 4.11.2019.]
- WHOf. Hague. Age-friendly World. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/the-hague/>. [Viitattu 14.10.2019.]
- WHOf. Manchester. Age-friendly World. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/manchester/>. [Viitattu 14.10.2019.]
- WHOg. Oslo. Age-friendly World. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/oslo/>. [Viitattu 14.10.2019.]
- WHOi. Reykjavik. Age-friendly World. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/network/reykjavik/>. [Viitattu 14.10.2019.]
- WHOj. Welhavens street 5, a technological apartment building. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/afp/welhavens-street-5-technological-apartment-building/>. [15.10.2019.]
- WHO Regional Office for Europe. 2017. Age-friendly environments in Europe. A handbook of domains for policy action. Copenhagen. ISBN 978-92-890-5288-7. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/359543/AFEE-handbook.PDF. [Viitattu 21.10.2019.]

Ikääntyvän väestön määrä kasvaa, siksi ikääntyneiden tarpeiden huomioon ottaminen asuinalueilla ja muussa rakennetussa ympäristössä on tärkeää. Raportissa kuvataan ikäystävällisyyden edistämistä asuinalueilla ja taajamissa, etenkin fyysisen ympäristön kehittämisprosesseja ja -ratkaisuja sekä niiden yhteyttä asukkaiden osallisuuteen. Tarkastelu pohjautuu kotimaisiin ja kansainvälisiin esimerkkeihin. Kansainväliset kuvaukset koskevat Pohjoismaiden, Hollannin, Irlannin ja Iso-Britannian kaupunkeja. Suomen esimerkit liittyvät Helsingin, Tampereen, Porvoon, Lapinjärven ja Savitaipaleen kehittämistyöhön. Kokemusten ja arvioinnin perusteella esitellään suosituksia asuinalueiden ikäystävällisyyden edistämiseksi.

Raportti on tarkoitettu kuntien asiantuntijoille ja muille asuinalueiden ja taajamien ikäystävällisyyden edistämisen parissa työskenteleville ja aiheesta kiinnostuneille.

